

ISSN 1857-2723

Buletinul Științific

*al Universității de Stat
„Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul*

ediție semestrială

1(1)
2009

Piața Independenței 1,
Cahul, MD-3909
Republica Moldova

tel: (373 299) 2.24.81
usc_cahul@mail.md

ISSN 1875-2723

Buletinul Științific

*al Universității de Stat
„Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul*

ediție semestrială

1(1)
2009

ISSN 1875-2723

**Buletinul științific al Universității de Stat
„Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul. Volumul I (1), 2009**

Colegiul de redacție:

Redactor-șef: *Șișcanu Ion*, profesor universitar, doctor habilitat în istorie

Membri:

Bostan Ion, profesor universitar, doctor habilitat în științe tehnice, academician al AȘM

Hrișcev Eugeniu, profesor universitar, doctor habilitat în economie, membru corespondent al ASM

Parmacli Dmitrii, profesor universitar, doctor habilitat în economie

Calmuțchii Laurențiu, conferențiar universitar, doctor habilitat în fizică și matematică

Cornea Sergiu, conferențiar universitar, doctor în politologie

Dolea Igor, conferențiar universitar, doctor în drept

Axenti Victor, conferențiar universitar, doctor în filologie,

Macrițchi Natalia, conferențiar universitar, doctor în pedagogie

Iurchevici Iulia, doctor în pedagogie

Axenti Ioana, conferențiar universitar, doctor în pedagogie

Popa Andrei, conferențiar universitar, doctor în economie

© Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul

CUPRINS

ȘIȘCANU Ion , <i>DĂRĂMAREA SISTEMULUI DE LA VERSAILLES ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL</i>	4
PÂSLARU Vlad , <i>IDENTITATE ȘI ENTITATE ÎN EDUCAȚIE</i>	35
AXENTII Ioana , <i>VALORIFICAREA CONCEPTELOR PEDAGOGICE DESPRE AUTOEDUCAȚIE</i>	41
BALȚATU Ludmila , <i>UNELE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA TRADUCERILE LITERARE</i>	48
AXENTI Victor , <i>UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND PARTICULARITĂȚILE SINONIMIEI SINTACTICE</i>	54
ZGÂRCIBABĂ Elena , <i>CONSIDERENTE PRIVIND UNELE MIJLOACE LEXICO-GRAMATICALE DE ACTUALIZARE A CATEGORIEI MODALITĂȚII ÎN LIMBA ROMÂNĂ</i>	64
MACRIȚCHI Natalia , <i>PROBLEMA INTERCONEXIUNII LA PREDAREA ELEMENTELOR DE PLANIMETRIE ȘI STEREOMETRIE..</i>	96
POPA Andrei , <i>ASPECTE METODOLOGICE PRIVIND STABILIREA STRATEGIILOR DE DEZVOLTARE REGIONALĂ</i>	108
ПАРМАКЛИ Д. М. , <i>МЕТОДИКА РАСЧЕТА ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА ОТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИЙ НА ПРЕДПРИЯТИИ</i>	127
РОДИОНОВА И.А. , <i>РОССИЯ В ГЛОБАЛЬНОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: ПОЗИЦИИ НА ИНДУСТРИАЛЬНОЙ КАРТЕ МИРА</i>	142
ЯДРАНСКИЙ Д. Н. , <i>УПРАВЛЕНИЕ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ НА ОСНОВЕ KNOWLEDGE MANAGEMENT</i>	156

DĂRÂMAREA SISTEMULUI DE LA VERSAILLES ȘI ÎNCEPUTUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Ion ȘIȘCANU,

doctor habilitat în istorie, profesor universitar,
Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul

În a doua jumătate a anilor '30 ai secolului precedent, în relațiile dintre statele europene s-a evidențiat o schimbare radicală. Hitler, încurajat de victoriile diplomatice recente, dar și de desfășurarea evenimentelor favorabile din Germania, care nu numai că s-a supus nazismului, dar l-a și acceptat cu entuziasm, a declanșat realizarea sarcinilor formulate de el în „Main Kampf”¹. El a ales momentul declanșării luptei pentru hegemonie când, pe de o parte, avea susținerea totală în interiorul Germaniei, iar pe de altă parte, când țările europene importante încă nu sesizau pericolul german. În condițiile consensului intern german, care susținea revizuirea Tratatului de la Versailles, unind astfel elitele și masele, Hitler a decis să împingă energia naționalismului german în luptă, mai ales că adversarii potențiali erau încă dispersați și nici nu evaluau serios declarațiile cancelarului german.

În ajunul zilei în care Italia adera la pactul anticomintern, la 5 noiembrie 1936, Hitler a convocat la Camera Raih-ului pe câțiva consilieri (Goering, von Neurath, câțiva generali, von Fritsch și von Blomberg, amiralul Raeder, colonelul Hossbach) și le-a comunicat planurile sale cele mai secrete. Scopul politicii germane era de a salva și de a extinde comunitatea rasială germană: 85 de milioane de oameni, dintre care mulți trăiau în Austria și în Cehoslovacia. „Viitorul Germaniei este, deci, total dependent de o reglementare teritorială necesară”. Pentru a o realiza, adică pentru a anexa Austria și regiunea Sudetă, Germania trebuia să se aștepte la rezistențe: „Politica germană trebuie să țină seamă de cei doi inamici ireductibili: Anglia și Franța, care resimt prezența unui puternic colos german în centrul Europei, ca pe o rană în coastă; ei se vor opune unei noi creșteri a puterii germane atât în Europa, cât și în colonii”[6, p.158]. Hitler nu se interesa, pentru moment, de colonii. El trebuia să aștepte pentru aceasta ca Anglia să se afle în dificultate cu posesiunile sale, cu Irlanda, cu India, și în conflict cu Japonia și Italia. Era de dorit un război franco-anglo-italian. Dar, în așteptare, trebuiau rezolvate problemele propriu-zis europene: „Numai violența poate aduce o soluție problemei germane; violența nu poate exista fără riscuri”. Astfel Hitler întrevedea deliberat riscul unui război. Față de această perspectivă, unii generali au avut rezerve. În atare situație, la 4 februarie 1938, Cancelarul a întărit *Oberkommando der Wehrmacht* (OKW), condus de un ofițer obidient, generalul Keitel. În aceeași zi, Hitler l-a înlocuit pe fon Neurath, ministrul afacerilor externe, „prea puțin” nazist, cu ambasadorul de la Londra, Joachim von Ribbentrop[6, p.158-159].

---

¹ „Main Kampf”, reprezentând programul națiștilor, proclama clar că sarcina primordială a Germaniei era obținerea hegemoniei în Europa.

Uniunea Sovietică, în aceeași perioadă, era paralizată de teroarea bolșevică. Stalin, la rândul său, finalizase consolidarea societății și epurările elitelor sovietice. U.R.S.S. și Germania, aproape sincron, devenise state totalitare, cu deosebirea că nazismul reușise această performanță într-un ritm mai accelerat și cu preț mai mic. Elita germană, cu excepția părții de origine evreiască, a fost supusă mai degrabă nazificării decât epurării. Hitler a păstrat continuitatea în conducerea economiei, diplomației și mașinării de război. Prin aceasta el a asigurat loialitatea față de regim și față de propria persoană. În Uniunea Sovietică situația era principial alta și loialitatea față de regim nu mai conta. Teroarea stalinistă a fost mult mai irațională decât cea hitleristă. Dacă în Germania elitele, în cadrul loialității, aveau dreptul la un vot măcar consultativ, în Uniunea Sovietică ele au fost lipsite total de acest drept. În consecință, concepțiile lui Stalin în domeniul politici externe nu erau corectate în niciun fel și, de aceea, acestea determinau politica externă sovietică [4]. De aceea, „stilul stalinist” se manifesta tot mai frecvent și în politica externă a guvernului sovietic. Principial, acesta s-a manifestat în aprecierea unilaterală a raportului de forțe politice pe arena internațională. Se afirma, de exemplu, că în centrul politicii mondiale se afla lupta dintre două sisteme – socialist și capitalist [36, p.144,573]. Rezulta concluzia că Uniunea Sovietică reprezenta fortăreața încercuită de dușmani, o insulă singulară în oceanul imperialist agitat care abia aștepta ocazia să o acopere cu valurile sale. Din această formulă se trăgea concluzia, preferată de Stalin și anturajul său bolșevic, că era necesară consolidarea fortăreței (adică regimul stalinist) și perpetuarea caracterului închis al societății sovietice [26].

Către finele deceniului al patrulea al secolului al XX-lea, bolșevicii au ajuns să conchidă că revoluția mondială nu mai reprezenta o prioritate a politicii externe sovietice și că poziții durabile pe arena internațională puteau fi cucerite, în principal, cu mijloace militaro-diplomatice tradiționale. Totuși, atașamentul îndelungat față de doctrina revoluției mondiale, conjugat cu amestecul în activitățile mișcărilor sociale de peste hotare, izolau considerabil U.R.S.S. de practica diplomatică normală.

Conducerea de la Kremlin își propunea, în politica externă, două obiective majore: să asigure securitatea U.R.S.S. în contextul întăririi Germaniei în Europa și a Japoniei în Extremul Orient, și să cucerească pentru Uniunea Sovietică noi sfere de influență. Către sfârșitul deceniului al patrulea, ținta principală, urmărită de conducerea sovietică, era reconstituirea imperiului în granițele anului 1913[34,76,119]. Teritoriul ocupat trebuia să devină, indiscutabil, teritoriu sovietic, în care urma să fie instalată „puterea muncitorilor și țăranilor”. Propaganda sovietică afirma permanent că statul avangărzii clasei revoluționare, prin definiție, utilizează strategia ofensivă de lichidare [30, p. 7].

Stalinismul ignora principiul priorității intereselor general umane în relațiile internaționale. Stalin nici nu putea respecta acest principiu devreme ce, în 1937, el însuși lansase concepția acutizării luptei de clasă în societatea sovietică, iar în raporturile internaționale nu ținea cont de diversitatea politică și de clasă a forțelor active de pe arena internațională. I. Stalin și anturajul său, mai ales V. Molotov, au introdus modul lor subiectiv de abordare a strategiei sovietice în domeniul politicii externe. I. Stalin nu avea o convingere clară privind zona din care putea porni pericolul

real pentru U.R.S.S. Amenințările enunțate de Hitler în „Main Kampf” și în cuvântările sale îl constrâneau pe liderul sovietic să se păzească de pericolul german. Dar Stalin avea o atitudine supraîncărcată de suspiciune față de Franța, de Marea Britanie și de Polonia. Percepția bolșevică a Franței și Marii Britanii, ca centre de activități antisovietice, deteriora serios capacitatea Moscovei de a aprecia adecvat realitatea.

Totuși, I. Stalin era conștient de potențialul relativ al Uniunii Sovietice și, de aceea, încă nu îndrăznea să provoace el însuși un conflict.

În 1938, bolșevicii monitorizau vigilent evenimentele derulate în Europa, încercând să găsească poteca pe care să pătrundă în politica europeană. Consolidarea Germaniei îi aloca Kremlinului această ocazie. Se modifica semnificativ balanța de forțe și, în legătură cu aceasta, U.R.S.S. obținea o funcție geopolitică importantă [4]. În general, I. Stalin nu se complica în ceea ce privește partenerul cu care avea să înceapă marele joc diplomatic. Problema era că nici Germania, nici adversarii acesteia, deocamdată, nu manifestau prea mare interes față de parteneriatul cu Uniunea Sovietică.

Marea Britanie, actor european principal după primul război mondial, era încrezută aproape total în capacitatea ei de a menține stabilitatea în Europa cu eforturi minimale. Londra își stabilise în calitate de țintă principală evitarea unui nou conflict militar și, în acest context, considera că satisfacerea limitată a pretențiilor lui Hitler va preîntâmpina un război european. Strategii britanici erau convinși că Hitler se va mulțumi cu suplimentări teritoriale moderate, pe contul Europei Centrale, și, având în vedere convingerile sale anticomuniste, va constitui polul ideologic anticomunist și va stăvili intențiile expansioniste ale Uniunii Sovietice. Elitele politice britanice, cu unele excepții, între care și Winston Churchill, încă nu-și imaginau dimensiunile expansiunii germane și considerau că Hitler era mai degrabă un revanșard decât un cotropitor.

Proiectele lui Hitler erau însă mult mai mari decât intențiile de a recupera teritoriile pierdute în rezultatul primului război mondial. Aceste proiecte erau cunoscute de liderii politici occidentali. În cercurile guvernamentale britanice se lansau diverse ipoteze referitoare la limitele în care i-ar fi fost permis Germaniei să se extindă spre Răsărit și, în acest fel, să contracareze pericolul care amenința Vestul. Aceste cercuri aveau o atitudine încurajatoare față de eforturile lui Hitler de a obține spațiul vital. Numai că ei nu s-au străduit să reflecteze cum, dacă nu prin intermediul șantajului cu aplicarea forței militare covârșitoare, vor putea fi constrânși suveranii respectivelor spații să se supună. Chamberlain a crezut chiar că trebuia să se despartă de Eden, ostil concesiilor făcute Italiei, și pe care l-a înlocuit, la 20 februarie 1938, cu lordul Edward Halifax. Pe de altă parte, ambasadorul englez la Berlin, Neville Henderson, era considerat germanofil [6, p.160].

Documente germane atestă că Hitler a fost încurajat puternic, în noiembrie 1937, de vizita lordului Halifax, a doua persoană oficială din guvernul britanic. S-a păstrat stenograma convorbirii între cei doi. Halifax i-a sugerat lui Hitler că Marea Britanie nu-l va împiedica în Europa de Est. Poate că Halifax nu a avut în vedere chiar aceasta, dar acestea au fost impresiile lăsate de cele vorbite de el, care au avut o importanță enormă [11, 28].

Franța, afectată încă de germanofobie și, mai ales, de vulnerabilitatea sa geopolitică, avea o altă atitudine față de Germania. Nefiind, de asemeni, în stare să estimeze posibilele dimensiuni ale expansiunii germane, Franța, totuși, îndemna Marea Britanie să contracareze pornirile lui Hitler. Elitele politice franceze, apelând la unele concepții geopolitice învechite, mai contau pe rolul geopolitic al succesorului Rusiei țariste – U.R.S.S. Cu toate acestea, diplomația franceză nu a înregistrat succese în această direcție, apreciindu-l și ea pe Hitler mai degrabă ca pe un revanșard decât ca pe un expansionist nestăpânit. În Franța era încă vie memoria și, mai ales, frica de război. Marile bătălii se desfășurase pe teritoriul Franței. Există convingerea că refuzul de a pacifica Germania ar putea conduce la un nou conflict cu ea. Într-o atare situație Franța era pregătită să cedeze principiile stabilite la Versailles doar să nu fie angrenată într-un nou conflict militar.

Italia, aliatul politic și ideologic al Germaniei, avea propriile proiecte privind expansiunea teritorială în Europa de Sud. Dar Mussolini, care nu reușise consolidarea societății italiene și militarizarea țării la dimensiunile germane, dorea să mai amâne războiul. Dar, în relațiile cu puternicul său aliat, nu insistă prea mult asupra opiniei personale. La 6 noiembrie 1937, cu ocazia semnării pactului anticomintern, von Ribbentrop s-a întreținut cu Mussolini în legătură cu chestiunea austriacă, această discuție marcând o evoluție profundă în atitudinea italienilor. „El (Ribbentrop) insistă, în fața Ducelui, asupra faptului că în marele joc al politicii Romei și Berlinului, Austria reprezintă de acum înainte un element de importanță secundară și consideră că, într-un anumit moment, va fi mai convenabil să se rezolve definitiv această chestiune, în privința căreia dușmanii politicii comune italo-germane mai fac încă speculații” [6, p.160].

„Ducele răspunde că Austria este o țară de rasă, de limbă și de cultură germană. Chestiunea austriacă nu trebuie considerată o problemă între Italia și Germania, ci o problemă internațională. De aceea el a declarat și repetă acum că nu mai militează pentru independența austriacă, mai ales dacă austriecii înșiși nu își mai doresc independența... Austria este al doilea stat german. El nu va putea face nicio dată nimic fără Germania și, cu atât mai mult, împotriva ei. Interesul italian în această chestiune nu mai este astăzi la fel de viu ca în urmă cu câțiva ani, aceasta și din cauza dezvoltării imperiale a Italiei, care își orientează eforturile spre Mediterana și spre colonii” [6, 160]. Prin urmare, Italia nu se împotriva Anschlussului.

Hitler era convins că Austria, foarte apropiată Germaniei, etnic și cultural, trebuia să fie parte componentă a Germaniei Mari. Având în vedere că și în Austria prospera mișcarea nazistă, transplantarea orânduirii germane și în această țară era ca și garantată. Încă în anexa secretă la convenția austro-germană din 11 iulie 1936, cancelarul austriac Kurt von Schuschnigg acceptase mai multe cedări mișcării naziste din Austria, deși Germania, formal, se obligase să nu se amestece în problemele Austriei [32, p.185].

La 12 februarie 1938, Schuschnigg se întâlnește cu Hitler la reședința acestuia din Berchtesgaden. Acolo a fost întâmpinat de un Hitler care îi reproșa violent că Austria nu părăsise Societatea Națiunilor, că săvârșise tot felul de trădări și că fortifica granița cu Germania [6, p.161]. Von Papen și von Ribbentrop îi prezintă, apoi, cancelarului austriac un ultimatum, al cărui punct principal era numirea liderului nazist

Seyss-Inquart ca ministru de Interne. Ultimatumul fiind acceptat, poliția federală avea să depindă de un partizan al Germaniei. Pericolul unui Anschluss era evident. Disperat, cancelarul Schuschnigg anunța un plebiscit, programat pentru 13 martie.

Ziua decisivă a fost 11 martie. Consiliul de Miniștri austriac a hotărât să renunțe la plebiscit. Berlinul a cerut demisia lui Schuschnigg. Somat de guvernul german, președintele austriac Miklas l-a acceptat pe Seyss-Inquart în calitate de cancelar. La 12 martie trupele germane au trecut frontiera, iar în ziua următoare, o lege austriacă și una germană consacrau unirea celor două țări. Plebiscitul, care a urmat, a avut ca rezultat 97 de procente în favoarea Anschlussului [6, p.161].

Reacțiile Marilor Puteri au fost aproape fără rezultat. În ciuda dorinței lui Mussolini, Hitler nu-l consultase în prealabil. Cu toate acestea, el i-a transmis lui Hitler că „atitudinea mea este determinată de prietenia care există între țările noastre, consacrată prin Axă” [6, p.162].

În Franța, guvernul Chautemps demisionase înainte de izbucnirea crizei. Marea Britanie, prin Chamberlain, a decis să nu pledeze pentru rezistență. Ministrul afacerilor străine, Anthony Eden, inflammat de politica de conciliere, promovată de Chamberlain, demisionase încă la 20 februarie. Succesorul acestuia, Eduard Halifax, așa cum arătam mai înainte, era acceptat și de Berlin. La 9 martie Joachim von Ribbentrop a sosit la Londra, unde s-a întâlnit cu Chamberlain, cu Halifax, cu regele George al VI-lea și cu alte persoane oficiale. Ministrul german a fost „plăcut impresionat” de aceste întâlniri, și l-a informat pe Hitler, că Marea Britanie, cu toată certitudinea, nu se va implica în chestiunea austriacă [32, p.186].

La 17 martie guvernul sovietic, prin comisarul afacerilor străine M. Litvinov, a propus convocarea unei conferințe, care ar fi dezbătut măsurile ce urmau a fi luate pentru stoparea agresiunii germane. Chamberlain a respins această propunere. De fapt, Moscova propunea ceea ce Londra nu putea, în niciun fel, accepta: modificarea subsistemului relațiilor internaționale de la Versailles pe o bază antigermană, astfel încât U.R.S.S. să fie admisă în politica europeană. Chamberlain încă mai credea că ordinea stabilită la Versailles mai putea fi salvată cu prețul unor pierderi minimale [32, p.186].

Următorul punct pe lista ambițiilor teritoriale ale lui Hitler era Cehoslovacia. Pe 12 septembrie 1938, în fața unei mulțimi imense, Hitler a ținut un discurs extrem de violent. Declara că germanii din regiunea Sudetă erau „torturați” cu complicitatea guvernului cehoslovac, și că, dacă nu puteau să se apere singuri, Germania avea să-și asume această misiune. Cancelarul încă nu exprima direct intenția sa de a anexa teritoriile sudete, dar amintea de dreptul popoarelor la autodeterminare, ceea ce însemna că orice soluție de autonomie a regiunii în cadrul statului cehoslovac i se părea insuficientă [6, p.167]. Discursul lui Hitler deschidea oficial problema sudetă.

Cabinetul de la Paris, îngrijorat de perspectiva implicării în conflict de partea Cehoslovaciei, i-a propus Marii Britanii să se înțeleagă cu Hitler [33, p.187]. La 13 septembrie, Chamberlain l-a invitat pe Hitler la negocieri. La 15 septembrie Chamberlain s-a întâlnit cu Hitler. Cancelarul a declarat că dorește pacea, dar, din cauza problemei cehoslovace, este pregătit și pentru un război mondial. Războiul însă putea fi evitat, dacă Marea Britanie va accepta transmiterea către Germania, în baza dreptului la autodeterminare, a regiunii Sudete [32, p.187].

Chamberlain răspunse că ar trebui să se consulte cu Franța și cu guvernul său pentru a da un răspuns definitiv, dar că el personal admite anexarea regiunii Sudete de către Reich. Urmare a raportului prezentat de Chamberlain la Londra, Guvernul britanic, deși divizat cu privire la chestiunea sudetă, a acceptat anexarea [6, p.168]. Mai rămânea consultarea cabinetului francez, încă și mai divizat. Însăși atitudinea președintelui Daladier era ezitantă.

Pe 18 septembrie, Daladier și Bonnet au sosit la Londra. Cele două părți au căzut de acord ca, pe 19 septembrie, să prezinte „propuneri franco-engleze” guvernului de la Praga. Cehii erau îngrijorați. Propunerile celor două state au venit să le confirme grijele: pentru menținerea păcii, guvernul cehoslovac trebuia să accepte cedarea către Germania a tuturor teritoriilor ocupate în proporție de peste 50% de către populația germanofonă, procesul urmând să fie supravegheat de către o comisie internațională, care avea să fixeze noile frontiere. Cehii au fost, de asemenea, informați că Franța și Marea Britanie garantează noile frontiere ale Cehoslovaciei în cazul unei agresiuni neprovocate.

Răspunsul Guvernului cehoslovac a fost ferm: dacă ar accepta condițiile înaintate, mai devreme sau mai târziu Hitler va ocupa toată Cehoslovacia. Praga a amintit Parisului despre obligațiile sale conform tratatului de ajutor reciproc. Chamberlain și Daladier au răspuns că în această situație Cehoslovacia va trebui să se descurce de una singură [32, p.187].

Moscova s-a arătat ostilă demersurilor lui Chamberlain și a declarat că U.R.S.S. își va ține cuvântul dat și va acorda ajutor Cehoslovaciei, dar, în primul rând, Uniunea Sovietică va putea să-și respecte angajamentele numai după implicarea Franței, iar în al doilea rând, trupele sovietice trebuiau să traverseze teritoriul Poloniei, ostilă atât față de Moscova cât și față de Praga. Fără alianța cu Franța garanțiile sovietice nu aveau nicio importanță practică. În toate capitalele era conștientizată clar această situație [32, p.187]. Beneș, după ce a încercat toate posibilitățile privind apărarea suveranității țării, lăsat singur în fața sorții, a fost nevoit să se supună. La 21 septembrie Cehoslovacia a acceptat propunerile franco-britanice.

Pe Hitler însă aceste condiții nu-l mai satisfăceau. El dorea capitularea totală a statelor occidentale în problema cehoslovacă, adică răsturnarea ordinii stabilită prin sistemul de tratate de la Versailles. După câteva zile de confuzii și de căutări, Chamberlain a cedat și a propus convocarea unei conferințe cu participarea Cehoslovaciei, Marii Britanii, Franței și Italiei. Hitler a invitat șefii guvernelor Marii Britanii, Franței și Italiei la Munhen. Contrar proiectelor lui Chamberlain, Cehoslovacia nu era invitată.

Conferința de la Munhen a avut loc pe 29 septembrie 1938. Acordul celor patru puteri a fost semnat la ora unu a nopții de 30 septembrie. Armata germană intra în regiunea Sudetă la 1 octombrie. Berlinul promitea că evacuarea cehilor se va face treptat, până la 10 octombrie [32, p.187].

Privită în urmă, din punctul de vedere al politicii mondiale, Conferința de la Munhen apare drept ultima ocazie în care puterile europene au rezolvat o problemă europeană pe cont propriu, excluzând atât Uniunea Sovietică, cât și S.U.A. Fără îndoială că, în acest concert al celor patru puteri, vioara întâi a fost a lui Hitler. Anglia

și Franța fuseseră nevoite să cedeze, dar nu se poate spune că au fost constrânse...[21, p.299]. Conferința de la Munhen sacrificase integritatea Cehoslovaciei pe altarul a ceea ce adepții „politicii de conciliere” numeau „cauza păcii”. Aceasta era în principal contribuția lui Chamberlain, susținut cu foarte puțină convingere de către Daladier. Singurul rezultat a fost înlocuirea atacului planificat de Hitler cu un simulacru juridic, adoptat fără consultarea Cehoslovaciei, principala parte vizată. Acordul era fundamentat pe credința că Hitler respecta convențiile pe care le semna și că ambiția lui se limita la anexarea regiunilor locuite de germani. Dacă așa vedeau lucrurile conducătorii englezi și francezi, aceasta nu era opinia generală. Din punct de vedere psihologic și strategic, Munhenul desăvârșea dislocarea totală a sistemului de alianțe francez. Impresia statelor mici era că sunt supuse unui Directorat al celor patru mari puteri, care le impuneau după bunul plac soluții nedrepte [6, p.171].

Devenea clar că existența Cehoslovaciei ca stat independent avea zile numărate. Vecinii acesteia - Polonia și Ungaria – s-au grăbit să beneficieze de situația Cehoslovaciei. Amenințând că vor utiliza forța militară, cele două țări vecine s-au grăbit să devină copărtașe la împărțirea țării împinse spre dispariție. Polonia a primit regiunea Teșen iar Ungaria – o parte din Slovacia.

Marea Britanie și Franța, care în septembrie 1938 aveau, în comun, o capacitate de război superioară Germaniei, de fapt i-au oferit lui Hitler ocazia să înceapă expansiunea reală [32, p.189]. Posibilitatea clară de a anexa partea rămasă a Cehoslovaciei însemna că ordinea instalată în Europa prin sistemul de tratate de la Versailles a fost demolată complet. Speranța de a mai asigura pacea în Europa pe calea colaborării diplomatice între Mare Britanie, Franța, Germania și Italia era efemeră. Germania dicta deschis condițiile sale democrațiilor occidentale și statelor din Europa de Est. De fapt, consecința Munhenului a fost transformarea Germaniei în hegemonul Europei [33, p.189]. În septembrie 1938 Franța și Marea Britanie se aflau în fața unei dileme: sau să accepte situația dominantă a Germaniei pe continent, sau să înceapă războiul european. Însă șocul, prin care trecuse în 1914-1918, cauzat de numărul enorm al pierderilor de oameni în război, impunea cele două capitale să evite războiul cu orice preț, chiar și cu acel al distrugerii ordinii de la Versailles. Însă dărâmarea ordinii de la Versailles însemna nu revenirea la situația existentă până în 1914, în care Germania era adversarul Marii Britanii și Franței în cadrul balanței europene de forțe, ci instalarea hegemoniei depline a Germaniei pe continent [32, p.189].

Uniunea Sovietică, deranjată de situația creată în legătură cu Cehoslovacia, mai ales că expansiunea Germaniei se apropia de granițele sale, a făcut unele încercări timide pentru a cointeresa democrațiile occidentale într-o colaborare antigermană. Dar U.R.S.S. se afla în totală izolare. Ostilitatea ideologică față de Occident, permanent declarată de Moscova, crease un enorm obstacol între Uniunea Sovietică și Europa. Pe de altă parte, când politicienii francezi și englezi estimau perspectiva colaborării antigermane cu U.R.S.S., ei plecau de la premisa deficienței militare a Uniunii Sovietice. Printre militari predomina percepția că U.R.S.S., în urma epurărilor, va fi mai degrabă o povară decât un sprijin. În plus, în 1938, așa cum arătam mai înainte, pentru a acționa împotriva Germaniei, era necesar ca țările din Europa de Est, în primul rând Polonia, să permită trecerea trupelor sovietice prin teritoriul său. Nimeni însă nu

se grăbea să deschidă granițele pentru tranzitul Armatei Roșii, deoarece atașamentul declarat al Uniunii Sovietice față de revoluția mondială alimenta convingerea că U.R.S.S. va rămâne în teritoriile ocupate de armata sa [32, p.189].

Între timp, ascensiunea lui Hitler devenea tot mai amenințătoare pentru continentul european. Pericolul plana deja și asupra democrațiilor occidentale. Marea Britanie și Franța, mai având încă o influență considerabilă în Europa, încercau să organizeze o rezistență colectivă împotriva nazismului. Guvernele acestor state, după ce au dat garanții României și Poloniei, întreprind acțiuni diplomatice la Moscova în scopul aderării Uniunii Sovietice la frontul anglo-francez .

U.R.S.S. era separată de Germania prin Polonia și România, țări care beneficiau de garanțiile Franței și ale Marii Britanii. Prin urmare, nu avea nevoie de o alianță imediată împotriva Germaniei. Pe plan ideologic, Moscova nu împărtășea nici concepțiile democrațiilor liberale, nici pe cele ale hitlerismului, nici pe cele ale Poloniei lui J. Beck. Putea, așadar, să se orienteze spre soluția care părea a-i fi cea mai avantajoasă. În discursul din 11 martie 1939, la Moscova, la Congresul al XVIII-lea al Partidului Comunist Bolșevic, D. Manuiliscki declara: „Planul burgheziei reacționare britanice este de a sacrifica micile state din sud-estul european fascismului german pentru a împinge Germania spre est și pentru a încerca, printr-un război contrarevoluționar, să întârzie progresul socialismului și victoria comunismului în U.R.S.S.” [6, p.184].

Totuși, Uniunea Sovietică părea să se orienteze de partea democrațiilor. La 19 martie, a protestat la Berlin împotriva ocupării Pragăi. Marea Britanie a început discuțiile cu U.R.S.S. La 14 aprilie, guvernul francez, la rândul său, propune U.R.S.S. să facă o declarație care să precizeze că va ajuta Anglia și Franța, dacă acestea vor fi implicate într-un război, în urma unei agresiuni neprovocate asupra României sau a Poloniei. Franța accepta principiul unei alianțe solide, mai complete decât acordul din 1935, cu adăugarea unei convenții militare. Anglia cerea sprijinul sovietic pentru Polonia, dar nu era dispusă să lupte în favoarea U.R.S.S., dacă aceasta era cea atacată. Pe 18 aprilie, M. Litvinov prezenta, în vederea semnării, un proiect de acord între cele trei state, cu scopul protejării țărilor amenințate de o eventuală agresiune fascistă. Proiectul lui Litvinov avea trei părți: 1. Un acord de asistență reciprocă între cele trei țări; 2. O convenție militară; 3. Garanție colectivă pentru toate statele dintre Marea Baltică și Marea Neagră, inclusiv pentru țările baltice. În eventualitatea unui război, fiecare dintre cele trei puteri se angajau să nu încheie pace separată.[6, p.185]. Deși monoton, negocierile se desfășurau, când, pe 3 mai, M. Litvinov a fost înlocuit, în funcția de Comisar al poporului pentru afaceri externe, cu V. Molotov. M. Litvinov era cunoscut ca adept al securității colective și, într-o oarecare măsură, ca aliat al Franței și al Angliei. Prezintă interes opinia lui L. Troțki privind acest eveniment: „ Litvinov nu era o figură politică independentă. Însă el îl plectisea enorm pe Stalin numai prin faptul că vorbea în patru limbi, cunoștea viața din capitalele europene și, în timpul prezentării rapoartelor în ședințele Biroului Politic, îi irita pe birocrații incuți cu referințe la surse inaccesibile pentru aceștia. Toți s-au agățat de motivul fericit pentru a se debarasa de ministrul prea cult” [30, p.13].

În ciuda declarațiilor oficiale, plecarea sa din funcție a fost interpretată ca o schimbare în politica externă a Uniunii Sovietice. Mai târziu, Stalin a recunoscut că el l-a impus pe Litvinov să demisioneze deoarece concepția Comisarului afacerilor străine privind politica externă nu corespundea poziției conducerii staliniste [30, p.13].

După înlăturarea lui Litvinov, a fost efectuată o nouă epurare în cadrul comisariatului afacerilor străine. Majoritatea diplomaților care au sprijinit eforturile lui Litvinov privind normalizarea relațiilor cu Marea Britanie și Franța, în scopul creării frontului unic antihitlerist, au fost supuși represaliilor. Mulți au murit în lagăre pentru deținuți politici și în închisori. Multe locuri, rămase libere, au fost ocupate de colaboratorii N.K.V.D. Conform amintirilor fostului șef al departamentului presă al comisariatului de externe, E. Gnedin, arestat mai târziu, el a aflat de la anchetatorul său că după semnarea pactului sovieto-german de neagresiune, între structurile N.K.V.D. și Ghestapo a fost stabilită o colaborare strânsă în scopul luptei cu adversarii apropierei sovieto-germane [30, p.13].

La Berlin, cercurile politice au receptat destituirea lui Litvinov drept aluzie directă a lui Stalin la adresa Germaniei [9, p.139], apreciindu-l pe Molotov ca „cel mai apropiat prieten și tovarăș de luptă al lui Stalin” [34, p.22]. „Numirea lui (Molotov – n.ns.), comunica la Berlin Tippleskirch, însărcinat german cu afaceri la Moscova, garantează, indiscutabil, că politica externă va fi promovată în strictă conformitate cu ideile lui Stalin” [34, p.22]. Ambasada germană la Moscova și Berlinul erau satisfăcuți de acest pas al lui Stalin [36, p.10].

În cadrul întâlnirilor din lunile mai și iunie 1939, nu s-a ajuns la vre-un final mulțumitor pentru ambele părți, iar către mijlocul lunii iulie, negocierile, de fapt, eșuase. Dar nici una din părți nu dorea să recunoască această realitate, deoarece, atât Anglia, cât și U.R.S.S. ar fi fost lipsite de posibilitatea presiunii asupra Germaniei. Până la urmă, la 23 iulie, Anglia și Franța au acceptat să trimită la Moscova delegații militare.

Delegația sovietică la negocieri avea instrucțiuni precise. În primul rând, trebuia să clarifice dacă părțile „aveau mandatul să semneze convenția militară. Dacă se va constata că nu au mandatul să semneze convenția, să exprime nedumerire, să desfășoare brațele în semn de mirare și să întrebe, „politicos”, cu ce scop le-au trimis guvernele lor în U.R.S.S. Dacă vor răspunde că sunt trimise pentru negocieri, trebuie clarificate opiniile lor în ceea ce privește acțiunile comune ale Angliei, Franței și U.R.S.S. în război. Dacă însă negocierile, totuși, vor începe, discuțiile vor trebui reduse la chestiuni principiale, singulare, în principal cu privire la permisiunea tranzitării trupelor noastre prin teritoriile Poloniei și României, insistând asupra acestei chestiuni în calitate de precondiție pentru semnarea convenției militare” [16, p.144]. Este limpede că în această situație negocierile erau sortite la eșec și erau utilizate, de ambele părți, pentru a exercita presiuni asupra Germaniei.

În declarațiile făcute în Camera Comunelor la 2 august 1939, cu ocazia încheierii sesiunii parlamentare, Chamberlain nu s-a putut abține de a nu indica printre cele mai serioase obstacole, apărute în cursul negocierilor, acelea ce rezultau dintr-o propunere a sovieticilor, considerată de către guvernele de la Paris și Londra ca o atingere a existenței altor state [3, p.73].

Astăzi aproape nimeni nu mai pune la îndoială că principalii vinovați de criza politică antebelică, apoi și de dezlănțuirea războiului mondial au fost Germania, Italia și Japonia, secundate de sateliții acestora. Dar o parte semnificativă a responsabilității revine și cercurilor guvernante ale Marii Britanii și Franței. Precauția sau chiar neîncrederea față de cursul politicii externe a U.R.S.S., pe care o demonstau guvernele Marii Britanii, Franței, S.U.A. și ale altor țări, erau alimentate de diverși factori. Cel mai important, însă, a fost schimbarea esențială a opiniei publice din aceste țări, de la respectul Uniunii Sovietice, ca bastion al luptei împotriva fascismului, la teama față de deciziile Guvernului sovietic în politica externă și față de regimul terorist, instalat de bolșevici în U.R.S.S. Conducerea sovietică cunoștea că tranzacția de la Munhen nu constituia ultimul pas al statelor occidentale în politica externă. Kremlinul era informat, de asemenea, și despre proiectele globale ale lui Hitler. De aceea, alături de politica Marii Britanii și Franței, stalinismul a fost una din cauzele fundamentale că Uniunea Sovietică nu a fost pregătită să încheie o convenție cu democrațiile occidentale privind formarea unui front comun împotriva fascismului. Regimul stalinist, în plan politic și moral, era mult mai pregătit pentru o cârdășie anume cu Hitler, decât de o alianță cu Anglia și Franța [30, p.13].

* * *

În timp ce tratativele anglo-franco-sovietice de la Moscova băteau pasul pe loc, diplomația U.R.S.S. ducea, paralel și în cel mai mare secret negocieri cu reprezentanții Guvernului german în vederea încheierii unui acord politic [37].

La 15 august Guvernul Germaniei a declarat prin Schulenburg, că „Germania nu are intenții agresive față de U.R.S.S. Guvernul Imperial consideră, că între Marea Baltică și Marca Neagră nu există nici o problemă, care nu ar putea fi rezolvată spre satisfacția deplină a ambelor părți. Aceasta se referă la problemele Mării Baltice, statelor baltice, Poloniei, regiunii de sud-est etc. În astfel de chestiuni politica dintre cele două țări poate avea numai rezultate pozitive” [30, p.30]. În continuare se solicita clarificarea rapidă a relațiilor germano-sovietice. „În caz contrar, afirma Ribbentrop într-o telegramă către Schulenburg, pentru a fi comunicată lui Molotov, independent de acțiunile Germaniei, evenimentele pot lua o întorsătură, că ambele guverne vor fi lipsite de posibilitatea restabilirii prieteniei germano-sovietice și a soluționării în comun a problemelor teritoriale din Europa de Est” [30, p.31]. Ambasadorul german a declarat că Ribbentrop este gata să sosească la Moscova pentru a expune poziția Germaniei. Molotov a salutat dorința Berlinului de a îmbunătăți relațiile reciproce cu U.R.S.S. și s-a interesat de felul în care Guvernul german privește ideea încheierii unui pact de neagresiune cu U.R.S.S. [30, p.33]

Numai peste două zile, la 17 august, Schulenburg, vizitându-l pe Molotov, îl informează că „Germania este gata să încheie cu U.R.S.S. un pact de neagresiune” [31, p.34]. Comisarul poporului, la rândul său, remite ambasadorului un memorandum cu răspunsul la declarația germană din 15 august. El afirma că „U.R.S.S. este disponibilă să încheie un pact de neagresiune și, în același timp, să adopte un protocol special privind interesele părților în unele probleme de politică externă, care va

constitui o parte inalienabilă a pactului" [30,41]. Așadar, inițiatorul protocolului secret era U.R.S.S.

La 19 august, în convorbirea avută cu Molotov privind precipitarea sosirii lui Ribbentrop la Moscova, Schulenburg sublinia că ministrul de externe al Germaniei, grăbindu-se spre Moscova, ar avea mandatul să încheie orice înțelegere dorită de U.R.S.S.[30, p.44] Comisarul sovietic, manifestând interes față de încheierea pactului, a remarcat deosebita importanță a protocolului, considerând că Guvernul german va determina mai clar ce articole prevede acesta [30, p.46].

La 22 august 1939, Adolf Hitler oferă ministrului de externe al Reichului, Joachim von Ribbentrop, toate împrumăturile pentru ca, în numele Reichului German, să negocieze cu reprezentanții Uniunii Sovietice încheierea Pactului de neagresiune... și a altor acorduri...[30, p.58]. A doua zi, la 23 august 1939, la Moscova a fost semnat Pactul de neagresiune între Germania și U.R.S.S. și protocolul adițional secret.

Gazeta "Pravda", din 24 august 1939, scria că „La 23 august 1939, la ora 13, la Moscova a sosit ministrul afacerilor externe al Germaniei Joachim von Ribbentrop. La ora 15.30 a avut loc prima întâlnire a președintelui Consiliului Comisarilor Poporului și comisar al afacerilor externe, V. Molotov, cu ministrul afacerilor străine privind semnarea pactului de neagresiune. Convorbirea s-a desfășurat în prezența tov. Stalin și a ambasadorului german von Schulenburg, și a durat aproximativ trei ore. După pauză, la ora 10 seara, convorbirea a fost reluată și s-a încheiat cu semnarea pactului de neagresiune”.

Textul pactului era laconic, conținând șapte articole. „Guvernul U.R.S.S. și Guvernul Germaniei,- se menționa în preambul -, conducându-se de dorința consolidării relațiilor pașnice între U.R.S.S. și Germania, și plecând de la prevederile principale ale tratatului cu privire la neutralitate, semnat între U.R.S.S. și Germania în luna aprilie 1926, au convenit... să se abțină de la orice fel de violență, de la orice acțiune agresivă și orice atac în relațiile reciproce, atât separat, cât și împreună cu alte state...” [37, p.50].

Același ziar, „Pravda”, la 24 august 1939, aprecia importanța documentului semnat astfel: „Pactul de neagresiune, semnat între Uniunea Sovietică și Germania, textul căruia îl publicăm astăzi, este un document de o extraordinară importanță, exprimând politica consecventă, de pace a Uniunii Sovietice...”

Conținutul fiecărui articol, luat aparte, ca și al pactului privit integral, este pătruns de efortul de a preîntâmpina un conflict, de a consolida raporturile constructive și de pace între cele două state. Pactul de neagresiune înlătură, cu certitudine, tensiunea care a existat în relațiile dintre U.R.S.S. și Germania.

Însă importanța pactului semnat depășește cadrul normalizării relațiilor dintre cele două părți semnatare. Acesta a fost semnat în momentul când situația internațională a atins o cotă foarte înaltă de tensiune și acuitate. Actul de pace, care este pactul de neagresiune între U.R.S.S. și Germania, va contribui, neîndoios, la ameliorarea situației internaționale încordate, va facilita, cu certitudine, dezamorsarea acestei încordări.

Încheierea tratatului între U.R.S.S. și Germania semnifică, cu siguranță, un eveniment de o importanță internațională majoră. Pactul reprezintă un instrument

pentru pace, menit să fortifice nu numai relațiile dintre U.R.S.S. și Germania, dar să servească și cauzei consolidării păcii în întreaga lume.

Ostilităților între Germania și U.R.S.S. li se pune capăt. Deosebirile dintre ideologii și sisteme politice nu trebuie și nu pot constitui obstacole în calea stabilirii relațiilor de bună vecinătate între cele două țări. Prietenia dintre popoarele U.R.S.S. și Germaniei, împinsă, cu efortul dușmanilor Germaniei și ai U.R.S.S., în impas, trebuie să beneficieze, de acum încolo, de condițiile necesare pentru dezvoltarea și înflorirea sa” [37, p.64-65].

O săptămână mai târziu, despre importanța semnării pactului de neagresiune între U.R.S.S. și Germania se va vorbi de la cele mai înalte tribune ale instituțiilor statului sovietic, de către cele mai reprezentative personaje ale Uniunii Sovietice.

„Importanța principală a pactului sovieto-german, spunea V. Molotov în cuvântarea rostită la 31 august 1939, la sesiunea extraordinară a Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice, cu prilejul ratificării documentului semnat, constă în aceea că cele mai mari două state ale Europei au convenit să pună capăt ostilităților dintre ele, să lichideze pericolul războiului și să trăiască în condiții de pace între ele. În felul acesta se reduce arealul eventualelor confruntări militare în Europa...”

Pactul sovieto-german de neagresiune semnifică un reviriment în direcția ameliorării raporturilor între cele două mari state ale Europei. Acest pact ne permite nu numai înlăturarea pericolului unui război cu Germania; el reduce spațiul unor eventuale confruntări militare în Europa și, în felul acesta, servește cauzei păcii generale; el trebuie să ne asigure posibilități noi de creștere a forțelor, de consolidare a pozițiilor noastre, extinderea continuă a influenței Uniunii Sovietice asupra dezvoltării internaționale” [34, p.75-76].

În opinia multor cercetători, Stalin nu a fost nicio dată susținătorul cursului de securitate colectivă, curs declarat oficial de M. Litvinov. Despre securitatea colectivă nu găsim nici un cuvânt în „Cursul scurt al istoriei PC(b) din Uniunea Sovietică, scris parțial, și corectat de I. Stalin. Mai mult, în acest volum, scris în 1938, se afirma că „al doilea război mondial, în realitate, a început” [15, p.318].

În opinia lui I.M. Semireaga acesta a fost un pact tipic de neagresiune sau de neutralitate, elaborat în stilul clasic [29, p.93]. R.A. Miullerson consideră că astfel de pacte erau semnate, în trecut, și cu alte țări, atât de Germania, cât și de Uniunea Sovietică[18, p.9].

În informația Comisiei Congresului deputaților din U.R.S.S. pentru aprecierea politică și juridică a pactului sovieto-german de neagresiune din 23 august 1939 se menționează că pactul, prin sine însuși, sub aspect juridic, nu a ieșit din cadrul acordurilor încheiate în acel timp, nu a încălcat legislația internă și obligațiile internaționale ale U.R.S.S. Hotărârea adoptată de legislativul Uniunii Sovietice constata că „conținutul acestui pact nu era în contradicție cu normele dreptului internațional și ale procedurii de încheiere a acordurilor între state, acceptate în cazul unor asemenea tratative” [27].

A. Pronin nu este de acord cu afirmația că pactul sovieto-german de neagresiune nu a încălcat obligațiile internaționale ale Uniunii Sovietice [28, p.76]. Susținem și noi această opinie deoarece, într-adevăr, art. IV al pactului a devalorizat, în primul rând,

tratatul sovieto-francez cu privire la asistența mutuală, semnat la 2 mai 1935. Articolul al doilea al tratatului sovieto-francez prevedea că „în cazul în care, în condițiile prevăzute în art. 15, paragraful 7, al Statutului Societății Națiunilor, U.R.S.S. sau Franța vor fi, cu toate intențiile pașnice ale ambelor țări, obiectul agresiunii nemotivate din partea oricărui stat european, Franța și, respectiv, URSS, vor acorda imediat susținere și ajutor mutual” [34, p.29]. Și tratatul de ajutor mutual încheiat între U.R.S.S. și Cehoslovacia, la 16 mai 1935, prevedea că „în cazul în care Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste sau Republica Cehoslovacia vor deveni obiectul atacului nemotivat din partea oricărui stat european, Republica Cehoslovacă și, respectiv, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste vor acorda, imediat, ajutor reciproc” [33, p.81].

Au fost lipsite de valoare și alte acorduri internaționale, semnate de Uniunea Sovietică. Mai mult, conținutul pactului era în contradicție și cu procedura U.R.S.S. de elaborare și semnare a tratatelor internaționale. Majoritatea pactelor de neagresiune, semnate de U.R.S.S., prevedeau denunțarea acestora în momentul declanșării agresiunii din partea celeilalte părți semnate împotriva unei terțe țări. Pactul sovieto-polonez de neagresiune, semnat la 25 iulie 1932, prevedea că „dacă una din părțile semnate va iniția o agresiune împotriva unei terțe țări, cealaltă parte va fi în drept, fără avertizare, să denunțe acest pact” [33, p.68]. Pe de altă parte, pactul sovieto-francez de neagresiune, semnat la 29 noiembrie 1932, stipula că „dacă una din Înaltele Părți Semnate va utiliza agresiunea împotriva unei terțe țări, cealaltă Înaltă Parte Semnatară va fi în posibilitatea să denunțe, fără avertizare, prezentul pact” [33, p.69]. Prin urmare, obligațiile stipulate de tratate erau corelate cu acțiunile pașnice ale partenerului. O atare prevedere a fost inclusă și în tratatul de prietenie, neagresiune și neutralitate, încheiat între Uniunea Sovietică și Italia la 2 septembrie 1933 [33, p.69]. În textul pactului sovieto-german de neagresiune, din 23 august 1939, o atare clauză lipsea.

Foarte important pentru derularea ulterioară a evenimentelor a fost protocolul adițional.

În preambulul Protocolului adițional secret se constata, neglijându-se situația politică existentă în Europa de Est și atentându-se la suveranitatea statelor din această zonă, că reprezentanții celor două părți au discutat, în cadrul unor convorbiri strict confidențiale, problema delimitării sferelor lor de interese în Europa de Est. Aceste convorbiri au condus la următorul rezultat: „În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând Statelor Baltice (Finlanda, Estonia, Letonia și Lituania) frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interese atât ale Germaniei cât și U.R.S.S.

În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei față de teritoriul Vilno este recunoscut de ambele părți” [34, p.62].

Conform prevederilor punctului 2 al Protocolului, Uniunea Sovietică și Germania hitleristă și-au asumat dreptul de a decide soarta Poloniei, ambele părți urmând să rezolve „această problemă pe calea unor înțelegeri prietenești” [34, p.62-64].

Nu este greu să ne dăm seama că între U.R.S.S. și Germania a fost încheiată o înțelegere de război, deoarece schimbări teritoriale și politice în regiuni ce aparțineau

unor state terțe puteau avea loc numai în urma unui război sau a aplicării forței. Așadar, prin consens, a fost pusă baza împărțirii Europei de Est.

Punctul 3 al Protocolului adițional secret menționa interesul U.R.S.S. pentru Basarabia: „În privința Europei sud-estice, partea sovietică subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres față de aceste teritorii” [34, p.62-64].

Articolul 4 prevedea că „Acest protocol va fi considerat de ambele părți, ca strict secret”[34,64]. „Tratatul acesta, declara V. Molotov la sesiunea extraordinară a Sovietului Suprem al U.R.S.S. cu prilejul ratificării Pactului de neagresiune sovieto-german recent semnat, - ... trebuie să ne garanteze posibilitatea sporirii forțelor, consolidării pozițiilor noastre, creșterii continue a influenței Uniunii Sovietice asupra dezvoltării internaționale...” [34, p.64].

Așadar, angajarea U.R.S.S. în tranzacții strânse și reciproc avantajoase cu Germania hitleristă s-a soldat cu semnarea Protocolului adițional secret, „controversat și decisiv document al istoriei veacului al XX-lea, care în mod practic a determinat, în vara anului 1939, evoluția evenimentelor politico-diplomatice în direcția sigură a declanșării celui de-al doilea război mondial prin atacarea Poloniei de către Germania nazistă” [19, p.14].

Desfășurarea evenimentelor ulterioare în Estul Europei s-a înscris întocmai în aranjamentul sovieto-german din 23 august 1939.

* * *

După lichidarea Cehoslovaciei, Hitler și-a îndreptat atenția asupra Poloniei. El a utilizat aceeași tactică care a precedat dezmembrarea Cehoslovaciei. În cazul Cehoslovaciei Furerul a început cu problema populației germanofone din regiunea Sudetă. În cazul Poloniei el va lansa problema Danțigului, a autostrăzii și căii ferate care ar fi legat Reihul cu Prusia Orientală.

În perioada de după primul război mondial, relațiile dintre cele două țări au fost determinate, înainte de toate, de obligațiile asumate conform Tratatului de pace de la Versailles, semnat de ambele state, de tratatul de arbitraj de la Locarno, semnat de Germania Belgia, Franța Marea Britanie și Italia la 16 octombrie 1925, și de declarația comună de neagresiune din 26 ianuarie 1934.

„Germania, - stipula art. 87 al Tratatului de la Versailles - , recunoaște independența deplină a Poloniei și renunță, în favoarea Poloniei, la toate drepturile și temeiurile juridice asupra teritoriilor mărginite cu Marea Baltică, frontiera de est a Germaniei, stabilită conform art. 27, partea a II-a (Granițele Germaniei), al prezentului Tratat...”[33, p.22].

În declarația de neagresiune între Germania și Polonia, semnată la 26 ianuarie 1934 la Berlin, ratificată la 24 februarie 1934 și valabilă timp de 10 ani, se spunea că: „Guvernul german și guvernul polonez consideră ca a sosit timpul ca, printr-un acord direct între state, să fie începută o nouă fază în relațiile dintre Germania și Polonia, prin semnarea unui acord între aceste state. De aceea ele au decis ca, prin această declarație, să pună bazele organizării ulterioare a respectivelor relații.

Ambele guverne pleacă de la faptul că menținerea și asigurarea păcii îndelungate între țările lor constituie o premisă esențială pentru pacea generală în Europa. ... Dacă între ele, spre exemplu, va apare un litigiu, și dacă soluționarea acestuia nu va putea fi obținută pe calea tratatelor directe, atunci ele, în fiecare caz aparte, vor căuta, pe baza înțelegerii reciproce, soluții prin alte mijloace pașnice... În nici un fel de circumstanțe ele nu vor recurge la forță pentru soluționarea litigiilor” [33, p.74].

Aceste prevederi au fost însă repede uitate de Germania. Motivul pentru deteriorarea relațiilor germano-polone a fost problema Danțiș (Gdansk). Conform tratatului de pace de la Versailles, orașul Danțiș a fost declarat oraș liber, controlat de Societatea Națiunilor. Polonia a primit, pentru ieșire la Marea Baltică, un teritoriu care separa Prusia Orientală de restul teritoriului Germaniei printr-un coridor (coridorul Danțiș) cu lungimea de 230 de km și lățimea de 30-200 de km [33, p.22]. În perioada în care Germania era preocupată de Austria și Cehoslovacia, relațiile dintre Germania și Polonia erau caracterizate de diverse declarații și promisiuni de bună vecinătate și prietenie. La 16 februarie 1937, Goering, fiind în vizită la Varșovia, asigura reprezentanții Guvernului polonez că „Germania nu are nicio intenție să lipsească Polonia de vre-o parte a teritoriului său. Germania este total împăcată cu actuala componență teritorială. Germania nu va ataca Polonia și nu intenționează să ocupe teritoriul polonez” [20, p.420-421]. La 5 noiembrie 1937, Hitler, în prezența lui von Neurath, ministrul afacerilor externe al Germaniei, i-a declarat ambasadorului polonez că „nu va fi nici o schimbare în ceea ce privește statutul politic și juridic al Danțișului” [20, p.420-421]. Dar, după ocuparea Cehoslovaciei, Berlinul va aborda această problemă în alt registru.

La 24 octombrie 1938, în convorbirea avută cu Jozef Lipski, ambasadorul Poloniei la Berlin, Ribbentrop, noul ministru de externe al Germaniei, a propus ca problema existentă între Polonia și Germania să fie soluționată definitiv, în sensul încorporării Danțișului în cadrul Germaniei. Ministrul german a menționat că „Polonia trebuie să accepte construirea autostrăzii exteritoriale și a căii ferate prin Pomerania”. Ribbentrop a sugerat și o recompensă, adică posibilitatea unui acord germano-polonez pe un termen de 25 de ani și garantarea frontierelor germano-poloneze” [6, p.179]. Josef Beck, ministrul afacerilor străine al Poloniei, în instrucțiunile trimise pentru ambasadorul Josef Lipski cu acest prilej, atenționa că propunerea lui Ribbentrop era inacceptabilă și avertiza că „orice tentativă de a încorpora orașul liber în cadrul imperiului va conduce, inevitabil, la conflict. Aceasta va însemna nu numai unele dificultăți de ordin local, ci va stopa orice posibilitate de înțelegere reciprocă polono-germană în toate domeniile” [23, p.64].

La 22 martie 1939 Germania și-a redobândit orașul Memel (Klaipėda)². Acest eveniment a confirmat hotărârea Germaniei de a lichida consecințele pierderilor din

---

² Conform Tratatului de la Versailles, orașul Memel (Klaipėda) și regiunea învecinată, cu o suprafață de 2000 de km.p. și o populație de 150 de mii de oameni, au fost scoase din componența Germaniei și erau administrate de comisarul suprem al Societății Națiunilor. În 1923 acest teritoriu a intrat în componența Lituaniei, iar în 1924 statele Antantei au recunoscut suveranitatea Lituaniei asupra regiunii. La 20 martie 1939, Ribbentrop i-a înmănat lui Ju. Urbšis, ministrul afacerilor străine al Lituaniei, ultimatumul privind retrocedarea regiunii Klaipėda. Statele învingătoare în primul război mondial nu au luat nici o măsură efectivă pentru a împiedica încă o acțiune agresivă a Germaniei. La 22 martie 1939 Lituania a semnat acordul conform căruia regiunea Klaipėda era alipită la Germania.

primul război mondial. Conducerea poloneză, îngrijorată de evenimentele care se derulau la frontierele sale, a decis să caute aliați pentru a putea rezista în fața Germaniei. Contactele cu Marea Britanie s-au încheiat cu succes. Neville Chamberlain, în cuvântarea ținută la 31 martie 1939 în Camera comunelor, anunța că Poloniei îi era oferită o garanție: „În eventualitatea unei acțiuni care ar pune în pericol independența Poloniei și față de care guvernul polonez ar lua decizia să se opună cu forțele sale naționale, guvernul Majestății Sale ar considera că este de datoria lui să dea guvernului polonez, de îndată, tot ajutorul care îi stă în puteri” [12, p.245].

Pe 13 aprilie, guvernul francez a confirmat alianța franco-polonă, precizându-și atitudinea prin următoarea formulă: „Franța și Polonia își oferă garanții imediate și directe contra oricărei amenințări directe sau indirecte care ar aduce atingere intereselor lor vitale” [6, p.180].

Încercarea de a stabili relații asemănătoare cu U.R.S.S. s-a încheiat fără succes. În 1939, din motive istorice și ideologice, Polonia nu era pregătită să accepte ajutor militar din partea Uniunii Sovietice.

Contând pe garanțiile oferite de Marea Britanie și Franța, Polonia a respins pretenția Berlinului de a transmite Reihului Danțigul și un spațiu de 5 km. lățime care ar fi traversat coridorul polonez. Germania a reacționat operativ. La 27 aprilie 1939 Hitler a aprobat planul secret „Veis” (Planul Alb) privind atacul armat asupra Poloniei [12, p.250,265]. Pentru a se elibera de obligațiile prevăzute în documentele semnate anterior, la 28 aprilie 1939 Germania a denunțat declarația de neagresiune polono-germană. În memorandumul Guvernului german, adresat polonezilor cu acest prilej, garanțiile britanice și franceze oferite Poloniei erau catalogate ca fiind antigermane și incompatibile cu acordul polono-german din 1934. La 5 mai, Guvernul polonez, la rândul său, a răspuns tot printr-un memorandum, în care respingea afirmațiile Germaniei că acordul polono-britanic ar fi incompatibil cu declarația germano-polonă din 1934. Mai mult, Guvernul polonez se arăta disponibil să încheie un nou tratat cu Germania, dacă aceasta ar fi acceptat [12, p.265]. Însă Germania se pregătea de atacul militar asupra Poloniei. În directiva semnată de Hitler la 11 aprilie 1939 operația militară trebuia elaborată astfel încât să înceapă la 1 septembrie [20, p.425].

În legătură cu aceasta nici tertipurile diplomatice ale Germaniei hitleriste, nici incidentul inspirat la graniță în noaptea spre 1 septembrie, efectuate în scopul inducerii în eroare a opiniei publice, nu pot acoperi adevărul despre războiul, pregătit cu premeditare, al Germaniei împotriva Poloniei, care s-a transformat în al doilea război mondial. Hitleriștii au început acest război intenționat, urmărind realizarea ideilor lansate anterior și obținerea spațiului vital.

Hitler era conștient de consecințele hotărârilor luate. De aceea, la consfătuirea din 23 mai 1939, în cancelaria imperială, el a declarat: „În acest mod, se exclude problema cruțării Poloniei și rămâne valabilă hotărârea: a ataca Polonia cu prima ocazie. Să nu contăm ca se va repeta operația din Cehoslovacia. Acesta va fi război” [20, p.236]. În convorbirea avută la 25 mai 1939 cu Ciano, ministrul afacerilor străine al Italiei, Hitler explica: „Nu trebuie pierdut timpul. Cu cât mai mult vom aștepta, cu atât mai multe dificultăți vom întâlni în efectuarea operațiilor militare în Europa de Est.

După mijlocul lunii septembrie, condițiile climaterice vor face imposibile operațiile militare” [20, p.346].

La 1 septembrie 1939 Germania hitleristă a atacat Polonia.

Dimineața, cititorii lui *Volkisher Beobachter*, gazetă de extremă dreaptă, aflau, cu stupefacție, că un mic grup de soldați polonezi atacase, fără ezitare, în timpul nopții, un post de frontieră de pe teritoriul german, folosind radioul pentru a revărsa un torent de ură împotriva regimului național-socialist. Incredibila desfășurare a faptelor era prezentată astfel: „Un grup de soldați polonezi a pus stăpânire, noaptea trecută, cu puțin înainte de ora 20, pe clădirea Radio Gleiwitz. Doar câțiva angajați erau la serviciu la acea oră. Este evident că soldații polonezi cunoșteau la perfecție locurile. Au atacat personalul și au năvălit în studio, ucigându-i pe cei care le-au ieșit în cale. Agresorii au tăiat linia de legătură cu Breslau și au citit la microfon un discurs de propagandă pregătit dinainte, în poloneză și germană. Au declarat că orașul și stația de radio erau în mâinile polonezilor și i-au insultat pe germani, amintind despre un Breslau polonez și despre Danzigul polonez”. Iar cotidianul nazist a continuat: „Ascultătorii, care, la început, au fost luați prin surprindere, au anunțat poliția care a ajuns la fața locului peste doar câteva minute. Agresorii au deschis focul împotriva forțelor de ordine, dar, după câteva minute, au fost făcuți prizonieri cu toții. În timpul luptei, un polonez a fost ucis” [7,13]. Germania, și în curând întreaga Europă, avea să afle că guvernul de la Varșovia avusese nechibzuința să violeze frontiera germano-poloneză, expunându-se în schimb mâinii legitime a lui Hitler. La ora zece, în dimineața zilei de 1 septembrie, conducătorul celui de-al III-lea Reich rostea un discurs incendiar, declarând că atacul de la Gleiwitz puse capăt răbdării sale: „Polonia a disprețuit din totdeauna obligațiile pe care le are față de minorități. [...] Minoritățile germane sunt maltratate în această țară în cel mai groaznic mod cu putință. Ca întotdeauna, am încercat pe cale pașnică să aduc o schimbare în această situație intolerabilă. Afirmațiile prin care se pretinde că vrem să ne atingem scopurile doar prin violență pornesc de la niște minciuni. [...] Am încercat de asemenea să rezolv pe cale pașnică și prin înțelegere, problemele ce au legătură cu Danzig și „culoarul” [...] Ultimele încercări de negocieri au eșuat însă. Polonia a răspuns printr-o mobilizare generală și prin noi acte de cruzime neînchipuită. Am hotărât să plătesc Poloniei cu aceeași monedă” [7, p.14].

Momentul în care Hitler anunță că Germania este nevoită să se apere față de provocarea poloneză îl depășește cu șase ore pe cel în care diviziile blindate ale Wehrmachtului au trecut frontiera. Cel de-al Doilea Război Mondial tocmai a început, fiind declanșat de absurditatea politică a guvernului de la Varșovia și a aliaților săi francezi și britanici. Aceasta este varianta oficială, cea pe care Hitler o va reaminti de nenumărate ori pe parcursul conflictului și căreia cronologia evenimentelor îi conferă o aparentă coerență logică: prin jocul alianțelor, într-adevăr, Franța și Marea Britanie sunt cele care au declarat război Germaniei, pe 3 septembrie³.

---

³ După cum se știe, realitatea este cu totul alta. Hitler, care luase decizia să invadeze Polonia cel mai târziu la sfârșitul lunii august, l-a însărcinat pe Reinhardt Heydrich, șeful Serviciului de securitate (SD)

Pe cine voia Hitler să păcălească cu parodia de la Gleiwitz? Desigur, populația germană trebuia luată ca martor la șiretenia polonezilor. În acest domeniu, jocul nu era dificil într-o Germanie în care nu exista nici un organ de presă sau de informare — în afară de cele clandestine - care să nu reflecte propaganda oficială. În plus, Hitler era la curent cu dușmănia germanilor față de polonezi, sentiment care izvora în principal din Tratatul de la Versailles. La unison cu populația, majoritatea militarilor germani manifesta aceeași ură față de vecinul polonez. Unul dintre aceștia, generalul von Seeckt, scria în 1922: „Existența Poloniei este intolerabilă și incompatibilă cu condițiile esențiale de trai din Germania. Polonia trebuie să dispară și așa va fi [...] cu ajutorul nostru. Ștergerea Poloniei de pe hartă trebuie să fie unul dintre mobilele fundamentale ale politicii [...] pe care îl putem realiza cu ajutorul Rusiei”. Ura pe care i-o inspira Polonia era mai puternică decât ostilitatea „firească” ce prevala în relațiile germano-sovietice [7, p.17].

Așadar, fără nici o declarație de război, pe 1 septembrie 1939, forțele armate ale celui de-al III-lea Reich invadează teritoriul Poloniei. După șase ani de minciuni, de promisiuni încălcate, de asigurări tot atât de repede uitate pe cât de solemn au fost făcute, Hitler porcede la împlinirea marelui său plan: cucerirea spațiului vital, acel *Lebensraum* pe care vroia să-l ofere poporului său. Polonia, noua etapă a drumului către est, oferea ocazia de a pune în practică războiul-fulger așa cum a fost el descris în teoria strategilor germani, în particular a generalului Heinz Guderian [7, p.25].

Pe plan militar, Polonia nu rezistă mult ofensivei fulgerătoare a germanilor, cu forțe net superioare și condusă cu metode noi, care plasau în prim-plan folosirea aviației și a tancurilor. Tandemul tanc-avion se va dovedi de o eficacitate deosebită. Se știe, de asemenea, că victoria Germaniei exprima pe teren o superioritate numerică zdrobitoare — un tanc polonez la patru blindate nemțești, patru sute douăzeci de avioane poloneze contra două mii de aparate ale Luftwaffe [17]. Lupta era mult prea inegală pentru ca vitejia soldaților polonezi să poată face altceva decât să amâne capitularea. Începând de pe 7 septembrie, Varșovia este amenințată de diviziile Wehrmachtului. La 10 septembrie 1940 Germania ocupase 40% din teritoriul

---

al Reichului, să găsească un pretext care să justifice operațiunea. De unde ideea de a lansa un comando de SS-iști germani deghizați în soldați polonezi împotriva stației de radio din Gleiwitz, din Silezia, aflată pe atunci pe teritoriul german. În depoziția sa de la Nürnberg, Alfred Helmut Naujocks, șeful și organizatorul comandoului de la Gleiwitz, a dat următoarele amănunte: „Trebuia să ocup stația de emisie radiofonică și să rămân acolo suficient timp cât un german vorbitor de poloneză, care urma să-mi fie pus la dispoziție, avea să emită un mesaj în poloneză. Acest mesaj, mi-a spus Heydrich, declara că sosise ceasul războiului germano-polonez și că polonezii, strâns uniți, aveau să zdrobească orice rezistență din partea germanilor!” Conform instrucțiunilor lui Heydrich, trebuia să adune „pentru presa străină și propaganda germană dovezi materiale ale acestor atacuri poloneze”. Situația era cum nu se putea mai delicată, pentru că implica, printre altele, un orar precis care excludea înainte de orice ca falșii polonezi să cadă în mâinile... adevăraților polițiști germani. Cât despre cadavrul găsit la fața locului, și despre care pomenește Volkisher Beobachter, este al unui cetățean german, un evreu scos dintr-un lagăr de concentrare, executat cu gloanțe germane și îmbrăcat special într-o uniformă poloneză. Deși comandoul nu a reușit să emită mesajul în Germania — nu a fost transmis decât pe undele regionale din Gleiwitz -, operațiunea este privită ca un succes de către Hitler, care îl felicită călduros pe șeful SD. [7, p.15].

Poloniei, principalele centre economice și porturile maritime [43, p.18]. La 16-17 septembrie ofensiva germană se desfășura deja pe teritoriul care, conform protocolului secret din 23 august 1939, revenea Uniunii Sovietice. La finele lunii septembrie, la consfătuirea Înaltului Comandament german, generalul Iodl, șeful serviciului operații al trupelor germane, va declara că „noi am trecut cu 200 km linia stabilită la Moscova” [1, p.107].

La 1 septembrie președintele Poloniei, Ignacy Moscicki a plecat din Varșovia. La 4 septembrie a început evacuarea instituțiilor statului polonez, iar în ziua următoare din capitală a plecat Guvernul [44, p.19]. În noaptea de 7 septembrie din Varșovia se retrage Comandantul suprem al armatei E. Rydz-Smygly. Marele Stat Major este transferat în orașul Brest, apoi, după alte transferări, la 15 septembrie se stabilește în localitatea Kolomâia. După ce, între 9 și 11 septembrie 1939, conducerea poloneză a negociat cu Franța locul de adăpost al Guvernului Poloniei, la 16 septembrie au început negocierile polono-române referitor la trecerea prin România, către Franța, iar la 17 septembrie Guvernul polonez a ieșit din țară [23, p.105-122].

Armata poloneză apăra cu abnegație teritoriul național, dar, forțele fiind absolut inegale și fără nici un sprijin din afară, se retrăgea către frontiera de est. La 15 septembrie 1939 trupele germane au ocupat orașul Brest-Litovsc, iar la 16 septembrie - orașul Belostoc. În aceeași zi trupele Germaniei hitleriste au ajuns la linia Sambor - Lwow - Vladimir-Volânski - Zamosci. Alte unități se apropiase de orașul Lublin [17]. După șaptesprezece zile de lupte eroice, este rândul Varșoviei să predea armele; căderea capitalei, pe 26 septembrie, marchează sfârșitul campaniei din Polonia.

Kremlinul urmărea cu atenție evoluția evenimentelor în Europa, mizând să le folosească în interesele proprii care, în Europa de Est, erau asigurate prin acordul cu Germania. Conducerea de la Berlin, recunoscând interesele sovietice în această regiune, aștepta intervenția sovietică în teritoriile respective, urmărind, prin aceasta, și reținerea Marii Britanii și Franței de a intra în războiul germano-polonez.

La 3 septembrie 1939, la Berlin, A.A. Șvarțev și-a prezentat scrisoarea de acreditare în calitate de ambasador sovietic în Germania. La ceremonie Hitler și Șvarțev și-au promis reciproc, în numele statelor pe care le reprezentau, că își vor onora obligațiile conform tratatului de neagresiune [12, doc.nr.628]. În aceeași zi, ambasada Germaniei la Moscova a primit indicațiile lui I. Ribbentrop să tatoneze intențiile Uniunii Sovietice în ceea ce privește posibilitatea intrării Armatei Roșii în Polonia. „Discutați cu Molotov și vedeți, - îi cerea Ribbentrop ambasadorului german - , nu ar dori Uniunea Sovietică ca armata rusă să intre în luptă, în momentul potrivit, împotriva forțelor armate poloneze, în sfera de influență rusă și, la rândul său, să ocupe acest teritoriu? În opinia noastră, aceasta ne-ar ajuta nu numai pe noi, dar, în conformitate cu protocolul de la Moscova, ar fi și în interesul sovietic” [34, p.81].

La 5 septembrie 1939, Molotov a răspuns că Guvernul sovietic este de acord că, la momentul potrivit pentru el, „va trebui, obligatoriu..., să înceapă acțiuni concrete. Dar noi considerăm că acest moment încă nu s-a apropiat..., iar graba exagerată ne poate provoca pierderi și facilita consolidarea adversarilor noștri” [34, p.81].

Atitudinea Kremlinului față de război a fost exprimată clar de I. Stalin la 7 septembrie 1939 în discuția cu conducerea Cominternului. În viziunea liderului de la

Kremlin „războiul este dus între două grupări de state capitaliste (sărace și bogate în privința coloniilor, materiilor prime etc.) pentru reîmpărțirea lumii, pentru dominație asupra lumii. Noi nu suntem împotriva ca ele să se bată binișor și să se slăbească reciproc. N-ar fi rău dacă cu mâinile Germaniei va fi zdruncinată situația celor mai bogate țări (în special Anglia). Hitler, el însuși neînțelegând și nedorind, destramă, subminează sistemul capitalist... Noi putem manevra, împinge o parte împotriva alteia pentru a se bate mai bine. Pactul de neagresiune îi ajută Germaniei într-o anumită măsură. Următorul moment este să stimulăm cealaltă parte” [8, p.18-19].

Kremlinul acționa tocmai în acest sens. Germania continua să primească ajutor material din Uniunea Sovietică. La 4 septembrie toate navele germane din partea de nord a Atlanticului au primit ordinul să se îndrepte spre portul Murmansk. La 6 septembrie MAE al Germaniei comunica Moscovei: „Noi intenționăm și în continuare să trimitem navele comerciale germane în Murmansk și așteptăm ca Guvernul sovietic să faciliteze descărcarea, încărcarea și transportarea încărcăturilor pe calea ferată în Leningrad, unde vor intra navele germane pentru a se încărcă”. La 8 septembrie Moscova a acceptat intrarea navelor germane în Murmansk și a garantat transportarea încărcăturilor în Leningrad [13, p.148]. În total, între 1-17 septembrie 1939, în portul sovietic Murmansk s-au adăpostit 36 de nave germane [17, p.215].

Evidențiindu-și atitudinea față de țara care lupta disperată cu armatele hitleriste, I. Stalin a etichetat Polonia drept stat fascist care asuprea alte popoare. El a declarat că „lichidarea acestui stat în circumstanțele actuale ar însemna că statele fasciste vor fi cu unul mai puțin. Ce rău ar fi dacă, în rezultatul zdrobirii Poloniei, noi vom extinde sistemul socialist asupra unor noi teritorii și populații” [22, p.10].

Pe de altă parte, la 8-9 septembrie 1939, partidele comuniste au primit directiva Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste în care se menționa că „războiul acesta este un război imperialist în care este vinovată, deopotrivă, burghezia tuturor statelor beligerante”. De aceea nici clasa muncitoare, nici, partidele comuniste nu pot sprijini acest război. Cu atât mai mult, „proletariatul internațional nu poate, în niciun caz, să apere Polonia fascistă, care a respins ajutorul Uniunii Sovietice și care asuprește alte naționalități” [2,95]. În acest context este semnificativ și faptul că, la 5 septembrie 1939, Kremlinul a refuzat să-i acorde Poloniei materiale militare, motivând că, în felul acesta, ar exista pericolul să fie atrasă în război [31, p.24].

Dar Moscova nu se limita doar la observarea și aprecierea evenimentelor ce se derulau pe teritoriul Poloniei. Conducerea bolșevică se pregătea să intervină „în momentul potrivit”. La 3 septembrie 1939, regiunile militare Leningrad, Moscova, Calininsc, Bielorusi, Kiev, Harcov și Oriol au început pregătirile pentru război [5,502]. La 11 septembrie, în baza regiunilor militare Bielorusi și Kiev, au fost înființate și dislocate comandamentele Frontului bielorus, condus de comandantul M.P. Covalev, și Frontul ucrainean, condus de comandantul S.C. Timoșenco. Trupele celor două fronturi au fost concentrate pe poziții de plecare de-a lungul graniței cu Polonia [17, p.216]. La 16 septembrie gruparea sovietică însuma 8 corpuri de armată pușcași, 2 corpuri tancuri, 5 corpuri cavalerie, 21 de divizii pușcași, 13 divizii cavalerie, 16 brigăzi tancuri și 2 brigăzi motorizate, 3 298 de avioane cu un efectiv de 617 588 de oameni [17, p.216].

Cu o zi înainte, la 10 septembrie, Molotov îl invitase pe Schulenburg și îi declarase că Armata Roșie este impresionată de succesele rapide ale trupelor germane în Polonia, dar încă nu este pregătită pentru acțiuni. „Guvernul sovietic – a continuat Molotov –, intenționa să profite de înaintarea trupelor germane, să declare că Polonia se destramă în bucăți și, implicit, Uniunea Sovietică trebuie să vină în ajutorul ucrainenilor și bielușilor care sunt amenințați de Germania. Acest motiv va prezenta intervenția Uniunii Sovietice în fața maselor ca fiind cuviincioasă și va oferi Uniunii Sovietice șansa să nu arate ca agresor”⁴.

Înaintarea trupelor germane în zona sovietică, a motivat Kremlinul să accelereze pregătirea invadării Poloniei. La 14 septembrie, după încheierea mobilizării, Molotov i-a declarat lui Schulenburg că „Armata Roșie s-a pregătit mai repede decât se aștepta și, de aceea, acțiunile sovietice pot începe mai devreme de termenul indicat în timpul ultimei convorbiri. Având în vedere motivul politic al acțiunii sovietice (căderea Poloniei și apărarea „minorităților” ruse), era foarte important ca acțiunile să nu înceapă înainte de căderea centrului administrativ – Varșovia. Din această cauză Molotov l-a rugat pe Schulenburg să-i comunice când poate fi așteptată căderea Varșoviei [34, p.90].

În aceeași zi de 14 septembrie, *Pravda* a publicat un articol, pregătit de A.A. Jdanov, în care cauzele principale ale pierderilor suferite de Polonia erau numite asupra minorităților naționale ucrainene și bielorusă [34,91]. Acest articol a constituit documentul de bază al propagandei bolșevice privind argumentarea acțiunilor sovietice în raport cu Polonia și, mai ales, a servit ca suport pentru activitățile politice în Armata Roșie. „Unitățile Armatei Roșii Muncitorești-Țărănești - se spunea în directiva comisarului Șulin, șefului direcției politice a Frontului bielorus -, pășesc pe pământul Bielorusiei de vest și a Ucrainei de vest nu în calitate de cuceritori ci ca revoluționari eliberatori, crescuți de marele partid al lui Lenin și Stalin” [17, p.315]. În directiva consiliului militar al Armatei a 12-a se menționa că „lupta noastră cu moșierii și capitaliștii polonezi este un război revoluționar și drept. Noi pășim pe pământul nostru, mergem și eliberăm oamenii muncii de sub jugul capitalist” [17, p.316]. Comandanților de unități li se explica simplu că sarcina campaniei, care va începe în curând, va fi aceea ca „Polonia panilor să devină sovietică” [17, p.316].

La 15 septembrie, ora 4.20, Consiliul militar al Frontului bielorus a emis ordinul de luptă nr. 01, conform căruia „popoarele bielorus, ucrainean și polonez își varsă sângele în războiul urzit de clica conducătoare, burghezo-capitalistă a Poloniei și Germaniei. Muncitorii și țăranii Bielorusiei, Ucrainei și Poloniei s-au ridicat la luptă cu dușmanii lor de veacuri – moșierii și capitaliștii. În urma loviturilor aplicate de trupele germane, principalele forțe poloneze au suferit pierderi grele. La 17 septembrie, în zori, armatele Frontului bielorus vor trece în ofensivă, având sarcina să ajute muncitorii și

⁴ În telegrama trimisă la Moscova la 15 septembrie 1939 Ribbentrop anunța că Varșovia va cădea în câteva zile. Ministrul german saluta planul de intrare a trupelor sovietice în Polonia și solicita informații cu privire la ziua și ora trecerii frontierei de către trupele sovietice. Cu acest prilej Ribbentrop propunea un comunicat comun în care cauza principală a intrării armatelor germane și sovietice în Polonia să fie numită destrămarea acesteia. Încercarea Moscovei de a-și motiva intervenția prin existența primejdiei germane față de populația bielorusă și ucraineană a provocat o reacție total negativă la Berlin [34, p.87].

țăranii Bielorusiei și Poloniei să răstoarne jugul capitaliștilor și al moșierilor și să nu permită ocuparea teritoriilor Bielorusiei de vest de către Germania. Sarcina imediată a frontului este capturarea și lichidarea forțelor armate ale Poloniei, care acționează la est de frontiera lituaniană și de linia Grodno-Cobrin”. Ordinul conținea sarcini concrete pentru fiecare unitate, în conformitate cu ordinul comisarului apărării al U.R.S.S. din 14 septembrie [17, p.319].

La 16 septembrie, același consiliu de front a emis ordinul nr. 005 în care se menționa că „moșierii și capitaliștii polonezi au subjugat poporul muncitor al Bielorusiei de vest și Ucrainei de vest, ...au impus jugul național și exploatarea, ...i-au aruncat pe frații noștri bieloruși și ucraineni în mașina de tocat a celui de-al doilea război imperialist. Jugul național și aservirea oamenilor muncii au condus Polonia la zdrobire. Popoarele subjugate ale Poloniei se află în primejdia de a fi jefuite și exterminate de către dușmani. În Ucraina de vest și Bielorusia de vest se desfășoară mișcarea revoluționară. În Polonia au început acțiuni și răscoale ale țăranimii bieloruse și ucrainene. Clasa muncitoare și țăranimea din Polonia își adună forțele pentru a le frânge gâtul exploatatorilor sângeroși... Ordon: 1)Unitățile Frontului bielorus, începând ofensiva pe tot frontul, să acționeze hotărât în ajutorul oamenilor muncii din Bielorusia de vest și Ucraina de vest. 2)Printr-o lovitură zdrobitoare să fie nimicite trupele poloneze ale panilor și burghezilor și să fie eliberați muncitorii, țăranii și oamenii muncii din Bielorusia de vest” [17, p.319]. În aceeași zi și consiliul militar al Frontului ucrainean, prin directiva nr. A0084, a ordonat trupelor sale să treacă în ofensivă și să-și realizeze obiectivele [17, p.319].

Pregătirile militare fiind finalizate, tot la 16 septembrie, Molotov i-a declarat lui Schulenburg că Guvernul sovietic a decis să participe la războiul împotriva Poloniei, mâine sau poimâine, și că, în curând, va fi numită ziua și data [34, p.94]. La 17 septembrie, ora 2.00, Schulenburg a fost primit de I. Stalin care i-a comunicat că Armata Roșie, la ora 6.00, va trece frontiera cu Polonia și i-a citit nota care va fi înmănată ambasadorului polonez la Moscova [34, p.95]. Ambasadorul german a plecat satisfăcut din Kremlin.

În aceeași noapte, la Kremlin a fost invitat urgent V. Gjibovskii, ambasadorul Poloniei la Moscova, unde V. P. Potiomchin, adjunctul comisarul sovietic al afacerilor externe, i-a citit nota, semnată de V. Molotov. În notă, ca și în cuvântarea sa la radio [34, p.98-99], Molotov declara că statul polonez și-a încetat existența și că Armata Roșie a primit ordin să treacă frontiera poloneză pentru a întinde mâna frățească Bielorusiei de vest și Ucrainei de Vest. „Statul polonez și guvernul său, afirma V. Molotov, - de fapt au încetat să mai existe. În felul acesta nu mai sunt valabile tratatele încheiate între U.R.S.S. și Polonia. Lăsată în voia sorții și rămasă fără conducere, Polonia s-a transformat într-un câmp comod pentru orice întâmplare și surpriză, care pot genera pericol pentru U.R.S.S. De aceea, fiind până în prezent neutru, Guvernul sovietic nu mai poate avea o atitudine neutră față de aceste fapte. Și față de situația rămasă fără apărare a populației ucrainene și bieloruse. În această conjunctură, Guvernul sovietic a dat dispoziție Înaltului Comandament al Armatei Roșii să ordone trupelor trecerea frontierei și să ia sub ocrotirea sa viața și averea populației din Ucraina de vest și Bielorusia de vest” [34, p.96]. Așadar, motivul intervenției ruse era „dislocarea internă a Poloniei”. Când

ambasadorul polonez a protestat, refuzând să primească nota, Potiomchin a declarat: „Dacă nu mai există guvernul polonez, atunci nu sunt nici diplomați polonezi și nu mai este pactul de neagresiune” [30, p.5], semnat în 1932.

Este locul aici să arătăm că nevoia de a-și justifica politica externă față de populație, s-a manifestat continuu în politica externă a bolșevicilor încă de la lovitură de stat din 25 octombrie 1917. Nimic surprinzător. Evident, aceasta este grija oricărui guvern, guvernele totalitare nefăcând excepție de la regulă, chiar dacă manipulează adevărul. Ceea ce pare deosebit în cazul Uniunii Sovietice este, pe de o parte, căutarea sistematică a pretextului care să o îndreptățească să treacă la fapte și, pe de altă parte, disproporția între pretext și miză. Dacă analizăm etapele principale ale politicii externe ale U.R.S.S. până la 22 iunie 1941, regăsim, de fiecare dată, pretextul care-i furnizează scânteia ce va aprinde focul. Kremlinul pare obsedat de nevoia de a avea la dispoziție pretexte, - chiar dacă el este cel care le inventează până în cele mai mici amănunte -, în care vede punctul de sprijin al viitoarei sale cuceriri teritoriale. Ocuparea și anexarea teritoriilor poloneze, finlandeze și românești, și a celor trei state baltice constituie elemente din aceeași structură, demonstrând un scenariu asemănător: un pretext care justifică faptul că Uniunea Sovietică era interesată de situație și înscenarea tulburărilor care, până la urmă, motivau intervenția armatei.

Pe de altă parte sunt uluitor de similare pretextele lansate de cele două state totalitare în vederea invadării Poloniei.

La 17 septembrie, ora 5.00, unitățile de avangardă ale Armatei Roșii și trupele de grăniceri au trecut frontiera, lichidând serviciile de frontieră poloneze, după care teritoriul polonez a fost invadat de numeroasele unități sovietice. În felul acesta au fost încălcat **Tratatul de pace, semnat la Riga, la 18 martie 1921, între RSFSR și RSSU pe de o parte și Polonia pe de altă parte**, care constata încheierea situației de război (art. 1) și stabilirea exact granița de est a Poloniei cu republicile sovietice (art.2)⁵. Conform tratatului, Rusia și Ucraina sovietică renunțau la orice drepturi și pretenții asupra teritoriilor care se aflau la vest de granița stabilită prin art. 2, iar Polonia, la rândul său, renunța, în favoarea Ucrainei și Bielorusiei, la orice drepturi și pretenții asupra teritoriilor aflate la est de această graniță. Ambele părți au căzut de acord că, deoarece în cadrul teritoriilor, aflate la vest de frontiera descrisă în tratat, se aflau și teritorii discutabile între Polonia și Lituania, chestiunea apartenenței acestor teritorii trebuia soluționată exclusiv între Polonia și Lituania[33, doc.35,art.2]. Tratatul stabilea, absolut univoc, că Polonia nu avea nici un fel de obligații sau datorii împovărătoare față de Rusia, Ucraina și Bielorusia, care ar fi rezultat din apartenența anterioară a teritoriilor poloneze la fostul Imperiu Rus, cu excepția prevederilor din prezentul tratat... Tratatul stipula garanții reciproce în cea ce privește respectarea deplină a suveranității părților, abținerea reciprocă privind amestecul în afacerile interne, agitația, propaganda și orice gen de intervenție, și obligația de a nu permite prezența, pe teritoriul său, a organizațiilor și grupurilor îndreptate împotriva guvernului celeilalte părți. Având în vedere că Tratatul cu privire la condițiile preliminare ale păcii, din octombrie 1920, recunoștea participarea activă a teritoriilor republicii Polonia la dezvoltarea economiei fostului Imperiu Rus, Ucraina și Rusia se obligau, prin acest

⁵ Vezi descrierea detaliată a graniței[34, doc. nr. 35, art. 2].

tratată, să plătească Poloniei 30 de milioane de ruble aur [33,doc.nr.35]. Art. 24 prevedea că odată cu ratificarea tratatului se stabileau și relații diplomatice între cele două părți [34,doc.35].

A fost violat **Tratatul din 9 februarie 1929 (Litvinov), semnăt de U.R.S.S., Polonia România, Estonia, Letonia și Lituania**. Primul tratat internațional care a interzis recurgerea la război pentru rezolvarea diferendelor internaționale a fost **“Tratatul general pentru renunțarea la război”** denumit și **“Pactul Briand - Kellog”** (după numele miniștrilor de externe ai Franței și S.U.A., care au inițiat acest Tratat), semnat la 27 august 1928 la Paris. În articolul 1 se arăta: “Înaltele părți contractante declară solemn, în numele popoarelor respective, că ele condamnă recurgerea la război pentru reglementarea diferendelor internaționale și renunță la el ca instrument de politică națională în relațiile lor mutuale”[33, doc.nr.64]. Părțile contractante recunoșteau, de asemenea, că reglementarea sau soluționarea neînțelegerilor sau conflictelor, care puteau fi între ele, independent de caracterul originii lor, trebuiau efectuate numai cu mijloace pașnice[33, doc.nr.64].

Polonia și Uniunea Sovietică s-au numărat printre statele care au aderat la acest tratat. Pe de altă parte, Polonia a acceptat invitația Uniunii Sovietice de a semna, împreună cu alte state vecine ale U.R.S.S., un protocol, având drept obiectiv punerea în vigoare a Tratatului de renunțare la război, semnat la Paris, la 27 august 1928. În consecință, la 9 februarie 1929 a fost semnat **“Protocolul de la Moscova”** dintre U.R.S.S., Estonia, Letonia, Polonia și România” la care au aderat, puțin mai târziu, Lituania, Finlanda și alte țări, și care prevedea excluderea războiului între U.R.S.S. și alte state ca mijloc de reglementare a diferendelor[33, doc.nr.64].

A fost încălcat **Tratatul de neagresiune încheiat între Polonia și U.R.S.S. la 25 iulie 1932**. Conform preambulului tratatului, Comitetul Executiv Central al U.R.S.S., reprezentat de N. Crestinski, și Președintele Poloniei, St. Patec, conduși de dorința de a menține pacea existentă între țările lor, și recunoscând că Tratatul de pace din 18 martie 1921 constituia baza relațiilor și obligațiilor sale reciproce, încheiau prezentul Tratat cu scopul dezvoltării și perfectării Tratatului din 27 august 1928 de la Paris care intrase în vigoare prin semnarea Protocolului de la Moscova din 9 februarie 1929...

Ambele părți contractante, constatând că renunțase la război ca mijloc de promovare a politicii naționale în cadrul relațiilor reciproce, se obligau să se abțină de la orice acțiune agresivă sau atac militar al uneia asupra alteia, atât separat cât și împreună cu alte state. Orice acțiune care va încălca integritatea și inviolabilitatea teritoriului sau independența politică a celeilalte părți, va fi apreciată drept contrară acestei prevederi, chiar și în cazul în care aceste acțiuni vor avea loc fără declararea războiului și evitarea oricăror manifestări ale acestuia [33,doc.nr.68].

Art. 2 prevedea că în cazul în care una dintre părțile semnate va fi atacată de o țară terță sau de un grup de state terțe, cealaltă parte se obliga să nu acorde, pe parcursul conflictului, ajutor și susținere, direct sau indirect, statului atacant. Dacă una din părțile semnate va agresa o terță țară, cealaltă parte va fi în drept, fără a anunța din timp, să denunțe prezentul tratat⁶.

⁶ Această prevedere există în tratatele semnate de U.R.S.S. cu majoritatea statelor între cele două războaie mondiale. Asemenea prevedere lipsește însă în textul pactului sovieto-german de neagresiune, semnat la 23 august 1939.

Prin articolul al treilea, U.R.S.S. și Polonia se obligau să nu participe la nici un acord care, sub aspect agresiv, va fi ostil celeilalte părți. Ambele state promiteau să soluționeze toate conflictele, care vor putea apare între ele, numai prin mijloace pașnice, independent de originea și de natura acestora, se obligau să transmită litigiile, care nu vor putea fi soluționate pe cale diplomatică, în procedura de arbitraj. Convenția de aplanare a conflictelor era inclusă în Tratat și urma să fie semnată aparte, dar ratificată împreună cu Tratatul. În protocolul nr. 2, anexă a Tratatului, părțile își exprimau convingerea că între ele nu existau neînțelegeri esențiale [33, doc.68].

A fost complet neglijată **Convenția de definire a agresiunii**, care era un instrument de drept internațional deosebit de important, consolidând, din punct de vedere juridic internațional, statu-quo-ul teritorial și politic al Poloniei. Guvernul polonez a semnat Convenția de definire a agresiunii și a teritoriului din 3 și respectiv din 4 iulie 1933 de la Londra, care a avut o importanță deosebită pentru dezvoltarea relațiilor politice cu statele vecine și în primul rând cu Uniunea Sovietică. Convenția de la Londra a definit, pe de o parte, *agresiunea și agresorul*, care, prin caracter și conținut, a devenit o normă generală de drept internațional, iar pe de altă parte, implicit, a definit teritoriul.

“Va fi recunoscut ca agresor într-un conflict internațional, se sublinia în art. II al Convenției de definire a agresiunii, statul care cel dintâi va fi comis una din acțiunile următoare: 1) declarație de război unui stat; 2) invazie prin forțele sale armate, chiar fără declarație de război, a teritoriului alt stat; 3) atac prin forțele sale terestre, navale sau aeriene, chiar fără declarație de război, a teritoriului, navelor sau aeronavelor unui alt stat; 4) blocus naval al coastelor sau a l porturilor unui alt stat, 5) sprijin dat bandelor armate care, formate pe teritoriul său, vor fi invadat teritoriul unui alt stat sau refuzul, cu toată cererea statului invadat, de a lua pe propriul său teritoriu toate măsurile în puterea lui pentru a lipsi zisele bande de orice ajutor ori protecție.

Nici o considerațiune de ordin politic, militar, economic sau alta, se spunea în art. III, nu va putea servi drept scuză sau justificare a agresiunii prevăzute la articolul II.” [33,doc.72].

Importanța acestui document de drept internațional, semnat de un mare număr de state, excludea folosirea forței, chiar și în absența unei declarații de război. Acest document consolida, din punct de vedere juridic internațional, situația Poloniei, întrucât definea teritoriul unui stat ca fiind teritoriu aflat efectiv sub controlul lui. Menționăm, de asemenea, că la 5 aprilie 1923 granițele Poloniei au fost recunoscute de Statele Unite ale Americii.

La 15 septembrie 1934, Uniunea Sovietică a devenit membră a Societății Națiunilor, organizație internațională care-și propunea să excludă războiul ca mijloc de soluționare a conflictelor dintre state. Conform Pactului Societății Națiunilor, țările membre se obligau „să respecte și să mențină, în contra oricărei agresiuni externe, integritatea teritorială și independența politică existentă a tuturor Membrilor Societății” (art. 10)[39, p.380]. Prin acest act, Guvernul sovietic se angaja, implicit, să respecte integritatea teritorială și independența politică a Poloniei, care se număra printre membrii Societății Națiunilor.

Așadar, invadând Polonia, Uniunea Sovietică a încălcat toate obligațiile asumate prin semnarea documentelor internaționale.

Este de menționat și faptul, deosebit de relevant, că la 25 noiembrie 1936, guvernul polonez a respins propunerea Germaniei de aderare la pactul anticomintern [30, p.52]. La începutul anului 1939 Hitler a reiterat încercarea de a atrage Polonia de partea Germaniei în perspectiva campaniei împotriva Uniunii Sovietice. La 5 ianuarie 1939 Jozef Beck, ministrul afacerilor externe al Poloniei a fost primit cu fast de către Hitler, care i-a declarat că exista ”unitatea de interese a Germaniei și a Poloniei în raport cu Uniunea Sovietică” [30, p.52]. Germania avea nevoie de o Polonie puternică deoarece, conform declarației lui Hitler, orice divizie poloneză, folosită împotriva U.R.S.S., însemna economisirea unei divizii germane. Dar Polonia nu a acceptat nici un acord cu Germania în acest sens. Ministrul polonez Jozef Beck a respins orice participare la acțiuni antisovietice [12,doc.251]. Pe de altă parte, conducerea poloneză avea și oarecare încredere în atitudinea de bună vecinătate a Uniunii Sovietice. La 13 mai 1939, Jozef Beck îi comunica ambasadorului Poloniei la Berlin că recenta sa întâlnire cu Potiomchin la Varșovia demonstrează că guvernul sovietic înțelege atitudinea Poloniei în ceea ce privește caracterul relațiilor sovieto-poloneze. Ministrul polonez era mulțumit de promisiunile oficialului sovietic în sensul că, în cazul unui conflict armat germano-polonez, Uniunea Sovietică va respecta, în raport cu Polonia „o poziție binevoitoare” [12,doc.251].

Știrea despre agresiunea sovietică a șocat Europa. Opinia publică aștepta reacția Marii Britanii care oferise, de curând, garanții Poloniei și luase apărarea acesteia împotriva Germaniei. Mai mult, Marea Britanie semnase cu Polonia, în aprilie 1939, Tratatul de ajutor reciproc, care stabilea că cele două guverne semnatare se vor ajuta în cazul amenințării, directe sau indirecte, a independenței țărilor lor⁷ [12, p.361]. Acordul de ajutor reciproc, semnat la 25 august 1939 între marea Britanie și Polonia, prevedea că în cazul în care una dintre părțile semnatare va fi atrasă în acțiuni militare de un stat european, în urma agresiunii acestuia, cealaltă parte semnatară îi va acorda imediat tot sprijinul și ajutorul care îi stă în puteri [17].

În cazul agresiunii sovietice Marea Britanie nu a luat apărarea Poloniei. Totuși, la 19 septembrie Moscova a primit o nota a Marii Britanii și a Franței care cerea încetarea înaintării trupelor sovietice și scoaterea acestora din Polonia [14, p.222]. Dar Marea Britanie nu și-a propus să apere Polonia de intervenția sovietică. Ea mai spera în continuare să atragă de partea sa Uniunea Sovietică, s-o rupă din alianța cu Germania. Pe de altă parte, mai târziu se va afla că, o dată cu Tratatul de ajutor reciproc din aprilie 1939, la insistența Marii Britanii, a fost semnat și un protocol adițional secret, care nu prevedea apărarea Poloniei de agresiune decât din partea Germaniei. Prin urmare, Tratatul din aprilie 1939 nu obliga Marea Britanie să apere Polonia în raport cu Uniunea Sovietică [12,doc.606].

Majoritatea unităților poloneze, dislocate la frontiera de est, inclusiv școlire militare care pregăteau ofițeri, depuneau armele. La granița cu U.R.S.S., pe o distanță

⁷ Un tratat similar a fost semnat și între Franța și Polonia.

de 1400 de km., conform istoricilor polonezi, erau dislocate doar 25 de batalioane poloneze, unui batalion revenindu-i 56 km de front [29, p.57].

Deoarece nu era cunoscut protocolul adițional secret sovieto-german din 23 august 1939, oficialitățile poloneze nici nu bănuiau de alianța Berlinului cu Moscova.

În condițiile acestea, ordinul mareșalului E. Rydz-Smygly, comandantul forțelor armate poloneze, prevedea: „Să nu intrați în luptă cu Sovietele, să se opună rezistență numai în cazul în care ei vor încerca dezarmarea unităților noastre care s-au întâlnit cu trupele noastre. Să fie continuată lupta cu nemții. Orașele încercuite trebuie să se lupte. În cazul apropierii trupelor sovietice, trebuie purtate negocieri în scopul scoaterii garnizoanelor noastre în România și Ungaria” [30, p.57].

Încă la 17 septembrie generalul Rummel, comandantul trupelor care apărau Varșovia, i-a înmănat ambasadorului sovietic în Polonia un memoriu în care trecerea graniței poloneze de către Armata Roșie nu era apreciată ca stare de război între Polonia și Uniunea Sovietică. Deși trupele germane înconjurase Lembergul, comandamentul polonez a decis să transmită acest oraș trupelor sovietice care erau în preajmă [43, p.24-25].

Executând ordinul comandamentului său, cea mai mare parte a ostașilor polonezi (cca 250 000) a depus armele în fața Armatei Roșii. O parte dintre aceștia, majoritatea ucraineni și bieloruși, au fost lăsați să plece la casele lor, iar 130 de mii de persoane au fost capturate și închise în lagăre⁸ [43, p.26], unde erau deținuți ca prizonieri de război, fără nici un temei, deoarece între Uniunea Sovietică și Polonia oficial nu era declarată stare de război.

Imediat după intrarea trupelor sovietice în Polonia, la Moscova au început negocieri sovieto-germane. Numai peste câteva minute radioul Moscova a comunicat lumii întregi despre acest fapt. Uniunea Sovietică, împreună cu Germania hitleristă hotărâau împărțirea Poloniei, lichidându-i independența. În timpul convorbirii între Stalin și Schulenburg din 18 septembrie 1939, liderul de la Kremlin a declarat, surprinzător, că are anumite îndoieli privind capacitatea comandamentului german de a respecta acordul de la Moscova și că se va întoarce la linia stabilită prin protocolul din 23 august. În răspunsul său Schulenburg a menționat că „Germania este dispusă să respecte condițiile acordurilor de la Moscova”. Stalin, afirmând că nu se îndoiește de bunele intenții ale guvernului german, a explicat că neliniștea sa se întemeia pe faptul bine cunoscut că toți militarii detestă retrocedarea teritoriilor ocupate [34, p.100]. Problema este că guvernul sovietic considera că „sosise momentul să stabilească definitiv structura teritoriilor poloneze... și să împartă Polonia pe linia Pissa – Narva – Vistula – San” [34, p.104]. Conducerea Uniunii Sovietice insista să înceapă imediat negocierile în această chestiune. Molotov dorea ca întâlnirea să se desfășoare la Moscova, „deoarece asemenea negocieri, din partea sovietică, trebuiau duse de persoanele abilitate cu puterea supremă în stat, dar care nu puteau părăsi Uniunea Sovietică” [34, p.104].

⁸ La 30 iulie 1941, după atacul militar al URSS de către Germania hitleristă, guvernul sovietic a semnat acordul de prietenie cu guvernul polonez din emigrație, condus de Sikorski. În document se arată că, la acea dată, în închisori, lagăre și în surghiun se aflau 382 382 de persoane [41, p.282].

Urmare a unor consultări, la 27 septembrie, la invitația guvernului sovietic, von Ribbentrop sosește la Moscova „pentru a discuta cu guvernul U.R.S.S. problemele în legătură cu evenimentele din Polonia”[25]. La negocieri, pe lângă Molotov și Ribbentrop, au participat Șvarțev, ambasadorul sovietic la Berlin, și Schulenburg, ambasadorul german la Moscova. Negocierile s-au finalizat cu semnarea unui nou tratat sovieto-german și a trei protocoale secrete⁹.

În declarația comună din 28 septembrie se menționa că „Guvernul Germaniei și Guvernul Uniunii Sovietice au reglementat definitiv problemele apărute în urma dislocării Statului polonez și, în felul acesta, au creat o temelie puternică pentru pacea îndelungată în Europa de Est” [34, p.112].

Tratatul de prietenie și frontieră sovieto-german stabilea granița între Germania și Uniunea Sovietică, pe teritoriul Poloniei ocupate¹⁰, și „înlătura orice amestec al statelor terțe în această decizie” [34, p.108]. O deosebită importanță, pentru destinul populației din teritoriul ocupat de ruși a avut-o articolul al III-lea al tratatului care prevedea că fiecare parte ocupantă va efectua, pe teritoriile ocupate, transformări în organizarea statală [34, p.111]. Devenea clar că pe teritoriul polonez, răpit de Uniunea Sovietică, urma să fie instalat regimul totalitar bolșevic cu toate consecințele sale.

Conform primului protocol adițional secret, erau modificate „sferele de interes” ale celor două părți în sensul că teritoriul Lituaniei era transmis Uniunii Sovietice. Pe de altă parte, ducatul Lublin și o parte a ducatului Varșovia treceau în zona germană. În acest protocol secret observăm că Uniunea Sovietică intenționa să întreprindă „măsurile speciale pentru apărarea intereselor sale” și pe teritoriul Lituaniei [10, p.491-562]. Aceasta era a patra împărțire a Poloniei, mai avantajoasă pentru ruși decât cea din 1795, deoarece ocupa toată Galiția; mai avantajoasă chiar și ca linia Curzon din 1920.

În cel de-al doilea protocol adițional secret semnării s-au pus de acord să nu permită, pe teritoriile lor, nici un fel de agitație poloneză care ar aborda problema teritoriului celeilalte părți. „Ele vor reprima pe teritoriile lor toate sursele acestui gen de agitație și se vor informa reciproc cu privire la măsurile întreprinse în acest scop” [34, p.110].

La 31 octombrie 1939, la două luni după începutul războiului, V. Molotov, președinte al Guvernului sovietic și comisar al afacerilor externe, în ședința Sovietului suprem al Uniunii Sovietice, prezenta un amplu raport. „În ultimele două luni, - spunea V. Molotov, - în situația internațională s-au produs importante schimbări. Aceasta se referă, înainte de toate, la situația din Europa...” [34, p.116]. Șeful Guvernului sovietic a evidențiat trei circumstanțe principale care, în opinia sa, aveau o importanță decisivă.

⁹ Este vorba de protocolul confidențial privind strămutarea persoanelor de origine germană către zona ocupată de Germania și a celor de origine bielorusă și ucraineană către zona ocupată de ruși; protocolul adițional secret privind transmiterea Lituaniei în zona de ocupație sovietică; protocolul adițional secret privind inadmisibilitatea agitației poloneze în teritoriile ocupate de cei doi agresori.

¹⁰ Traseul graniței sovieto-germane pe teritoriul Poloniei ocupate a fost însemnat pe harta anexă la tratat. Linia, reprezentând granița dintre Germania hitleristă și Uniunea sovietică, a fost trasată pe hartă de I. Stalin, alăturându-și și semnătura. În semn de încuviințare, și Ribbentrop a semnat harta. Harta Poloniei despicată și ocupate a fost publicată, împreună cu Tratatul de prietenie și frontieră, în ziarul sovietic „Pravda”, „Izvestia”, 1939, 29 septembrie [34, p.111].

Era vorba, în primul rând, de evoluția relațiilor dintre Germania și Uniunea Sovietică care, din momentul semnării, la 23 august 1939, a tratatului de neagresiune, a intrat, în convingerea comisarului de externe, pe un făgaș normal. „Ostilitatea, ațâțată prin toate mijloacele de unele state europene a fost înlocuită cu relații de prietenie între Uniunea Sovietică și Germania. Îmbunătățirea ulterioară a noilor relații, - constata V. Molotov -, și-a găsit exprimarea în tratatul germano-sovietic de prietenie și frontiere, semnat la 28 septembrie la Moscova” [34, p.116].

Cel de-al doilea eveniment la care se referea V. Molotov, era „zdrobirea militară a Poloniei și dislocarea statului polonez”. „Cercurile guvernante ale Poloniei, - continua comisarul de externe în fața deputaților sovietici - , se lăudau cu „trăinicia” statului și „vigoarea” armatei lor. Dar a fost suficientă o lovitură scurtă asupra Poloniei, la început din partea armatei germane, apoi din partea Armatei Roșii, ca să nu mai rămână nimic din această creație pocită a Tratatului de la Versailles, care se menținea pe asigurarea naționalităților nepoloneze”[34, p.116].

Explicând scopul „campaniei poloneze” a lui Stalin, L. Troțki scria: „Prin ocuparea Ucrainei de vest și a Bielorusiei de vest Kremlinul încearcă să dea populației satisfacție patriotică pentru alianța odioasă cu Hitler. Dar Stalin avea și motivul său personal pentru a invada Polona, ca totdeauna – motivul răzbunării. În 1920 Tuhacevski, viitorul mareșal, conducea trupele Armatei Roșii spre Varșovia. Viitorul mareșal Egorov înainta spre Lemberg (Lwow). Cu Egorov era și Stalin. Când devenise clar că la Vistula Tuhacevski este amenințat de o contralovitură, comandamentul din Moscova i-a ordonat lui Egorov să schimbe direcția dinspre Lemberg spre Lublin, pentru a-l sprijini pe Tuhacevski. Dar Stalin se temea că Tuhacevski, luând Varșovia, î-l va devansa ocupând și Lembergul. Egorov, la adăpostul autorității lui Stalin, nu a executat ordinul înaltului comandament. Numai după patru zile, când a fost realizată situația critică a lui Tuhacevski, unitățile lui Egorov au manevrat spre Lublin. Dar era târziu: catastrofa începuse. La vârfurile partidului și ale armatei toți cunoșteau că vinovat de zdrobirea lui Tuhacevski era Stalin. Invadarea actuală a Poloniei și ocuparea orașului Lemberg constituie o revanșă a lui Stalin pentru marele eșec din 1920” [39, p.410].

Încă până la înfrângerea totală a Poloniei, în locurile unde se întâlneau trupele sovietice și germane se organizau parade militare, de triumf, cu participarea ostașilor ambelor state ocupante. În orașul Grodno, la paradă, alături de generalul german, parada a fost primită de V.V. Ciucov, comandant de corp de armată. În Brest-Litovsc, parada a fost primită de feldmareșalul G. Guderian și comandantul de brigadă S.M. Crivoșein [41, p.60].

În urma ocupării și împărțirii Poloniei, Uniunii Sovietice i-a revenit un teritoriu de 196 de mii de km.p. și aproape 13 milioane de oameni[34,120]. Nichita Hrușcirov, în memoriile sale, descriind starea de spirit din cele două părți despicate din Polonia, menționa: „Polonezii îndurau doliu. Țara lor era ocupată, Varșovia era zdrobită. Dar noi nu puteam vorbi cu glas tare despre aceasta, deoarece nu doream să facem propagandă împotriva lui Hitler, aliatul nostru de fapt. Era o situație tragică pentru activiștii noștri de partid. Este adevărat că în rândurile ucrainene ale partidului aproape că nu mai existau polonezi. Stalin îi lichidase pe toți” [42, p.66].

Referințe bibliografice:

1. *Arhivî rascrâvaiut tainî*, Moscva, 1991.
2. *Comintern i vtoroia mirovaia voina*, Ciasti I, Moscva, 1994.
3. Cretzeanu Alexandru, *Politica externă a României. 1919-1940*, în: Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Iași, 1991.
4. *Crizis i voina: Mejdunarodnié otnoșenia v țentre i na periferii mirovoi sistemî v 30-40-h godah*, Moscva, MNOF, 1998.
5. *Documentî i materialî po istorii sovetsco –polischih otnoșenii*, Tom 5, Moscva, 1963.
6. Duroselle, Jean-Baptiste. *Istoria relațiilor internaționale, 1919-1947*, Vol. I, București, Editura științelor sociale și politice, 2006.
7. Faverjon Philippe, *Minciunile celui de-al Doilea Război Mondial*, București, Pro-Editura, 2006.
8. Firsov F.I., *Arhivî Cominternă i vneșnea politica SSSR v 1939-1941gg.* În: *Novaia i noveșiaia istoria*, 1992, nr. 6, p. 18-19.
9. Fleischhauer Ingeborg, *Pact Gitler, Stalin i inițiativî germanscoi diplomatii. 1938-1939*. Moscva, 1991, p. 139.
10. Jakubcionis Algirdas, Knezys Stasys, Streikus Arunas, *Occupatin and Annexation The first occupation (1940-1941)*, Volume I, Vilnius, Margi rastai, 2006.
11. Gart B. Liddel: *Vtoroia mirovaia voina*. Moscva, Terra Fantastica, 1999.
12. *God criyisa. 1938-1939, Documentî i materialî*, Moscva, 1990, doc. Nr. 245.
13. Gorciacov P., *Zagadca severnoi „Barbarocî”, O maloizvestnâh stranițah istorii sovetsco-germanschih otnoșenii v canun Velicoi Otecestvennoi voinî.* În: *Ural*, 1989, nr. 5, p. 148.
14. *Istoria i stalinizm*, Moscva, 1991.
15. *Istoria Vsesoiuznoi Communisticescoi partii (bolșevicov). Cratchii curs*, Moscva, 1938, c. 318.
16. Meltiuhov Mihail, *Osvoboditelinâi pohod Stalina*, Moscva, 2006.
17. Meltiuhov Mihail, *Sovetsco-poliscie voinî. Voенno-politicescoe protivostoianie 1918-1939 gg.* Moscva, 2001. militera.lib.ru/research/meltiukhov2/index.html. Html, Vezi detaliat despre raportul de forțe pe teatrele de operații din Polonia.
18. Miullerson R.A., *Sovetsco germanchie dogovorennosti 1939 g. v aspecte mejdunarodnogo prava.* În: *Sovetscoe gosudarstvo i pravo*, 1989, nr. 9.
19. „Moldova”, Iași, 1991, nr.4, p. 14.
20. *Niurnbergschii proțess*, Tom 11.
21. Nolte Ernst, *Războiul civil European. 1917-1945. Național-socialism și bolșevism*, București, 2005.
22. *Otecestvennaia istoria*, 2000, nr. 6, p. 10
23. Petrencu Petrencu, *Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial, Istoria politică*, Chișinău, Cartdidact, 2005.
24. „Pravda”, „Izvestia”, 1939, 29 septembrie; Vezi: SSSR-Ghermania, 1939, p.111.
25. „Pravda”, 1939, 27 septembrie.
26. „Pravda”, 1989, 24 decembrie.

27. „Pravda”, 1989, 28 decembrie.
28. Pronin A. *Sovetsco-germanschie soglașenia 1939g., Istochi i posledstvia.*
29. Semireaga M.I., *Sovetcco-germanscie dogovorennosti v 1939-iuni 1941gg., Vzglead istorica*, În: *Sovetscoe gosudarstvo i pravo*, 1989, nr. 9.
30. Semireaga M.I., *Tainî stalinscoi diplomatii, 1939-1941*, Moscva, 1991.
31. Semireaga M.I., 17 senteabrea 1939 g. În: *Sovetscoe slavianovedenie*, 1990, nr. 5.
32. *Sistemnaia istoria mejdunarodnâh otnoșenii*, Tom 1, Sobâția, 1918-1945, Moscva, 2000. <http://obraforum.ru/lib/book2/68.htm>
33. *Sistemnaia istoria mejdunarodnâh otnoșenii*. Tom 2, Documentî, Moscva, 2000, doc. 79
34. *SSSR-Germania, 1939, Documentî i materialî o sovetsco-germanschih otnoșeniah s apreliia po octeabri 1939 g.*, Vilnius, Tom 1, 1989, p. 76, 119.
35. Stalin Iosif, *Voprocî leninizma*, Moscva, 1947.
36. Șișcanu Ion, *Raptul Basarabiei*, Chișinău, AșoDacia, 1993.
37. Șișcanu Ion, *Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române*, Chișinău, Civitas, 2007. Despre pregătirile diplomatice care au condus la elaborarea și semnarea Tratatului sovieto-german de neagresiune și a protocolului adițional secret vezi detaliat în capitolul I.
38. Titulescu Nicolae, *Politica externă a României*, p. 380.
39. Troțchii L.D., *C istorii russoi revoliuții*, Moscva, 1990, p. 410
40. Volcogonov D, *Stalin*, Kniga 2,
41. *Voprosî istorii*, 1990, nr. 9.
42. *Voprosî istorii*, 1994, nr. 4.
43. *Voprosî istorii*, 1997, nr. 7

IDENTITATE ȘI ENTITATE ÎN EDUCAȚIE

Vlad PÂSLARU,
doctor în pedagogie, profesor universitar,
Institutul de Științe ale Educației

Identitatea generală a individului, în definiția celei mai utilizate surse de informare din spațiul educațional românesc – DEX-ul (termenii *identitate* și *entitate*), se formează și se produce pe coordonatele *timp – spațiu – valoare*.

Coordonata timp îl situează pe om în istorie, ca ființă cu memorie și conștiință istorică. Coordonata spațiu îl delimitează în existența sa productivă, atribuindu-i capacitatea de a îndumnezei spațiul [Heraclit, Apud Laertos, 1], de a-l spiritualiza prin locuire [M.Heidegger, 2]. Coordonata axiologică îl arată pe om ca ființă unică în stare să creeze valori, prin capacitatea de a se raporta la lucrurile făcute și nefăcute.

Filosofia face distincție între *identitate*, *principiul identității* și *identificare* [cf. Gh.Stefanov, 3]. Identitatea exprimă o relație (în pedagogie - intersubiectivitatea). Principiul identității – esența acestei relații. Identificarea – acțiunea de a identifica lucrurile (ceea ce în pedagogie ar putea fi reprezentată de evaluarea școlară).

Definiția filosofică a identității îi atribuie acesteia proprietăți precum *identitatea persoanei cu sine însăși*, *unicitatea*, deduse din principiul indiscernabilității identicilor [B.Russell, L.Wittgenstein, apud Gh.Stefanov, 3], menționându-se ca inadmisibilă exprimarea ei prin existență.

Definiția filosofică a identității este dată și prin distincția *identității idem* (identitatea de sine) de *identitatea ipse*, prin prima înțelegându-se identitatea (mai ales a ființelor) cu sine, o relație care arată că o anumită funcție (rol) poate fi realizată de un singur subiect și de nimeni altcineva în lume, iar a doua fiind o identitate numerică de identificare a unui lucru, "în această formă criteriul distincției nemaifiind dat de natura relațională sau nerelațională a identității, ci de numărul obiectelor identice, cazul unicității neexcluzând relaționaritatea identității" [ibid.]. Identitatea *idem* nu este reflexivă, demonstrează autorul [ibid., p.29]. Urmându-l pe B.Russell, care menționează drept caracteristică definitorie a identității *independența obiectului dată de posibilitatea apariției sale în toate stările de lucruri posibile*, Gh.Stefanov menționează că identitatea "ar putea fi *situația* în care obiectul, intrând în relație cu alte obiecte, în cadrul tuturor stărilor de lucruri posibile, rămâne stabil, putând fi individuat după proprietățile sale și fiind capabil să intre în alte relații cu alte obiecte." [ibid., p. 11]

Prin sentința *Nici o entitate fără identitate*, W.V.O.Quine face ca un criteriu propriu-zis ontologic să devină posibil, prin el punându-se totodată în evidență legătura dintre identitate și existență, căci numai un lucru care este identic cu sine poate să existe. [ibid., p. 19]

P., F.Strawson, marchează trei caracteristici defnitorii ale identității în propozițiile:

(i) *Nu există nimic care să nu fie el însuși.*

(ii) *Nu există nimic care să nu aparțină unui gen astfel încât să existe un criteriu de identitate general, comun pentru toate lucrurile de acel gen.*

(iii) *Unele lucruri aparțin unor genuri astfel încât pentru fiecare astfel de gen există un criteriu de identitate general pentru toate lucrurile de acel tip, în timp ce alte lucruri nu aparțin: numai lucrurile de primul fel sunt entități (obiecte), lucrurile de al doilea fel nu sunt.* [ibid., p. 193]

Conform lui S. Kripke [ibid], defnirea identității antrenează noțiunea de necesitate: dacă două lucruri sunt identice, ele sunt în mod necesar identice. Enunțurile de identitate, în cadrul cărora apar nume proprii (deoarece sunt designatori rigizi și deci se referă la același obiect în toate lumile posibile), precum și identificările teoretice (deoarece termenii folosiți în cadrul lor au același statut ca și numele), demonstrează Kripke, dacă acestea sunt adevărate, atunci sunt și necesare.

Lucrarea lui Gh.Stefanov prezintă posibile răspunsuri la problema defnirii filosofice a identității, care au făcut vizibile unele tipuri de identitate, precum *identitatea idem* și *identitatea ipse*, *identitatea numelor* și *identitatea obiectelor*, *identitatea ca relație* și *identitatea ca proprietate*, *identitatea contingentă* și *identitatea necesară*, și a unor tipuri de identificare, cum ar fi *identificarea relativă*, *identificarea demonstrativă* sau *re-identificarea*. Sunt prezentate de asemenea și proprietățile logice ale relației de identitate: *simetria*, *reflexivitatea*, *tranzitivitatea*.

Distincția filosofică între identitatea ca principiu și cea ca problemă de identificare este benefică pedagogiei, deoarece o ajută să abordeze chestiunea identității în varia aspecte și puncte de vedere, educația însăși fiind una dintre cele mai complexe activități de cunoaștere și formare a ființei umane.

Caracteristicile defnitorii ale identității lucrurilor sunt *perenitatea*, *unitatea*, *închiderea*. [M.Diaconu, 4] (subl.n.-VI,P.). Identitatea este *totalitate* și *unitate*, exprimate în limba română de adverbul *totuna*, dar variantele sunt intersubstituibile, identitatea însemnând nimic altceva decât posibilitatea *schimbului*. [Ibid., p.114-115] Autoarea deosebește o *inter-identitate* (identitatea cu altul), care este echivalentă cu o egalitate abstractă, și *identitatea cu sine* – o autoraportare care are „drept condiție păstrarea în timp a unității închise (totalitate).” [Ibid.] Ambele tipuri de identitate sunt semnificative pentru educație, reprezintă obiecte de cercetare ale științelor educației.

Permanența. Defnită ca *proprietate a unui lucru de a-și păstra timp îndelungat caracterele fundamentale* [DEX], identitatea se echivalează cu *permanența*. Permanența alcătuiește o unitate dialectică cu *schimbarea*. Permanența și schimbarea, în filosofia naturii a lui Hegel, dau defnirea *devenirii* [cf. M.Diaconu, p.115], care arată că natura fizică este mereu ea și în același timp alta. C.Noica elaborează un concept filosofic propriu al devenirii, aplicabil la explicarea și defnirea ființei umane, concept exprimat de sintagma *devenirea întru ființă* sau *ființa în devenire*. [C.Noica, 5] Or, permanența include în mod necesar schimbarea pe coordonata timpului. Schimbarea sau mișcarea aristotelică, „scoate lucrul din sine, îl scufundă din ființă în neființă, trece identicul în altceva”[4, p.116] (subl.n.-VI.P.). Ce este acest *altceva*? În filosofia

naturii, acesta este un *alt lucru*, obținut prin negarea primului lucru; în ontologie *altceva* este *o identitate în devenire*. Astfel, de ex., „timpul fizic își asociază timpul istoric” și nu distruge identitatea operei de artă, ci îi creează o nouă identitate, datorită *fenomenului expresivității recurente*, care instituie noi experiențe estetice. [Ibid.](subl.n.-VI.P.)

Unitatea este examinată în pereche cu pluralitatea. Pluralitatea nu este doar contrariul, opusul unității, ci și expresiile cantitativă (multiplicitatea) și calitativă, indeterminată (diversitatea) sau determinată (diferența) ale unității. În consecință, pluralitatea nu desființează unitatea, ci îi dă expresie cantitativă și calitativă raportate la o unitate de referință - *unitatea primară* [Ibid., p. 117-118](subl. n.-VI.P.). Permanența se corelează cu *devenirea*; unitatea – cu natura *structurii* (identitatea ca autoraportare) și natura *universaliiilor* (identitatea ca heteroraportare)”[Ibid., p.121]. Unitatea este nu numai *unu* dar și *unic*. Ca nucleu al unității, *unicul* îi determină o anumită structură, unica posibilă pentru un lucru desăvârșit, dar și un sistem de *universalii*, care asigură identității prezență în lume alături/împreună cu alte lucruri.

Închiderea este definită ca premisă a unității și permanenței, drept condiție pentru o entitate ca aceasta să poată duce unitatea în timp [Ibid., p.122]. Deoarece din punct de vedere ontologic orice lucru se menține într-o închidere esențială, „a avea identitate se echivalează ... cu a sta sub determinații”, determinarea fiind definită ca *limită* ce „străbate întreaga ființă-de-fapt” (Hegel). De aici, „*identitatea unui lucru este desăvârșirea unei totalități închise*.”[Ibid., p.121](subl.n.-VI.P.). Am evidențiat *desăvârșirea*, aceasta fiind definitorie educației, rațiunii de a face educație, finalității principale a educației.

Deoarece identitatea umană este capacitatea* omului de a *deveni* întru ființă, urmează să recunoaștem ca determinativ esențial al ei, alături de caracteristicile fundamentale, *atitudinea*: identitatea umană este capacitatea omului de a deveni întru ființă ca fenomen și proces conștientizat din interior-exteriorul ființei. Ne definim ca identitate umană nu numai prin caracteristicile noastre văzute din exterior de către alții, ci mai ales prin atitudinea noastră față de noi înșine, căci motorul devenirii întru ființă se află în universul intim al omului, acesta (motorul) fiind pornit și accelerat atât de motivații – emoții, sentimente, dorințe, aprecieri, acte de voință, idei, concepții, convingeri (=atitudini)[VI.Pâslaru, 6] ale persoanei, deci de *universul intim*, cât și de demersurile spiritual, cultural, social, economic, politic, educațional etc. (*universul exterior*).

Deși *entitatea*, termenul prin care definim identitatea, se definește ea însăși ca existență delimitată ca întindere, durată, valoare etc. [DEX], identitatea umană este delimitată în caracteristicile sale definitorii tocmai ca existență potențial nelimitată, aici regăsindu-și obiectul preocupărilor și educația, ca și domeniile științifice care o definesc, o cercetează, o proiectează. Caracterul nelimitat al identității ființei umane este dat de capacitatea genetică, înscrisă a acesteia de a se produce, a se crea continuu

---

* Termenul *capacitate* este folosit de mai multe ori pe parcursul acestei lucrări în sens larg, incluzând aria semantică a termenilor *proprietate*, *competență*, *facultate*, *aptitudine* și chiar *talent*. În sens îngust, capacitatea este componentă a competenței.

pe sine. Calitatea identității (*Ce fel de om este X*) este condiționată subiectiv-obiectiv de capacitatea individului însuși de a se elabora ca ființă umană, ca personalitate, în funcție de premisele cu care a fost înzestrat de la naștere și de demersurile spiritual, cultural și social, economic, politic, educațional pe care le primește din interior-exteriorul său.

Entitatea se manifestă în *construcțele personale*, sau totalitatea factorilor de personalitate, reprezintă însăși substanța personalității ce se confruntă cu/crează lumea. Acestea se dobândesc prin experiențe proprii, sunt implicate în orice acțiune umană conștientă. Cunoașterea construcțelor personale ale educatului este indispensabilă acțiunii educaționale profesionale, ea descoperind sau făcând previziuni asupra reacțiilor și conduitelor educatului în situații concrete.

O formulă răspândită a entității în științele socio-umane este *Eul*. La A.Schopenhauer, de ex., *Eul* este definit prin *ceea ce este cineva* (frumusețea, sănătatea, inteligența și dezvoltarea ei, caracterul moral), *ceea ce are cineva* (materia, proprietatea sau averea în orice înțeles) și *ceea ce înfățișează sau reprezintă cineva*, adică cum și-l reprezintă ceilalți (onoarea, rangul și gloria).[7] Ca formație psihologică, *Eul* este definit de verbele *a fi, a avea, a face*. *Eul* se dezvoltă prin confruntarea conștiinței de sine (universul intim) cu conștiința de lume (universul exterior). Relația celor două universuri este dată de termenii *unitate și integralitate*:

Eul (=entitatea) nu se poate examina și deci cunoaște exclusiv doar prin sine, prin propriul univers intim; el se raportează în mod subiectiv-obiectiv la universul exterior, la lumea din afara sa, la *ceilalți*, operând mereu o acțiune de depășire a universului intim către alteritate și o revenire din alteritate către sinele îmbogățit prin această mișcare. Acest raport, conform lui S.Marcus, este exprimat de termenul *holistic: holon*, gr. - un tot egoist alcătuit din părți altruiste și, în același timp, o parte altruistă a unui tot mai vast. [S.Marcus, 8, p.151]

Determinativele identității ființei umane – *spiritualitatea, culturalitatea, educabilitatea, individualitatea, personalitatea, sociabilitatea, economicitatea*, precum și ordinea în care le prezentăm, nu sunt accidentale ci definitorii acesteia.

Spiritualitatea și culturalitatea merită să fie mereu în capul listei caracteristicilor fundamentale ale omului, deoarece anume aceste capacități îl delimitează de celelalte ființe și îl definește în identitatea sa: omul este unica ființă spirituală, și unica ființă capabilă să producă cultură. Nu reducem spiritualitatea la religiozitate, dar aceasta din urmă este foarte semnificativă identității generale pentru români, care este poporul cel mai credincios din Europa, alături de greci și polonezi: 90%, la celălalt pol situându-se olandezii cu 51%, danezii cu 49%, suedezi cu 45%, pe ultimul loc al clasamentului aflându-se Cehia, cu doar 30% de credincioși, singura țară din Europa în care numărul ateilor îl depășește pe cel al credincioșilor.[9]

Educabilitatea. Producând cultură, omul se produce pe sine/și produce pe alți oameni ca ființe spiritual-culturale, deci omul este *educabil* – capabil de a se autodesăvârși prin schimbarea continuă în pozitiv a ființei sale. A.Gehlen și A.Portman, citați de T.Herseni, au făcut descoperiri importante în domeniul fenomenologiei și existențialismului ființei umane. Ei au demonstrat că la om, spre deosebire de animal, sunt foarte dezvoltate trăsături precum *plasticitatea* și

educabilitatea. Omul se distinge printr-o capacitate foarte mare de a învăța atât din experiența proprie cât și din a altora, încât este o adevărată *ființă care învață* [M.Ralea, T.Herseni, T., 10, p.312]. Educabilitatea umană este nelimitată. Conform lui A.Portman, omul este creat de două mame: una biologică și una socială (societatea), și se formează ca ființă bio-psiho-socială. Omul este o ființă deschisă nu numai spre cunoașterea lumii, dar și spre (auto)educație; el este capabil să învețe și să se dezvolte cultural-spiritual continuu chiar și după ce creșterea și maturizarea organică au încetat sau se găsesc în involuție. Creator neîntrecut de instrumente pentru orice activitate, omul își creează și instrumentele pentru educație, antrenând în acest scop propriile sale creații și produse culturale.

Individualitatea îl reprezintă pe om în limitele sale biologice (ca organism biologic), intelectuale și spirituale, îl marchează ca individ diferit de alți indivizi, prin aceasta manifestându-se ca entitate umană.

Personalitatea, dimpotrivă, îl marchează pe om în tendința sa firească, legică, ancestrală de a se desăvârși, de a se manifesta ca ființă în schimbare calitativă. Dacă individualitatea îl marchează pe om în dimensiune statică, personalitatea îl definește în dimensiune dinamică. Noțiunea de personalitate este atât de aproape de cea de identitate încât, în contexte mai puțin riguroase, cele două noțiuni se identifică chiar: un individ cu identitate are personalitate – un individ cu personalitate are identitate.

Sociabilitatea. Capacitatea de a fi sociale (de a se asocia, de a viețui în grupuri sociale), de a realiza activități economice elementare (de ex., de a face provizii, de a construi locuințe etc.) o au și multe din viețuitoarele fără conștiință (animale, păsări, pești, insecte), dar nici una dintre ființe nu are și capacitatea de a fi spirituală și de a crea cultură. Animalele, păsările, peștii, insectele etc. se *asociază instinctiv*, pentru a supraviețui *biologic* (altă existență nici n-ar avea). Omul este singura ființă care *se asociază conștient*, în ideea de a obține cât mai multă *libertate*, libertatea fiindu-i esențială întru devenirea în ființă. Definirea în cotidian a ființei umane prioritar prin social și civic, reprezintă mai degrabă o caracteristică reminiscentă determinată de dictatul ideologic decât un argument științific. Societatea și statul au fost inventate de om ca instrumente ale propriei deveniri în libertatea spiritului, chiar dacă acestea își arogă constant dreptul de a-și subordona persoana prin diverse acțiuni, inclusiv printr-o educație restrictivă. Omul a devenit ființă socială și cetățean pentru a obține cât mai multă libertate de sub forțele naturii, dar a primit-o în tandem cu asuprirea socială și cea statală. Educația modernă avansează prioritatea persoanei asupra socialului și civicului [11], în numele libertății persoanei, deci și a posibilității de desăvârșire a acesteia.

Economicitatea. Ideea de economie se leagă de noțiunea de bunuri (valori) materiale. Economicitatea este domeniul de producere a valorilor materiale, spre deosebire de spiritualitate, care se referă nu numai la producerea-consumul de valori spirituale, dar este și generică în raport cu economicitatea, o include, căci producția de bunuri materiale este una ghidată de conștiință, nu de instincte, ca în cazul animalelor care realizează activități economice rudimentare. Dar, la fel ca și spiritualitatea, capacitatea de a realiza (anumite) activități economice îl definește pe om în identitatea sa, arată că omul este și o ființă capabilă să producă bunuri materiale.

Examinată în contextul noțiunii de *natură*, economicitatea este complexă și contradictorie, prin ea manifestându-se și atitudini contradictorii ale omului față de mediul existențial natural: producând bunuri materiale și valori culturale, omul distruge mediul natural moștenit, și distrugându-l pe acesta, construiește un nou spațiu existențial; creând bunuri/valori materiale, omul se autoelaborează și cultural-spiritual, și cultivându-se pe sine, își elaborează și noi atitudini față de sine și lumea din exterior, inclusiv față de mediul natural și cel existențial – toate acestea reprezentând și fenomene ale educației și educabilității.

Referințe bibliografice:

1. Laertos Diogene. Despre viețile și doctrinele filosofilor. București: Editura Academiei Române, 1963
2. Heidegger, M. Originea operei de artă. București: Ed. Univers, 1982
3. Stefanov, Gh. Problema identității în filosofia analitică /Universitatea București, 1995// <http://www.fil.unibuc.ro/~stefanov/work/identitylic.html>
4. Diaconu, M. Ontologia operei de artă în lumina principiului identității. București: Ed. Crater, 2001
5. Noica, C. Sentimentul românesc al ființei. Buc.: Ed. Humanitas, 1996
6. Pâslaru, Vl. Valoare și educație axiologică: definiție și structurare // *Didactica Pro...*, 2006, nr.1, p. 3-8
7. Schopenhauer, A. Asupra înțelepciunii în viață .- Ch.:Editura Enciclopedică *Gheorghe Asachi*, 1994
8. Marcus, S. Artă și știință . București: Editura Eminescu, 1985
9. Czech coolness toward religion shows up in survey on beliefs // www.signonsandiego.com
10. Ralea, M. Herseni, T., Sociologia succesului. Buc.: Editura Științifică, 1962
11. Pâslaru, Vl., *Ce fel de cetățeni tinde să educe școala de astăzi în Moldova*. Interviu acordat revistei *Alternativa XXI*, nr. 7, 2003, p. 4-6

VALORIFICAREA CONCEPTELOR PEDAGOGICE DESPRE AUTOEDUCAȚIE

Ioana AXENTII,

doctor în pedagogie, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul

Tema discutată în lucrarea de față reprezintă rezultatul unor reflecții asupra celor constatate în viața cotidiană și cea profesională.

Autoeducația, ca activitate a ființei umane, desfășurată în scopul perfecționării proprii personalități, reprezintă una din problemele fundamentale ale școlii contemporane. Necesitatea ei este dictată de cerințele vieții sociale, care somează ființa umană la cunoașterea și realizarea de sine. Or, într-o epocă de largă competiție economică, științifică etc., competiția omului cu sine însuși constituie un imperativ de prim ordin [2, p.13].

Problematica autoeducației, abordată în condițiile societății contemporane, angajează noi reconsiderări conceptuale și metodologice cum ar fi: *clarificarea raportului* dintre „eteroeducație” (educația prin alții) și ”autoeducație” (educația prin sine), în termeni de interacțiune care trebuie să asigure educația eficientă, bazată pe autocunoaștere și autoevaluare; *eliminarea polarităților exclusiviste* (între „eteroeducație” și ”autoeducație”) sau *absolutiste* (ruperea educației de autoeducație sau, din contra, tratarea educației doar ca autoeducație; *conștientizarea importanței „idealului de viață”* pentru declanșarea și desfășurarea corectă a procesului de autoeducație; *implicarea modelului moral și cultural* de autopercționare în activitatea de autoeducație etc.

Observarea realității sociale actuale permite surprinderea conținutului și a modului de desfășurare a autoeducației care se poate manifesta diferit:

- fie sistematic, planificat, fie nesistematic, neplanificat, sporadic;
- poate fi orientată spre socializare (formarea personalității potrivit exigențelor sociale) sau spre individualizare (păstrarea unicității ființei umane);
- poate urmări formarea trăsăturilor pozitive sau negative;
- orientată pentru dezvoltarea calităților sau înlăturarea neajunsurilor privind formarea sub aspect moral, fizic, estetic sau pentru îmbogățirea cunoștințelor într-un anumit domeniu [1, p.24].

Problema tratată în acest fel, cere să remarcăm în același timp că orientarea, caracterul și eficiența educației depinde de o serie de condiții cum ar fi:

- nivelul de dezvoltare a conștiinței de sine;
- calitățile volitive necesare pentru finalizarea acțiunilor propuse;
- natura și complexitatea scopurilor propuse;
- metodele și procedeele folosite etc.

În acest context, sunt semnificative conceptele lui Constantin Narly care menționa îndeosebi că *“sentimentele și voința* vor trebui să rămână întotdeauna

preocuparea educației pe care și-o dă omul singur, a autoeducației, căci și sentimentul și voința exprimă mai mult decât inteligența, ființa noastră însăși, în toată profunzimea ei. Prin viața sa afectivă omul apreciază lumea exterioară. Prin acțiunea sa omul intervine în această lume, creator. Viața afectivă și viața volitivă decid cu adevărat esența, adică ceea ce un om este și poate să fie. La educația sentimentelor și a voinței, mai mult decât la educația inteligenței, omul simte că lucrează în direcția a ceea ce constituie demnitatea sa de om... de felul cum omul își va alcătui viața afectivă și volitivă, se va determina întreaga lui activitate” [4, p.338]. De unde putem deduce că sentimentele și voința trebuie educate.

Pentru a realiza corect educarea sentimentelor se cere să se țină cont de faptul că viața afectivă a omului este de o diversitate nelimitată. Tonalitățile sau *coloraturile* pe care ea izbutește să le dea sufletului nostru sunt nenumărate. Totuși anumite clasificări s-au putut face. C. Narly evidențiază clasificarea sentimentelor în sentimente plăcute și neplăcute și arată rolul lor în educația și autoeducația omului. „Un sentiment neplăcut este ceva ce ne influențează negativ, deprimant. El este astenic. Simțim o limitare, o reprimare, o închircire a întregii noastre ființe, în momentul în care suntem stăpâniți de el. Dimpotrivă simțim o dilatare, o promovare și un îndemn la acțiune, atunci când suntem cuprinși de un sentiment plăcut. El este stenic. O durere sufletească ne smulge lacrimi și ne paralizează în orice veleități de acțiune. Trebuie să intervină alte complexe sufletești pentru a ieși din această stare: în fața unei umilințe – dorința unui triumf apropiat, dorința de revanșă, etc. O bucurie dimpotrivă ne face să respirăm adânc, să ridicăm sus capul, să privim cu încredere împrejur și fără nici un gând urât, să pornim mai departe pe calea activității noastre... bucuria este indispensabilă oricărei munci productive. Numai în bucurie se poate crea. În educație, unde se înfăptuiește o operă de creație neconținută, bucuria trebuie să domnească. De la profesor se cere voioșie în contact cu elevii săi. Atmosfera școlii trebuie să fie impregnantă de seninătate voioasă, de umor. Tonalitatea psihică ridicată de sentimente plăcute sau voioase este o cheazășie pentru succesul muncii noastre în educație. Aceasta nu trebuie să însemne bineînțeles o bagatelizare a muncii și de asemenea nici căutarea plăcerii cu orice preț. Chiar și în efortul cel mai greu trebuie să găsim mijlocul de a se manifesta bucuria piedicilor depășite, a dificultăților învinse”[4, p.341-342]. Astfel, recunoscând valoarea sentimentelor în general, problema care se pune în fața cadrelor didactice la etapa contemporană este de a-i învăța pe elevi ca aceștia să poată să le stăpânească; pedagogii trebuie să încurajeze la discipoli manifestările afective, încât fiecare să servească de suport pentru manifestările superioare etc. Cu cât pedagogii vor dobândi un grad de cultură mai înalt la elevi, cu atât vor favoriza mai mult dezvoltarea sentimentelor superioare.

Un rol semnificativ în educarea sentimentelor îl au și *informațiile*. Informația teoretică, estetică și morală va contribui îndeosebi la trezirea de sentimente corespunzătoare. Astfel, copilul fiind în dezvoltare, viața sa emotivă va fi cu atât mai ajutată în evoluție, cu cât informația va lua proporții mai largi și mai profunde. Sentimentul adevărului, sentimentul moral de exemplu, se vor dezvolta în proporție cu experiența în acele direcții, la care copilul va fi supus. E de remarcat și faptul că informațiile sunt indispensabile și pentru înlăturarea sentimentelor așa- zise inferioare, cum ar fi de exemplu *mânia, frica* etc. Ele vor fi, după împrejurări, modificate, reduse,

înlocuite cu altele, căci atât mânia, cât și frica au adesea la bază informații insuficiente, ori prea puține posibilități personale de a-și imagina adevăratele temeuri ale aspectelor vieții ce trezesc în copil aceste sentimente.

Este foarte important de asemeni ca în educație toată informația mânăuită să fie raportată la nivelul cultural și maturitatea afectivă a elevilor. Orice element reprezentativ, introdus în educația sentimentelor, trebuie să fie adecvat nu numai posibilităților elevilor de a concepe o idee, ci și capacității lor de a putea trăi sentimentul. De unde reiese: informația trebuie să fie adecvată vârstei elevilor, iar cunoașterea sufletului copilului în perioadele sale de manifestare este indispensabilă activității pedagogului. În acest context, putem valorifica conceptul lui C. Narly care menționa „... este importantă nu numai cunoașterea în general a elevilor, ci cunoașterea individualizată, întrucât variațiile individuale sunt foarte mari. De aceea educatorul trebuie să fie la curent întotdeauna cu starea sufletească a fiecărui dintre elevii săi. În special studiul literaturii moderne, practicat în școală după metoda trăirilor preconizată de noi, ajută mult la aceasta. Desigur, observarea atentă a elevilor în școală, și mai ales în afară școlii, cu prilejul excursiilor, jocurilor și liberei lor activități așa cum ea se manifestă în organizațiile tineresti ale cercetășiei, străjeriei, sau altele similare, ne va fi un necesar izvor de cunoaștere” [4, p.361].

În scopul dezvoltării autoeducației elevilor, studenților, este important să menționăm și rolul educației la ei a *sentimentului adevărului* și a *sentimentelor estetice*. Aceste sentimente pot fi cultivate astfel încât veracitatea să devină o habitudine, ce provoacă o adevărată jenă insuportabilă de îndată ce este încălcată. Eforturile școlii de a face ca elevii/studenții singuri să cerceteze și să descopere anumite adevăruri ori de câte ori este posibil, contribuie în mare parte la dezvoltare habitudinii de veracitate. Munca științifică, organizată corect, dezvoltă o astfel de habitudine afectivă – cea a adevărului științific. De aceea ea se promovează mai ales în instituțiile de învățământ, în care elevii/studenții sunt îndrumați să efectueze cercetări proprii.

Pentru cultivarea sentimentelor estetice nimic nu poate face mai mult decât o ambianță artistică. Însăși clasa, sala de curs trebuie să prezinte un aspect estetic. Înfrumusețarea pereților cu tablouri de adevărată artă sau cu bune reproduceri de picturi și sculpturi de mari maștri poate face mai mult decât orice conferințe și discursuri *ex cathedra*. Audiții de concerte bune, învățarea unui instrument, transformarea orelor de muzică din școli în ore de cânt adevărat, toate aceste stau la îndemâna învățătorului și profesorului, cum stau și la îndemâna tinerilor înșiși. Astfel, Platon a atras de mult atenția asupra acestui fapt, afirmând că trebuie să ne alegem astfel educatorii ca aceștia să fie în stare a face ca tineretul „să fie promovat din toate direcțiile, din orice parte le vine o impresie, de la operele frumoase, fie pentru ochi sau pentru ureche, asemenea cu o adiere care aduce sănătate din regiunile curate și proaspete...” [4, apud., p.364].

Referitor la cultivarea eficientă a emoțiilor estetice și împreună cu ele și a celor morale, C. Narly considera că este semnificativ a utiliza în școală *metoda trăirilor estetice* conform căreia „... în loc de a face tradiționala analiză de idei, prin care se obține în cel mai bun caz un rezumat credincios al subiectului, s-ar putea cerceta momentele ce au impresionat, au plăcut îndeosebi diverșilor elevi, sau dimpotrivă, ce momente nu au plăcut. Printr-o conversație adecvată cu elevii s-ar aprofunda fiecare

moment, insistând asupra momentelor mai valoroase. Când un moment de o valoare inferioară va fi remarcat, de către unii elevi, va trebui de asemenea aprofundat, pentru ca faptul să convingă pe toți...ne vom arăta reprobarea. În urma unor astfel de acțiuni educaționale elevul însuși poate să ajungă în a se cunoaște mai bine; ar apărea o reacție și o tendință de autoeducare în direcția în care el simte nevoia” [4, p.364 - 365].

Un rol semnificativ în educarea sentimentelor morale la elevi îl are mai ales exemplul profesorilor care îi învață, ambianța morală care domină în școală. J. Baldwin menționa: „ Copilul nu poate atinge grade superioare de moralitate, decât dacă societatea îi oferă grade corespunzătoare ” [4, apud., p. 366]. În același scop pedagogii ar putea utiliza și exemplul eroilor, care trebuie evocați emoționant, în toată frumusețea vieții lor. A le explica că erou este „omul care se dedică exclusiv unui gând, unei fapte de o valoare ce depășește propriul său interes imediat sau mediat. Erou este omul devotării pentru nobile scopuri, pentru crearea de folos obștească. În fiecare sat, în fiecare școală ar trebui să existe, nu statuia omului politic, ci a eroului local, a omului de viață devotată acelei localități. Chipurile marilor oameni ai națiunii, ai omenirii ar trebui în primul rând să fie puse în sălile școlii ... orice tânăr, în odaia sa ar putea să-și găsească loc pentru chipul eroului său de predilecție, așa după cum astăzi, datorită lipsei de îndemânare, se ascund chipuri de mediocrități și acțiune de cinematograful”. [4, apud., p. 366]. De remarcat că acest concept a lui C. Narly rămâne a fi actual.

După cum am menționat, în autoeducație de rând cu sentimentele un rol important îl joacă și **voința** care de asemenea trebuie educată. Este foarte important să relevăm în acest context ideile lui Kant care a arătat destul de reușit legătura dintre caracterul și voința omului: „a avea caracter înseamnă a avea acea proprietate a voinței după care omul își face un legământ față de anumite principii practice pe care el și le-a prescris odată pentru totdeauna prin rațiunea sa. *Nu importă aici aceea ce face natura din om, ci aceea ce el însuși face din sine*” [4, apud. p. 379]. De unde putem deduce că în educație trebuie să tindem permanent spre educarea la elevi a caracterului moral de valoare. Educarea caracterului pentru cadrele didactice considerăm că trebuie să însemne inițierea elevului, în primul rând, în sistemul de valori social recunoscute, să îi asigurăm în școală cultură generală, familiarizându-l cu diferitele ramuri de activitate umană. Doar astfel am putea fi ajutați să se determine mai repede asupra propriilor lor aptitudini și interese predominante, ca apoi să poate să și le dezvolte printr-o cultură specială, care va fi completată și din interesele secundare.

În contextul educației voinței, sugerăm cadrelor didactice și ideea privind cunoașterea importanței cultivării la elevi a autosugestiei și a autoconducerei individuale și colective atât de necesare în școala contemporană. Autosugestia este deosebit de importantă în procesul de autoeducație, fiindcă elevul însuși, în mod deliberat, recurge la ea, de aceea este foarte important să învățăm elevii să-și impună singuri o anumită conduită.

Autoconducerea individuală are drept scop să opună conformismului pasiv inițiativa, spiritul ordonat și creator al individului. E de remarcat și faptul că în autoconducere atât voința, cât și acțiunea sunt îndeplinite pe responsabilitatea individului, și de aceea este cu atât mai importantă această calitate pentru acei elevi, care din anumite împrejurări sunt nevoiți să se dezvolte prin ei înșiși. Autocontrolul de altfel face parte integrantă din autoconducere. În aceste împrejurări instituțiile de

învățământ de orice tip, trebuie să profite de introducerea cât mai largă a autoconducerei. În școli, cu siguranță, autoconducerea va lua deseori forme colective, dar va avea totuși puncte de sprijin în autoconducerea individuală. Meritoriu este acest fapt pentru școlile care au introdus autoconducerea în mod sistematic și care au înțeles că marele secret al formării omului de inițiativă este libertatea, or autoconducerea face parte din însăși manifestarea liberă a elevului. Autoconducerea individuală se limitează la organizarea propriei vieți pe când autoconducerea colectivă a întregii clase de elevi, a școlii, a unui grup sau chiar a diverselor formațiuni care pot apărea din diverse inițiative pun în prim plan organizarea vieții colective. Astfel, în fiecare elev se dezvoltă sentimentul responsabilității din inițiativa proprie. În instituțiile de învățământ autoconducerea colectivă se poate manifesta sub formă de societăți culturale, literare; cluburi pe interese cu scopuri și obligații liber acceptate de membri, dar obligatorii pentru cei care înscriindu-se în aceste cluburi le acceptă inițial. Elevii vor fi învățați pe rând să-și distribuie diferite funcții în legătură cu nevoile zilnice ale școlii, clasei etc. De remarcat și faptul că este foarte important de a învăța elevii în mod special să aibă grijă de ordinea și disciplina din clasă, de educația lor morală și cetățenească, aplicându-și ei singuri sancțiuni.

Prin urmare, importanța educației sentimentelor și voinței la elevi ne-a determinat să afirmăm că pregătirea pentru autoeducație se realizează prin întreg procesul de educație. Se cere remarcat însă și faptul că în condițiile actuale, când educația pe toate treptele învățământului se distinge prin noi caracteristici (diversificarea și extinderea, îmbogățirea ofertelor educaționale, apariția „noilor educații”, deplasarea accentului de la „învățarea de menținere” la „învățarea inovatoare”, extinderea și diversificarea formelor educaționale extrașcolare, deschiderea educației tradiționale la diverse influențe educative extrainstituționale și transformarea spiritului acestei educații în alte arii educaționale), un rol tot mai important în formarea personalității îi revine inițiativei personale, învățarea și perfecționarea continuă depinzând într-o măsură tot mai mare de opțiunea și responsabilitatea individului [3, p.46].

Astfel subliniind imperativul autoformării trebuie să evidențiem situația nouă în care se află individul antrenat în acest proces complex. Învățarea prin sine însuși, autoeducația nu mai este lăsată la voia întâmplării, ea se bucură de asistență din partea societății, de anumite facilități. În multe țări, societățile informaționale inițiază o serie de sisteme în special de autoinstruire (autodidaxie) și de automodelare sub multiple forme: servicii de informare, centre de documentare, bănci de date, editarea de manuale și îndrumare în vederea susținerii învățării autonome/ independente, diversificarea tehnologiilor audiovizuale etc.

În acest context, credem că trebuie cunoscute și valorificate conceptele lui Constantin Narly, conform cărora „individul însuși își alege scopurile, și le ierarhizează pentru a le îndeplini neprimind de la altul, de la educator, decât un **ajutor binevenit** când este bine ales în conformitate cu ierarhia individuală a scopurilor corespunzătoare lui, **rău venit și neacceptat** atunci când educatorul nu a știut să vadă în educat **originalitatea sa** specifică. În cazul acesta, educatul singur își va construi propriul său proces de maturizare alături sau împotriva educației intenționate luându-și hrana, ca orice autodidact din bunurile culturale pe care le găsește în jurul său. Astfel

privită problema, orice act de educație este autoeducație” [4,p.340]. De unde se cere remarcat faptul că procesul de autoeducație trebuie îndrumat.

Activitatea sistematică, planificată și conștientă de autoeducație poate avea loc începând cu vârsta preadolescenței. Ea este determinată de maturizarea psihologică și socială a elevului (dezvoltarea conștiinței de sine, capacitatea de autoproiectare în viitor, interiorizarea cerințelor externe etc.).

Această maturizare creează doar premise pentru autoeducație. Transformarea posibilităților preadolescentului în realitate este condiționată de îndrumarea adecvată a preocupărilor de automodelare ale lor iar în lipsa îndrumării, ignorării originalității preadolescentului, după cum bine a menționat Constantin Narly, autoeducația se poate desfășura spontan, neorganizat, nefast etc.

Potrivit cercetărilor făcute [1,p.25-26], pregătirea pentru autoeducație și îndrumarea acestui proces vizează două aspecte: *pregătirea psihologică și pregătirea metodică*.

Pregătirea psihologică are în vedere:

- dezvoltarea interesului pentru cunoaștere, formarea motivației intrinseci,
- trezirea interesului pentru cunoașterea și modelarea propriei personalități,
- conștientizarea importanței personale și sociale a preocupărilor de autoeducație atât pentru prezent (ridicarea performanțelor școlare), cât mai ales pentru viitor în perspectiva educației permanente,
- formarea calităților de voință și caracter absolut necesare în procesul autoeducației,
- dezvoltarea conștiinței răspunderii fiecărui elev pentru propria lui devenire.

Pregătirea metodică se referă la :

- formarea priceperilor de muncă intelectuală independentă,
- înarmarea elevilor cu metodele și tehnicile de autocunoaștere și autoeducație,
- formarea stilului de muncă intelectuală,
- familiarizarea cu modalitățile de organizare și planificare a activității, de folosire cât mai rațională a bugetului de timp.

Pentru pregătirea psihologică și metodică se pot organiza discuții individuale, pe grupe de elevi sau dezbateri în cadrul orelor educative pe teme de autocunoaștere și autoeducație, de orientare școlară și profesională, de educație intelectuală, moral - civică, tehnologică etc.

Este foarte important ca tonul discuției să fie calm, sincer, convingător cu argumente credibile bazate pe convingeri, proverbe și maxime, pe fapte concrete și exemple luate din viața și activitatea oamenilor de seamă cu realizări deosebite în domeniul științei, tehnicii, culturii, sportului etc.

Problemele autocunoașterii și autoeducației pot fi abordate și la lecții când conținutul permite acest lucru, la cercurile pentru elevi, încredințarea unei sarcini și îndrumarea elevului în îndeplinirea acesteia etc.

Experiența arată că, după discuțiile bine organizate pe tema autoeducației, îndeosebi preadolescenții se interesează de problemele concrete ale auto-formării, de metodele și procedeele pe care le pot folosi în educația de sine. Se recomandă ca familiarizarea elevilor cu metodele și procedeele de autocunoaștere și autoeducație să

se facă prin prezentarea preocupărilor de automodelare a oamenilor de seama și a modului în care au fost ele folosite de personalitățile respective.

E de remarcat și faptul că metoda poate produce schimbarea în cazul când reușește să angajeze plenar personalitatea într-un efort de trăire afectivă și manifestare volițională profundă. Numai în condițiile în care sarcinile propuse devin auto-sarcini, regulile de disciplină devin cerințe de autodisciplină, pedeapsa primită este înțeleasă ca auto-pedeapsă etc., putem obține eficiența scontată în autoeducație.

La nivelul învățământului superior putem remarca că studiul individual constituie o formă fundamentală de autoinstruire și autoeducație a studenților.

Autoinstruirea și autoeducația studenților se realizează în forme și conținuturi diferite, în funcție de obiectivele propuse, de nivelul de instruire și educare în domeniul respectiv. Un mijloc important este lectura [5, p.90-91]. În conținutul său orice lectură parcurge mai multe momente interne: receptare, analiză, generalizare, aplicare și apreciere sau evaluare. Fiecare secvență cuprinde numeroși pași care se cer parcurși, pentru a reconstrui în gândirea și simțirea studentului conținutul informațional, atitudinal sau transformator pe care îl cuprinde o carte sau alta. Astfel lectura studenților nu o putem nicidecum considera doar ca o îndeletnicire minoră. Ea trebuie privită ca o activitate absolut necesară prin care viitorul specialist devine, se formează profesional și ca om cultivat.

E de semnalat și faptul că un mijloc de bază al studiului individual al studentului este conspectul. Lectura și implicit studiul individual, fiind prin excelență un dialog, o confirmare, presupune aprobări și respingeri ale unor puncte de vedere, asupra unor atitudini, acțiuni sau moduri de a fi. Toate acestea se cer a fi prezentate în conspect. Deși structura logică a unei lucrări este aceeași pentru toți, conținutul reconstruit diferă de la un cititor la altul în funcție de nivelul de instruire, de motivele și trebuințele lecturii, de obiectivele propuse etc.

Numai o asemenea activitate autentică și angajarea plenară în tot ceea ce întreprinde, personalitatea este capabilă să devină forța motrice care aduce progres de ordin cantitativ și calitativ în procesul autoeducației. O astfel de activitate a avut în vedere academicianul V. Pavelcu spunând: **„nu există o sursă mai bogată în satisfacții decât aceea de a te simți opera propriei tale personalități și sculptor al propriei tale ființe”**[apud. 1, p.27].

Bibliografie:

1. Barna A., Curs de pedagogie. Fundamentele și teoria educației, Ed.Logos, Galați, 2001.
2. Comanescu I., Autoeducația azi și mâine, Ed. Imprimeriei de Vest, Oradea, 1996.
3. Cerghit I., Metode de învățământ, Ediția a IV-a, EDP., 2006.
4. Narly C., Pedagogia generală, Cultura românească, București, 1938.
5. Socoliuc N., Cojocaru V., Formarea competențelor pedagogice. Pentru cadrele didactice din învățământul universitar, Editura, Cartea Moldovei, Chișinău, 2007.

UNELE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA TRADUCERILE LITERARE

Ludmila BALȚATU,
doctor în filologie,
Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul

The propagation of literary works of the writers who seem destined to forgetfulness is largely due to the efforts of translators. The translators role is to create, to remodel the message that they transfer from one language into another, doing it, within the limits of possibilities, not to the disadvantage of the original literary works from and content.

In the lines below there was enterprised an attempt to appreciate to the due value the role of translators regarding the survival, propagation of literary works, to demonstrate the fact that it is due to the produced translations the today and tomorrow's reader finds out much truth from other corners of the globe.

Studying the patrimony of the realized translations in our country, we can conclude that, in general, there have been translated literary writings of famous authors. There have been produced transferences from the world lyric, prose, drama. Among the most hardworking artists of the word are the names: A. Cosmascu, A. Cupcea-Josu, I.Crețu, V. Beșleagă etc. At the present stage there is the necessity to appreciate the hard efforts of the translators with the due value and to provide them necessary conditions for their creative activity.

De nenumărate ori istoricii, criticii literari au remarcat în studiile lor că orice scriitor poate fi sortit uitării la 10-30 de ani după plaecarea în neființă. Spre ași asigura pe viitor supraviețuirea important e să se mențină în această perioadă de timp.

Am recurs la aceste constatări cu scopul de a afirma următoarele: propagarea operelor scriitorilor sortiți uitării, în mare parte, se datorează străduinței traducătorilor menirea cărora constă în a crea, a remodela mesajul pe care-l trec dintr-o limbă în alta făcînd-o aceasta, pe cît e posibil, nu în defavoarea formei, conținutului operei literare.

În rîndurile ce urmează vom încerca să pătrundem în laboratorul de creație al traducătorilor, să apreciem, la justa valoare, rolul traducerilor în supraviețuirea, propagarea creațiilor din lorică, proză, dramaturgie; să urmărim destinul traducerilor efectuate anterior; să demonstrăm faptul că, în baza traducerilor realizate, cititorul de azi și de mîine află multe adevăruri de pe întreg globul pămîntesc, își îmbogățește, cizelează limba; învață de a gîndi în mod analitic.

Drept punc de plecare întru realizarea scopurilor propuse ne-au fost următoarele sugestii ale savantului G.Ionescu: “Rezultatul transpunerii trebuie să fie o operă literară ce pare iscată din adîncurile originare ale idiomului de receptare, valoroasă în sine și care se citește asemenea unui original.”[1, p. 28]

Or, examinând patrimonial traducerilor realizate la noi în țară putem conchide că, în genere, s-a tradus preponderent din opera unor scriitori de valoare, apreciați de către cititori. Dovadă pot fi următoarele exemple: traducătoarea Argentina Cupcea-Josu a adus în versiune română opera lui Stendhal, M. Twain; grație muncii inspirate a lui Naum Bernștein au fost replămădite în limba română scrierile lui A. Kronin, D. Granin, G.de Maupassant, H. de Balzac; scriitorul Vl. Beșleagă a tradus din Erasm din Rotterdam (“Laudă prostiei”), H. Beecher – Stowe – “Coliba unchiului Tom”, Longos – “Dafnis și Cloe”. În lista acestor harnici artiști ai cuvîntului- traducători ai operelor din proza universală- pot fi incluși și A. Busuioc, A. Cosmescu, N. Ischimji etc.

Un loc aparte la capitolul traduceri din poezia universală ocupă V. Belistov ,care, prin tălmăcirea în română a operei lui Goethe, a contribuit, în mod substanțial, la familiarizarea cititorului nostru cu creația acestui mare iluminist german, în plăsmuirile cărui se topesc, prin forța geniului său creator, diverse influențe (populare germane, antice, orientale).

O contribuție considerabilă la sporirea patrimoniului nostru valoric, la cizelarea, îmbogățirea limbii a adus-o prin intermediul transpunerilor sale poetul, traducătorul Igor Crețu. Confirmare, în această ordine de idei, sînt opiniile academicianului Mihai Cimpoi : “Fiind incontestabil un artist, a pus în față multora din operele literaturii universale o oglindă fidelă ... . Am putea spune că prin strădaniile lui I. Crețu s-au umplut golurile culturii naționale”. [2, p. 5]

Despre autorul de versuri și traducătorul Paul Mihnea se poate spune cu certitudine (bazîndu-ne pe traducerile lui din Vergiliu, Rilke, Valery, Verlaine) că el a rămas în tălmăcirile sale poetul pe care îl cunoaștem, eliberat de formule și șabloane, sensibil la orice vibrație. “El a știut să extragă, din ineputabilul fond de vise, sunete și culori care-și au răspuns armonice, purtînd modernității noastre freamătul plener al unei lumi secrete” [3, p.4], menționează I. Ciobanu.

Fiind vorba de traduceri din poezie, consideram necesar de a adăuga că traducerea poeziei e pe departe de a fi o activitate secundară, mecanică, ci un proces creator. “Ea, traducerea, trebuie ridicată la demnitatea operei originale, punînd la baza tălmăcirii principiul “nici o pierdere, nici un cîștig”, dacă apar pierderi, ele trebuie compensate”. [4, p.14], e de părere criticul literar A. Balaci.

Spre deosebire de lucrările în proză și în versuri, noi avem un număr cu mult mai redus de traduceri din dramaturgia universală. E și pe deplin înțeles doar, după cum afirmă Argentina Cupcea-Josu “Recrearea unei piese într-o altă limbă este o piatră de încercare dintre cele mai grele pentru un traducător, căci în monolog și dialog se lucrează cu subtilități, cu nuanțe, cu semitonuri, ținîndu-se cont nu doar de firescul și de oralitatea replicii, ci mai ales de firea, stările și trăirile personajului respectiv.”[5, p. 34]

Un loc de vază în lista celor ce au tradus la noi din dramaturgie îl ocupă R. Portnoi (“Livada de vișini “ de A. Cehov), Iu. Barjanschi (drama istorică a lui F. Schiller “Wilhelm Tell”),A. Lupan (tragedia lui W. Shakespeare “Hamlet”) ș.m.a.

Vestitul filozof, autor de opere lirice, epice, dramatice, științifice L. Bлага, în privința dramei spunea următoarele: “Drama nu e completă fiind numai scrisă de un scriitor ca să fie citită, ci devine cu adevărat dramă cînd se reprezintă. Deci, din acest considerent operele dramatice trebuiesc astfel scrise, că să poată fi și reprezentate.”

[6,p.200] Așadar, e pe deplin explicabil faptul de ce A. Cosmescu, maestru iscusit al literelor, traducătorul creațiilor dramatice ale lui A. Cehov, M. Gorkii se transpune total în firea și în destinul personajelor sale, demonstrând tot talentul său artistic, dînd dovadă de o bună cunoaștere a limbii din care traduce și în care traduce.

În rîndurile de mai sus am relevat numele traducătorilor cu renume de la noi, nominalizînd și operele pe care ei le-au transpus în limba română.

În consonanță cu cele relatate, considerăm necesar de a aborda și o altă latură a problemei. Anume: în ce limbi s-au tradus operele celor mai de seamă scriitori de-ai noștri? Accentul principal îl vom plasa, lucru pe deplin înțeles, pe creațiile eminesciene.

Nimeni nu se mai îndoiește astăzi că Eminescu este un poet universal, dar măsura în care este receptat trebuie relevată. În timpul de față savanții tot mai insistent caută răspuns la următoarele întrebări: cum este reflectat de enciclopediile lumii sau de marile dicționare, ce criterii de judecare și afirmare a universalismului poetului au impus exegezele și monografiile apărute peste hotare, în ce grad au reușit traducerea să-l facă lizibil pe poetul care s-a afirmat că este intraductibil? Au reușit ele să determine pătrunderea în conștiința străinătății a acestui poet național și universal în același timp?

Prezintă interes în această ordine de idei opiniile contemporanului nostru T. Codreanu: “Puținătatea lucrărilor de referință din literatură română din cele timpuri, întîrzierea predării manuscriselor, editarea tîrzie a operelor, a edițiilor critice, lipsa unor repere critice solide pînă la Călinescu, au întîrziat așezarea lui Eminescu pe locul ce i se cuvine în spațiul literaturii universale. Dar mai ales haina lingvistică a constituit și constituie încă o barieră în manifestarea universalismului poetului. Transpunerile operei sale în alte limbi, deși au influențat circulația universală a lui Eminescu, nu l-au situat încă pe acea culme binemeritată, la care alți poeți au pătruns mult mai ușor. Efortul trebuia să pornească din interiorul spațiului geografic în care, ca un Hyperion, a apărut. Or, acest lucru s-a perezcut în mare parte prin inițiative particulare. Nu a existat și nici nu există nici acum o politică concentrată de răspîndire a comorilor limbii române în străinătate, fără de care o literatură nu devine cunoscută. Prea mult s-a așteptat ca alții să traducă (sau să scrie) despre poetul național al românilor.”[7, p. 25]

Despre necesitatea traducerii operei lui Eminescu pentru a-l integra cu adevărat culturii europene s-a repetat de nenumărate ori. dificultățile transpunerii sale în altă limbă constituind un subiect aparte. Specialiștii în materie sînt de părerea că în fața universului eminescian, de o muzicalitate unică, o puritate a limbii la care poetul a ajuns prin foarte multă trudă, mărturie sînd multitudinea variantelor, a însemnărilor, traducătorul trebuie să fie un receptor, un creator secund, care încearcă a atinge profunzimea ideatică și incantațiile lingvistice ale autorului, ceea ce este foarte greu de realizat.

Cu toate că opera lui a fost tradusă în 64 de limbi, în cele de circulație internațională (engleză, germană, franceză, italiană, spaniolă), ca și în limbile de circulație mai restrînsă (suedeză, polonă, cehă, ungară, bulgară, sîrbă, estoniană, armeană, albaneză etc.), în limba latină sau în cea sanscrită, aceste transpuneri, mai reușite sau mai puțin reușite, nu și-au atins decît parțial scopul propus, Eminescu

rămânând în continuare, pentru o mare parte a lumii, un necunoscut, deoarece contează cum este tradus și cum s-a impus prin intermediul actului de traducere. Parafrazându-l pe P. Constantinescu, vom conchide că adevărata sa fizionomie trebuie integrată, în valoarea ei definitorie, în raport cu literatura universală, la al cărei nivel s-a impus de la început.

În contextual dat prezintă interes sugestiile eminescologului Grebing R.: “ O primă etapă în receptarea universală a lui Eminescu ar fi aceea din timpul vieții poetului și imediat după intrarea lui în neființă. În spațiul german a fost cel mai de timpuriu și cel mai mult tradus sau cuprins de enciclopedii și, cu toate acestea, nu a fost receptat cum ar fi meritat cel format în școala modelelor acestei culturi, el neavând șansa pe care poeții germani au avut-o. Prima traducere de creație eminesciană se datorează reginei Maria și poetei germane, stabilită la București, Mite Kremnitz, o primă antologie “Eminescu – Alecsandri” cuprinzând 21 de poezii în limba germană, pentru selecția cărora fusese consultat chiar autorul.”[8, p. 150]

Tot din aceleași surse vom afla că M. Eminescu a fost receptat în timpul vieții și în spațiul italian. pentru prima dată a fost prezentat cititorilor italieni de traducătorul Pier Emilio Bași și apoi de Lovera.

Pătrunde, de asemenea, în sfera limbii franceze: în 1880 apare la Paris “Rhapsodies roumaines”, “Bel – Enfants de le Larme”, urmate de primul volum de poezii tradus în această limbă.

În toate aceste spații culturale se resimte, în planul receptării eminesciene, imaginea constituită imediat după moarte a lui Eminescu, aceea a marelui nefericit, datorită lui Titu Maiorescu, dar și restrînsei opere puse în circulație, toate inițiativele amintite neputând provoca, ca în cazul altor poeți, intrarea rapidă în circuitul universal de valori literare. Nemulțumit de felul în care Eminescu era receptat în străinătate, N. Iorga nota cu amărăciune în 1903: “Ce vicisitudini și în soarta reputației și talmăcirii lui Eminescu”, iar Mite Kremnitz se întreba retoric, în 1910: “Cine e omul acesta? – Cel mai de seamă talent liric al românilor! – Cine-l cunoaște? Dincolo de străimțele hotare ale patriei sale, aproape nimeni.”[9, p. 150]

Reproducerea acestor adevăruri despre destinul lui Eminescu de către noi are loc cu anumite scopuri: mai întâi de toate de a demonstra că marea zonă din civilizația și cultura noastră se realizează prin luarea în cunoștință a unor texte traduse, fie în limba noastră, fie în altele pe care le cunoaștem. “ Autoritatea marilor scriitori ai lumii, confirmă Gelu Ionescu, nu s-ar fi putut realiza altfel decât printr-o vastă și poliglotă talmăcire a operelor lor. Imensa influență a lui Shakespeare asupra romantismului nu ar fi fost posibilă fără traducerile făcute în alte limbi de mare circulație – cea a lui August Wilhelm Schlegel în limba germană (elaborată între 1797 și 1810), fiind luată, de obicei, drept etalon. Marii romancieri ruși din secolul al XIX-lea, Turgheniev, Tolstoi, Dostoievski nu ar fi înrîurit fundamental dezvoltarea romanului european fără traducerea lor în limbile occidentale ... A concepe literatură fără traduceri este exact cum ai spune că literatură viitorului se va scrie într-o singură limbă pentru ca problema traducerii să dispară.”[10, p. 22]

Vom atrage atenția și la următoarele: deși, ca urmare a unei dezvoltări economice, sociale, politice sau culturale în sistemul de noțiuni ale limbii de receptare

pot exista spații albe, goluri lexicale, în comparație cu limba sursă, în care anumite aspecte ale realității au fost deja codificate lingvistic, intraductibilitatea este doar aparentă. Fiecare idiom dispune de o gamă variată de latențe expresive, care, actualizate de necesitate, oferă surprinzătoare și echivalente soluții de ad – hoc. Capacitatea de adaptare la situații a limbilor a fost în mai multe rînduri subliniată de către savanți. De exemplu, parafrazîndu-l pe E. Coșeriu, vom susține că limbi total diferite ca, de pildă, germana, rusa ori chineza permit atitudini identice față de lume pentru că, principalul, fiecare limbă poate exprima același lucru ca orice alta, chiar dacă prin categorii diferite și prin diferite mijloace expresive.

Opiniile savantului E. Coșeriu le vom completa prin intermediul sugestiilor altui savant renumit – R.T. Bell: „Competența de traducere se referă la capacitatea traducătorului de a analiza, compara și converti două sisteme culturale, respectînd în același timp forțele de conflict din cadrul aceleiași culturi, precum și interpătrunderea acestor forțe în momentul în care cele două limbi și culturi sînt puse în contact. Aceasta înseamnă că traducătorul lucrează permanent în cadrul fiecărei culturi luate separat, precum și în compararea și convertirea / transformarea unei culturi în cealaltă.” [11, p.54]. Dezvoltînd în continuare această idee, R.T. Bell atrage o deosebită atenție că competența traducătorului, ce realizează traducerea artistică, reflectă anume capacitatea de a fi mediator între două limbi, culturi diferite. El crează și recrează permanent conexiuni care n-au existat niciodată. Întregul proces de lectură și interpretare este o activitate culturală orientată către limba țintă, deci către traducere. Traducătorul este un mediator între două situații de comunicare interculturală. Aceasta se bazează pe modul în care el percepe ecuația culturală și pe competența sa culturală. Traducătorul, ce-și asumă responsabilitatea de a efectua o traducere artistică, trebuie să aibă o competență bilingvistică și biculturală care reprezintă competența translațională.

Deci, în baza celor relatate mai înainte putem conchide că, în timpul de față, sporește numărul savanților care acordă o deosebită atenție problemei tratării traducerilor literare. Fapt pe deplin explicabil. Traducerea literară necesită o abordare cuvenită la etapa actuală, cînd curentele moderniste au contribuit la o apropiere a literaturilor și la lărgirea cît mai mare a sferei valorilor literare cînd, în general, în lume se citește mai multă literatură tradusă decît originală.

Or, și în presa periodică de la noi din ultimii cincisprezece ani problemei traducerii literare i-a fost rezervat un spațiu aparte. Dovadă sunt următoarele publicații: “Cum traducem” – autor Cotelea Chiorsac (“Literatura și Arta”, 1986, 6 noiembrie), “Patru ochi văd mai bine decît doi” – I. Belinschi (“Literatura și Arta”, 1987, 11 iunie), “Note despre traducerea artistică” – D. Apetri (“Nistru”, 1986, nr.4), “Codul etico-estetic soljeniciian” – V. Vasilache (“Nistru”, 1989, nr. 8) etc.

Făcînd o sinteză a relatărilor spicuite din aceste publicații, am ajuns la concluzia că și majoritatea cercetătorilor de la noi, din acest domeniu, pledează pentru plasarea traducerii literare la nivelul operei originale, subliniind necesitatea de a pune la baza traducerii principiul „nici a pierde, nici un cîștig,” dar dacă apar pierderi, ele trebuie „compensate.”

Fiecare epocă are nevoie de traduceri sale. Spre deosebire de opera literară, care este definitivă, traducerea trebuie să fie reînnoită din timp în timp, deoarece

fiecare generație are nu numai un lexic și o culoare specifică sau o sensibilitate ori estetică particulară, ci și cerințe proprii față de traducere. Dar, la capitolul reeditarea cărților traduse în limba română, nu prea avem cu ce ne lăuda. Au apărut doar în două ediții „Peregrinările lui Childe Harold”(traducere din engleză de V. Teleucă), în două ediții – tragediile lui Eschil (versiune de P. Starostin), s-au reeditat, la etapa actuală, unele traduceri efectuate de N. Ischimji („Grădina fermecată: din poveștile lumii”), a reapărut, în ediție nouă, cu grafie latină, în traducerea lui V. Beșleagă „Lauda Prostiei” de Erasm din Rotterdam (prima ediție a ieșit de sub tipar în 1976 cu caractere chirilice, a doua – în grafie latină – a fost editată la Chișinău la editura „Cartea Moldovei” în anul 1998).

Și, fiindcă a venit vorba de reeditarea lucrărilor traduse în română cu schimbarea caracterelor din chirilică în latină, sîntem nevoiți să constatăm că acest proces de stringentă necesitate, pentru generația în creștere, decurge foarte lent.

Societatea impune autorilor, după normele ei literare, anumite forme de opere care, la rîndul lor, se cer traduse. Deci, traducătorii sînt obligați să meargă permanent în pas cu timpul, ceea ce presupune cunoștințe adecvate în domeniul limbii, literaturii, criticii literare etc. De la sine apare următoarea concluzie: e necesar de a aprecia munca lor la justa valoare, de a le crea condițiile necesare pentru a crea, de a avea o școală a traducătorilor unde s-ar studia specificul traducerii din diverse limbi (chiar și de o circulație mai restrînsă), de a vedea politica editorială, de a deschide la instituțiile superioare de învățămînt facultăți cu studierea a mai multor limbi pentru a forma o pleadă de traducători care vor fi capabili să traducă, cu cunoștință de cauză, direct din opera originală a unui anumit scriitor, posedînd un vocabular bogat și îngrijit.

Cuvinte – cheie: traducere artistică, traducător, proză, poezie, dramaturgie, opinie, recreare, realizare, limbă.

Referințe bibliografice:

1. Ionescu, G. “*Orizontul traducerii*” – București: Univers, 1981.
2. Cimpoi, M. “*Oglinda credibilă*”// Prefață la prelegerea “Din poezii lumii” – Chișinău: Literatura artistică, 1992.
3. Ciobanu, I. “*În atmosfera muzicii și a poeziei*”// Moldova Literară (supliment la ziarul “Moldova Suverană”), 1996, 14 februarie.
4. Balaci, A. “*Studii și note literare*” – București : Eminescu, 1979.
5. Cupcea – Josu, A. “*Ferestre spre cultura universală*”// Basarabia, 1997, nr. 3-4.
6. Blaga, L. “*Teoria dramei*” – Craiova: Scrisul românesc, 1995.
7. Codreanu, T. “*De veghe la steaua Eminescu*”// Bucovina literară, 2001, nr. 2-3.
8. Grebing, R. “*Mite Kremintz și Mihai Eminescu*” – Iași: Junimea, 1985.
9. Ibidem.
10. Ionescu, G. “*Orizontul traducerii*” – București: Univers, 1981.
11. Bell, R.T. “*Teoria și practica traducerii*” – București: Polirom, 2000.

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND PARTICULARITĂȚILE SINONIMIEI SINTACTICE

Victor AXENTI,

doctor în filologie, conferențiar universitar
Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul

Le but de cette œuvre est de relever les traits généraux et particuliers de la synonymie syntaxique, un phénomène grammatical, en analysation son rôle: d'évidence les conséquences positives et négatives dans l'expression orale.

Par conséquence, l'étude de la synonymie lexico-phaséologique, grammaticale tout que celle syntaxique reçoit une grande importance théorique et pratique à la fois. Donc, l'étude de la synonymie permet d'expliquer les directions du développement de la langue, les moyens de changement de divers aspect, tant la facilité é de l'accès à la richesse des moyens d'expression, permet la compréhension de la localisation dans le système.

Sinonimia în general, inclusiv cea sintactica, este rezultatul sporirii gradului de abstractizare a gândirii.

Dezvoltarea și îmbogățirea treptată a limbii și, odată cu aceasta, apariția sinonimelor de tot felul sunt fapte incontestabile, subliniate de mulți lingviști în lucrările lor.

Orice enunț poate avea diferite variante care apar ca rezultat al modificării parțiale și al abstractizării ulterioare a diverselor părți de propoziție, ca rezultat al îmbogățirii și perfecționării structurii sale.

Una din condițiile care asigură frumusețea limbii, plasticitatea ei este evitarea monotoniei în exprimare. Să alcătuiști o frază cu câteva propoziții subordonate nu este chiar atât de greu. Mai greu e să se evite uniformitatea în construcția frazelor, care imprimă scrierii/rostirii un ritm anost și plictisitor.

Constanța stilului poate face o impresie de sărăcie a comunicării, de aceea la reluarea unui raport logic în unul și același text se cere să folosim mijloace sinonimice, care, după cum observă academicianul N. Corlăteanu, ”se prezintă ca niște echivalente sau corelative foarte apropiate în ceea ce privește semantica, dar totuși, diferite din punct de vedere stilistic.”[1]

Posibilitățile de exprimare variată își găsesc viabilitatea, într-o măsură mare, în complexele cu sens unitar constituite din propoziții secundare și echivalentele lor, de care se ocupă sinonimia sintactică.

Scopul lucrării de față este de a releva trăsăturile generale și particulare ale sinonimiei sintactice(SS), fenomen gramatical, care în ultimă analiză, își are un anumit rost: a evidenția consecințele pozitive și negative în exprimare.

În legătură cu acest fapt, studierea sinonimiei lexico-frazeologice, gramaticale, precum și a celei sintactice capătă importanță atât teoretică, cât și practică. Or, cunoașterea sinonimiei permite a explica direcțiile de dezvoltare a limbii, căile și modalitățile de schimbare a diverselor aspecte ale ei, precum și facilitarea accesului la bogăția mijloacelor de expresie; permite înțelegerea plasării lor în sistem, fapt important mai ales în studiul limbilor străine.

În lucrarea de față avem și intenția de a elucida unele trăsături sinonimice ale construcțiilor sintactice, propozițiilor subordonate.

Noțiunea de sinonimie în limbă parvine din lexicologie unde fenomenul dat a fost studiat detaliat. Cu toate acestea, în ultimul timp acest termin a început să se utilizeze în lexicologie și gramatică (sintaxă).

Sinonimia gramaticală este o problema de cercetare care îi incită pe mulți lingviști, însă la acest subiect sunt foarte puține studii de investigație.

E de remarcat că SS este interpretată neunivoc. Să examinăm pe scurt cum este tratată sinonimia sintactică în literatura de specialitate.

Problemele pe care le ridică sinonimia sunt multe și variate. Ele privesc sensul, stilistica, amestecul faptelor extralingvistice, intenția vorbitorului, situația concretă în care se folosesc sinonimele [2, p. 7]. De aceea ne vom referi aici la două direcții principale care se conturează în cercetarea sinonimiei, și anume:

- a. definirea conceptului;
- b. delimitarea diverselor tipuri de sinonimii.

Definițiile date sinonimiei lasă neclarificate câteva aspecte importante, și anume: unele vorbesc de sinonimie ca identitate – o suprapunere perfectă a sensurilor, – altele o prezintă doar ca asemănare. Nici una dintre aceste definiții nu precizează dacă două cuvinte pentru a fi considerate sinonime trebuie să coincidă pentru cel puțin un sens, pentru mai multe sau pentru toate sensurile. Opiniile diferă și în privința posibilității sinonimelor de a se substitui reciproc în context; unii lingviști consideră că sunt sinonime numai acele cuvinte care se pot substitui în toate contextele (deci pentru toate sensurile lor), iar alții relevă aspectul substituției doar la acele contexte în care se realizează numai unul din sensuri. Cu alte cuvinte, atunci când este vorba de substituția sinonimelor trebuie să se țină seama și de posibilitățile de combinare a termenilor, de compatibilitățile lexicale (de exemplu, dacă *șaten* și *castaniu* – echivalente semantic – se pot înlocui reciproc în contextul *pâr*, substituția nu mai este valabilă în contexte ca *persoană*, *fată*, unde *castaniu* nu poate apărea).

La o examinare atentă, constatăm că cea mai importantă dificultate în rezolvarea acestor probleme o constituie rețeaua extrem de complicată a polisemiei. Cum în limbă marea majoritate a cuvintelor au mai multe sensuri, aceeași vocabulă poate face parte din serii sinonimice diferite, în funcție de sensul evidențiat:

- bogat*: 1 (despre oameni) *bogat* - *înstărit*- *avut*;
 2 (despre pământ) *mănos* - *roditor*- *fertil*- *bogat*;
cald: 1 (despre pâine) *caldă* - *proaspătă*;
 2 (despre cuvinte, privire) *cald* - *prietenos* - *afectuos*;

Cum însă într-un mesaj un cuvânt este folosit cu un singur sens, acesta este o unitate de sine-stătătoare. Iar termenul poate fi substituit cu alții, sinonimi pentru sensul care se actualizează în contextul dat.

În alte cazuri, între componentii seriei sinonimice, identici ca sens, apar diferențe legate de utilizarea provincialismelor; de exemplu: *varza-curechi*, *puțin - oleacă*, *albie - balie*, *mlăștinis - băhnos*. Din această cauză, substituirea unui termen prin celălalt nu este posibilă în orice situație, deoarece unul este marcat stilistic de apartenența la o anumită variantă a limbii.

Alte serii sunt formate dintr-un cuvânt (în) vechi (t) și un neologism, ceea ce face ca între cele două sinonime să apară diferențe de vechime și de coloratură stilistică. De aceea, alegerea unuia sau a altuia se face în funcție de situația dată: *insuficient - neîndestulător*, *inconsecvent - nestatornic*, *speranță - nădejde*.

Alteori, între cuvintele considerate sinonime apar mici diferențe de sens neglijate de vorbitori, de ex.: *fierbinte - clocotit*, *gras - unsuros*, *praf - pulbere*, *pom - copac-arbore*.

Alt aspect important în organizarea seriilor sinonimice și care privește substituția sinonimelor este capacitatea acestora de a apărea în anumite contexte. Deși echivalente din punct de vedere semantic, ele manifestă posibilități diferite de combinare. De exemplu, *violent* și *atroce* pot apărea ambele în contexte ca *durere*, *arsură*, *usturime*, *senzație*, în timp ce *violent* se mai poate combina și cu substantive care denumesc fenomene ale naturii ca *furtună*, *ploaie*, *vânt*, cuvântul *atroce* nu admite aceste contexte. În aceeași situație se afla *slab*, *diluat*, *chior* care se combină cu substantive care denumesc soluții, băuturi; dacă *slab* și *diluat* apar în contextul substantivului *acid*, apoi *chior* nu admite această combinație.

Rezultă că posibilitatea de alegere de către vorbitor este restricționată de anumite limite.

Cel de-al doilea aspect care prezintă interes este stabilirea unei tipologii. Există două criterii în delimitarea tipurilor de sinonime :

- a. substituirea acestora în unele (toate) contexte(le) și
- b. identitatea în privința sensurilor de bază și a celor figurate.

În funcție de acestor condiții, se propun diverse tipuri, termenii cel mai frecvent folosiți pentru acestea fiind sinonime perfecte (totale) și sinonime imperfecte (parțiale).

În ceea ce privește prima condiție, de regulă, nu toate sinonimele admit aceleași contexte. De exemplu, substituirea lui *timp* cu *vreme*, în aparență posibilă în orice context, nu este valabilă pentru sintagma *motor în patru timpi*.

Cât despre a doua condiție, având în vedere caracterul polisemantic al cuvintelor, este foarte puțin probabil ca doi termeni polisemantici să coincidă pentru toate sensurile lor. Chiar dacă aceasta ar fi posibil, organizarea sensurilor în cadrul sferei semantice a cuvintelor este diferită, ceea ce face ca sensul principal al unui termen să coincidă cu cel figurat al altuia și invers, fapt care duce la diferențe stilistice.

De exemplu *a muri* (sens principal) coincide cu sensul figurat, al lui *a se stinge* (de ex.: *s-a stins după o lungă suferință*), iar *a se stinge* (sens principal) coincide cu sensul, figurat al lui *a muri* (de ex.: *focul murea în vatră*).

Ținând seama de cele de mai sus, rezultă că sinonimia perfectă este rară în limbă. Ea este admisă în general în cazul cuvintelor cu un singur sens și care fac parte din aceeași variantă a limbii, de ex.: *natriu- sodiu*, *dentist - stomatolog*.

Aplicarea unor reguli valabile pentru toate sinonimele este condiționată de anumiți factori: de asociațiile de idei existente în gândire, de modificările de sens și de alți factori, domenii în care nu se pot stabili limite absolute; într-o limbă, orice combinație poate deveni la un moment dat semnificativă.

Anumite cuvinte de largă circulație în limba actuală, deși au o valoare semantică similară, se deosebesc prin utilizarea lor stilistică, transmițând nuanțe afective.

Foarte aproape din punct de vedere semantic sunt substantivele: *drum*, *cale*, *șleah/șleau*. Totuși între ele există nuanțe semantice diferențiatorie foarte fine și, ca urmare, sfera de întrebuintare a lor nu se suprapune cu totul. *Drum* are un sens concret: ”Drum de țară natural, neamenajat, bătătorit de căruțe, pe care umblă oamenii, carele, automobilele sau trenul”. ”Mergera un car pe *drum* încet și foarte lin.” (A. Donici)

Substantivul *cale* are sens figurat, poetic cu semnificația ”direcție, procedeu”: ”D-apoi. dragul mamei, care-i *calea* omului pe pământ.” (V. Vasilache)

Sensul substantivului *șleau* este drum de țară natural, neamenajat, bătătorit de căruțe: „Pe neașteptate mașina o luă pe *șleah*.” (I. Druță)

Pentru prima dată termenul de sinonimie sintactică a fost utilizat în lingvistica rusă de A. Peșkovski [3]. Examinând problema sinonimiei gramaticale, A. Peșkovski definește sinonimia astfel: „sensuri /îmbinări de cuvinte, apropiate din punct de vedere gramatical”. Pe savant îl interesa, în primul rând faptul – prin ce mijloace lingvistice poate fi exprimat unul și același gând. După cum se vede, la baza definiției sinonimiei date de către dânsul se află asemănarea gramaticală a diferitor construcții. În acest sens, savantul divizează sinonimele gramaticale în două grupe: a) morfologice și b) sintactice. În afară de aceasta, el subliniază că posibilitățile stilistice în sintaxă sunt cu mult mai variate și mai importante decât în morfologie. Astfel, a inclus în categoria sinonimelor sintactice anumite construcții apropiate după sens, între care și diverse forme/ categorii gramaticale (ale timpurilor, declinărilor), diferite scheme de alcătuire a propozițiilor, prepoziții, conjuncții, precum și posibilitatea înlocuirii substantivului prin pronume.

Mai târziu, cercetătorii A. Gvozdev, V. Suhotina, E. Shendels și alții abordează problema sinonimiei în limbă, mai ales în sintaxă.

Drept rezultat al investigațiilor, sunt elaborate anumite clasificări ale construcțiilor sinonimice la diferite nivele ale limbii: morfologic, lexical, sintagmatic, propoziției simple, propoziției compuse etc.

Ne propunem să analizăm următoarele caracteristici ale noțiunii de sinonimie sintactică: definirea, criteriile sinonimității construcțiilor sintactice, clasificarea lor.

Examinarea diferitor definiții propuse de către lingviști demonstrează faptul că aproape toate se referă la sensul general, fapt care poate fi urmărit prin comparație.

Bunăoară, cercetătorul A. Gvozdev consideră ca fiind sinonime sintactice ” construcțiile paralele, care se deosebesc prin nuanțe subtile și care pot fi înlocuite una cu alta” [4].

V. Suhotin definește sinonimia sintactică astfel: ”îmbinări de cuvinte, propoziții, părți de propoziție, precum și construcții sintactice complexe cu structuri diverse care ... exprimă raporturi înrudite...” [5].

Alți lingviști, referindu-se la sinonimia sintactică, iau în considerație, în primul rând, sensul gramatical apropiat al construcțiilor, relațiile sintactice similare sau conținutul identic/ sensurile identice ale structurilor.

Astfel, sinonimia sintactică atât a îmbinărilor de cuvinte, cât și a propozițiilor presupune astfel de construcții care conțin sensuri identice și care îndeplinesc aceeași funcție având structuri diferite, totodată apte de a se substitui una pe alta, de exemplu: *casă părintească*, *casa părinților*. Deci sinonimele sintactice sunt orice unități sintactice cu structuri/modele diferite, care reprezintă raporturi sintactice identice.

E de remarcat că A. Piotrovski este interesat, în primul rând, de latura stilistică a problemei, căci după părerea sa, categoriile sintactice se evidențiază prin mai multe variante stilistice, fiecare având nuanțe stilistice suplimentare. Astfel, se disting propoziții cu ordine diferită a cuvintelor: propoziții cu ordinea/topica directă a cuvintelor și cu ordinea inversată, poziții diferite ale părților de propoziție, îmbinări cu diverse plasări ale constituenților.

Totuși, nu putem fi de acord cu lingvistul rus în mai multe privințe. Astfel, propozițiile care se deosebesc doar prin poziția diferită a cuvintelor nu pot fi considerate sinonime sintactice. Suntem însă de acord cu altă definiție a sinonimiei sintactice. SS sunt tipul de construcții(propoziții, grupuri stabile de cuvinte, îmbinări, sintagme, alte unități), care au sensuri identice sau apropiate, dispun de valori gramaticale adecvate, exprimă relații sintactice asemănătoare și sunt apte, în anumite situații contextuale, la substituie reciprocă.

Care sunt totuși criteriile de stabilire a sinonimiei sintactice? Un răspuns univoc nu există, deoarece punctele de vedere în privința problemei date sunt contrare. Astfel, unii lingviști consideră drept criteriu de evidențiere a SS afinitatea/ asemănarea semnificației gramaticale și structura apropiată, alții relevă următoarele însușiri: unitatea de sens condiționată de coincidența valorii lexicale a majorității lexemelor din componența construcțiilor sinonimice; posibilitățile de substituie reciprocă în temeiul unității de sens; forme gramaticale diverse nu numai de ordin categorial, ci și la nivelul părților de vorbire.

Considerăm ca fiind justă și merită să fie apreciată părerea lui V. Suhotin privind SS:

„Una dintre cele mai importante trăsături ale sinonimiei oricăror unități/construcții sintactice este posibilitatea substituiri reciproce fără a ti încălcat sensul de bază al unităților. Substituibilitatea construcțiilor sintactice este un indice esențial al sinonimizării, cu toate că posibilitățile de substituie sunt limitate” [6]. Prin urmare, înlocuirea mutuală a construcțiilor în context este, după părerea lui V. Suhotin, particularitatea esențială a SS.

Sinonimia sintactică, mult mai variată decât cea morfologică și mai puțin implicată direct în tratarea unei unități în parte, are nevoie de o sistematizare finală, care scoate în evidență construcțiile mai mult sau mai puțin echivalente și concurente.

În lingvistica românească, subliniind faptul ca nu exista sinonimie sintactică perfectă, unii cercetători considera ca sinonimia în discuție este numită sintactica, ”pentru că ea se întâlnește la enunțuri, care sunt unități sintactice”, sinonimia sintactică presupunând enunțuri diferite ca formă și cu un conținut aproximativ identic, motiv pentru care este necesară discutarea termenului conținut în sintaxă. În primul rând, există un conținut sintactic al enunțului, informația sintactică a enunțului, diferit de conținutului sintactic al cuvintelor sintactice[7, 142]. Conținutul esențial al enunțului, adică informația lui fundamentală, este reprezentat de predicativitate, cea care face ca un cuvânt sau un grup de cuvinte să fie inclus într-o comunicare lingvistică completă și independentă.

În al doilea rând, există un conținut modal al enunțului (informația stilistică), care se constituie în atitudinea locutorului sau, poate, în afectivitatea zero. În al treilea rând, există un conținut denotativ sau referențial al enunțului (informația semantică), aceasta reprezentând ceea ce mesajul conține, exprimă și transmite efectiv.

În privința celor afirmate mai sus, suntem de părerea că includerea în ”conținutul” sintactic al enunțului atât a informației semantice, cât și a celei stilistice, înseamnă suprapunerea nivelului sintactic peste alte două nivele distincte ale limbii, și anume, nivelul semantic și nivelul stilistic.

E de remarcat că sinonimele sintactice, ca și celelalte sinonime, în majoritatea cazurilor nu sunt absolute – problemă de ordin stilistic. Unele construcții dintr-o serie de sinonime au un colorit emoțional mai evident, altele mai puțin pronunțat și tocmai aceasta le face mult să nu fie absolute. Ch. Balli afirmând că două fapte de limbă niciodată nu pot fi absolute, menționează totodată că există multe fapte lingvistice, care coincid din punct de vedere al sensului logic, dar se deosebesc prin alte particularități și de aceea numărul de coincidențe apte de identificare e respectabil. Autorul nu scrie concret despre care particularități de diferențiere are în vedere, dar din cele relatate se înțelege că e vorba de particularități stilistice, care distrug identitatea totală a sinonimiei sintactice.

Sinonimele sintactice cumulează în sine unitatea dialectică între aceea ce au comun și ceea ce le deosebește. Comun, după cum s-a demonstrat, este înțelesul gramatical și conținutul construcțiilor luate în ansamblu. Se deosebesc, însă sinonimele sintactice prin structura lor diferită. Dacă deosebirea de ordin stilistic fac ca sinonimele sintactice să nu fie absolute, adică cum s-a spus mai sus, distrug identitatea lor totală în ceea ce privește semnificația, apoi cele structurale, dimpotrivă, nu distrug nimic, ci organizează seria de sinonime; fără deosebiri de structură nu poate exista nici un fel de sinonime, iar deosebirile structurale implică și deosebiri stilistice.

Opinia lingviștilor privind structura sinonimelor sintactice e împărțită. Unii se pronunță pentru diferențieri structurale serioase. Dacă deosebirile de structură nu-s radicale, atunci nu avem de a face cu sinonime, dar cu „identități sintactice”. Alții susțin un punct de vedere contrar. Sinonime sintactice trebuie considerate acele construcții care prezintă un paralelism gramatical deplin și se deosebesc numai prin acele elemente care constituie mijloacele de exprimare a sensului gramatical respectiv.

Ambele puncte de vedere par vicioase și a le accepta înseamnă a nu ține cont de existența în limbă a unei bogate varietăți de sinonimie sintactică, unele diferențiate din punct de vedere structural, altele cu deosebiri mici de structură.

Astfel, construcțiile sintactice sinonime: *Elevul pe care l-a lăudat învățătorul e fericit - Elevul lăudat de învățător e fericit.* – diferă în ceea ce privește forma. Mai întâi, în construcția participială nu apare instrumentul gramatical, exprimat prin pronumele relativ „pe care”; în locul verbului la perfectul compus „a lăudat” e folosit participiul ”lăudat”; pronumele „i” cu funcție de complement este omis; substantivul ”învățătorul” în cazul nominativ cu funcție de subiect din subordonata atributivă îndeplinește funcția complementului de agent și e la cazul acuzativ, totodată acest substantiv își schimbă forma: din hotărâtă în nehotărâtă.

Astfel de construcții sinonimice, tară îndoială, se cuvine a le considera cu structuri complet diferite. Sunt însă numeroase sinonime sintactice, care nu diferă prea mult prin forma lor. E cazul sinonimelor ce se deosebesc numai prin instrumentele gramaticale: *E copil dar le înțelege pe toate. - Deși e copil, le înțelege pe toate.*

De notat că nu are importanță faptul că sunt deosebiri de structură – mari sau mici. Principalul e că sinonimele sintactice se caracterizează prin neomogenitatea formei, iar gradul de neomogenitate poate fi chiar minimal.

În concluzie, putem clasifica sinonimele sintactice din punctul de vedere al structurii lor în sinonime cu deosebiri mari de structură și sinonime sintactice cu structuri apropiate. Cercetând un număr mare de sinonime sintactice, am constatat că schimbând structura sintactică prin păstrarea sensului, pentru a obține o construcție nouă, sinonimică cu prima depinde, în mare măsură, de modificarea formelor unei părți sau a mai multor părți de vorbire din construcția dată: *văd că vine, îl văd venind.*

Schimbarea structurii poate fi condiționată deseori și de elipsă, adică de omiterea unor cuvinte inutile pentru înțelegerea comunicării: *Eroul, care a căzut pe câmpul de luptă pentru apărarea țării, nu este uitat de popor. Eroul, căzut pe câmpul de luptă pentru apărarea țării, nu este uitat de popor.*

Deseori schimbarea structurii depinde atât de elipsa unor cuvinte, cât și de modificări de formă: *Eroii, care au căzut... - Eroii, căzuți...*

Schimbarea intonației și a formelor unor cuvinte, de asemenea poate fi un mijloc de formare a seriilor de sinonime: ”Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu?” (M. Eminescu); *A vorbi într-un pustiu este glorie?*

E de remarcat că unii lingviști consideră topica ca fiind principala sursă a sinonimelor sintactice. În contradicție cu această opinie vine o altă părere care neagă rolul topicii în formarea sinonimiei sintactice. E. Șendels, bunăoară, afirmă că schimbarea ordinii cuvintelor nu implică un model nou, privind structura construcției și deci nu poate forma sinonime sintactice care solicită neomogenitate în structură.

Afirmația lui E. Șendels ni se pare prea categorică și de aceea nu o putem aplica fără rezerve la limba română; căci uneori prin schimbarea ordinii cuvintelor se poate obține un model nou cu același sens, chiar cu schimbări structurale ale părților de vorbire și, prin urmare, se pot forma sinonime sintactice.

De exemplu, dacă schimbăm topica cuvintelor din propoziția: *Am dat puilor tot păsatul* în așa fel ca partea de propoziție *puilor* să fie după cuvântul *păsatul*, apoi dativul în mod obligatoriu trebuie să fie analitic; în caz contrar, sensul e ambiguu: confuzie genitiv / dativ. Astfel, propoziția capătă un alt aspect și cu cea substituită formează două construcții sinonime: *Am dat puilor tot păsatul*. *Am dat tot păsatul la pui*. Deși mijloacele de formare a sinonimelor sintactice prin schimbarea topicii sunt sporadice în limba română, totuși nu poate fi ignorat.

Una din trăsăturile sinonimelor sintactice este imposibilitatea de a include în aceeași schemă construcțiile dintr-o serie de sinonime. Fiecare tip de construcție trebuie să aibă schema sa. Acest principiu e comutabil cu criteriul neomogenității structurii sinonimelor, deoarece este consecință a celeia din urmă. Dacă structura nu-i omogenă, desigur, că și schemele vor fi diferite.

Astfel schemele sinonimelor: *Te-ai însenina, văzându-i rumenirea din obraji!* *Te-ai însenina, dacă i-ai vedea rumenirea din obraji!* sunt:

a. pronume reflexiv, verb la mod condițional – gerunziu, pronume personal, substantiv în acuzativ – substantiv în acuzativ cu prepoziție:

b. pronume reflexiv, verb la mod condițional – conjuncție subordonatoare pronume personal - verb la mod condițional - substantiv în cazul acuzativ cu prepoziție.

Provoacă obiecții criteriul după care sinonimele sintactice trebuie în mod obligatoriu să se deosebească prin tipul de legătură între membrii componenți. Analizând exemplele în care felul de legătură diferă de la o construcție la alta, putem afirma că toate sinonimele sintactice propriu-zise se deosebesc prin modul legăturii sintactice.

Deși criteriul raporturilor diferite este aplicabil la multe sinonime sintactice în limba română el, totuși, nu poate fi generalizat. Admițându-l ca trăsătură obligatorie pentru toate sinonimele sintactice, nu e valabil pentru toate tipurile de sinonimele. Or, realitatea lingvistică pune la dispoziție un număr mare de sinonime sintactice care au structură diferită, dar cu același fel de raport sintactic între componenți: *Tremură de frig; tremură din cauza frigului*.

Construcțiile de mai sus au același conținut, dar formă diferită. Cât privește felul raportului sintactic, apoi el este același: recțiune prepozițională.

O altă trăsătură care de asemenea nu poate fi aplicată la toate sinonimele sintactice este identitatea poziției gramaticale.

Constatarea cum că schimbarea termenului regent într-o serie de sinonime anihilează sinonimia sintactică este, fără discuții, justă. Dar această trăsătură, identitatea termenului regent, nu o constatăm la toate sinonimele sintactice.

Bunăoară, sinonimia sintactică între construcțiile active și pasive, între diferite fraze formate prin coordonare și prin subordonare sau între propozițiile interogative retorice și propriu-zise. În legătură cu identitatea poziției gramaticale, se evidențiază două categorii de sinonimie:

a. sinonimie sintactică între construcții ce pot fi divizate în părți determinate, cu termen regent comun și subordonate;

b. sinonimie sintactică între propoziții sau fraze.

O a treia categorie de sinonime sintactice nu există. De aceea nu putem considera sintactice diferite exemple în care termenul regent este exprimat atât prin verbe, cât și prin substantive. Secundarele ce se referă la acești termeni regenți exprimă diferite raporturi, și, prin urmare, conținutul diferă de la o construcție la alta. Or, sinonimele se caracterizează prin asemănarea /identitatea conținutului.

Prin urmare, lipsa de identitate a poziției gramaticale, adică diferiți regenți ai construcțiilor sinonimice, anulează sinonimia sintactică.

Sinonimele sintactice ca și celelalte sinonime, se pot substitui reciproc. Substituirea însă în materie de limbă nu este un criteriu al sinonimiei, după cum o consideră unii lingviști. Sinonimia nu este determinată de substituție, adică sinonimele nu-s sinonime de aceea că sunt substituibile, căci se pot înlocui și construcțiile care nu sunt sinonime. Așadar, substituția este mai degrabă o consecință, un rezultat al sinonimiei, dar nu o cauză a ei.

Ținem să subliniem că o trăsătură a sinonimelor sintactice constă în faptul că unitățile respective sunt bimembre sau polimembre. Altfel nu avem a face cu sinonime sintactice, ci cu sinonime morfologice sau lexicale care sunt autosemantice și nu e nevoie să fie diagnosticate prin context. Pentru a delimita sinonimele sintactice de cele frazeologice e necesar să se țină cont de faptul că primele sunt dezmembrabile, celelalte nedezmembrabile.

Odată stabilite criteriile sinonimiei sintactice, pot fi operate diverse clasificări ale ei în planuri și perspective diferite. O clasificare corectă și completă e importantă și necesară, dar ea poate fi efectuată cu succes doar atunci când sunt identificate și descrise în detalii construcțiile sinonimice -model.

E de remarcat că sinonimele sintactice au trăsături prin care se deosebesc de celelalte sinonime: unitatea conținutului și a sensului gramatical, diferențierea de structură, diferențierea de ordin stilistic, sunt bimembre sau polimembre dezmembrabile; raportul sintactic dintre elementele unei construcții dintr-o serie sinonimică corespunde sau nu cu raportul sintactic din cealaltă construcție. Deci poziția gramaticală este identică pentru toate construcțiile dintr-o serie de sinonime.

Și acum în baza cercetărilor făcute ne permitem să dăm o definiție a sinonimiei sintactice.

Sinonime sintactice sunt construcțiile sintactice bimembre sau polimembre, dezmembrabile, asemănătoare din punct de vedere al conținutului și al înțelesului gramatical și diferențiate structural și stilistic [8, 130].

Sinonimele sintactice se deosebesc de o altă categorie de sinonime monomembre și al căror înțeles gramatical poate fi determinat și fără context, adică sunt autosemantice - cele morfologice. Atât unele, cât și altele se aseamănă prin faptul că cumulează în sine unitatea dialectică între semnificația gramaticală și conținut, dar diferă structural.

Sintetizând opiniile mai multor lingviști referitor la subiectul în discuție, reliefăm cinci criterii ale sinonimiei unităților sintactice: posibilitățile de substituție a construcțiilor-tip în cadru sintactic identic, sensul identic al unităților sintactice de structuri diferite, valoarea gramaticală adecvată și, pe acest principiu, funcții sintactice

similare în structura propoziției, unitatea structurală a construcțiilor - tip. cuprinderea a câtor mai multe unități lexicale, care pot servi la crearea a cât mai multe construcții-tip.

Cel mai important considerăm că este primul criteriu, deoarece este comun mai multor limbi, celelalte criterii pot varia de la o limbă la alta.

Prin urmare, sinonime gramaticale trebuie considerate acele construcții care satisfac două condiții obligatorii: diversitate în planul organizării fonologice și identitate la nivelul informației sintactice (a funcției sintactice și raportului generator de această funcție).

Bibliografie:

1. Corlăteanu, N. *Studii asupra sistemii lexicale moldovenești din anii 1870-1890*. - Chișinău, 1964. - p.228.
2. Forăscu, N. Sinonimia sintactică // în *Limba și literatura română*. București, 1981. - Anul VII(X)Nr.1. - p.7-9.
3. Peșkovski, A. *Principii și procedee de analiză stilistică și interpretare a prozei artistice (traducere)*. B., 1970
4. Gvozdev, A. *Ocerki po stilistike russkogo iazyka*. M., 1962
5. Suhotin, V. *Sintakticeskaia sinonimika v sovremennom russkom iazyke*. M., 1960
6. Lăzărescu, L. *Probleme de sintaxă a limbii române*. Iași, 1999
7. Ciobanu, A. *Sintaxa practică*. Chișinău: *Lumina*, 1991
8. Lăzărescu, L. *Sinonimia și omonimia gramaticală în limba română*. Iași, 1999.

CONSIDERENTE PRIVIND UNELE MIJLOACE LEXICO-GRAMATICALE DE ACTUALIZARE A CATEGORIEI MODALITĂȚII ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Elena ZGÂRCIBABĂ,

doctor în filologie, lector superior

Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul

Semi-Auxiliary Modals are lexico-grammatical means which contribute to updating various modal meanings as elements of Compound Verbal Predicate.

The status of semi-auxiliary verbs has been a motif of a debate for more than half a century and it has benefited a various interpretations depending on the method applied and point of view of researchers.

The value of semi-auxiliary modal verbs as component element of the compound verbal predicate in the Romanian language syntax was proved by scientists as V. Guțu Romalo, Gh. Nedioglu, P. Dumitrașcu, C. Săteanu, C. Dimitriu, D. Irimia, Ec. Teodorescu, D. Crașoveanu, S. Berejan, A. Ciobanu, N. Mățcaș e.t.c.

The present paper deals with evolution of studies in this field suggesting a new opinion concerning the list of semi-auxiliary modal verbs in Romanian language and their classification in semantico-functional fields according to the expressed modal meanings.

A more detailed view of the semantico-functional field has been presented, it consisting of the folloing semi-auxiliary modals: a trebui, a fi, a se face, a urma, a rămâne which can update other modal meanings except necessity as well as the verbs: a se cuveni, a se cădea, a se cere, a se impune, a rezulta which express a just meaning of necessity being appreciated as contextual semi-auxiliars.

The evolution of the language points out the fact that some more structures are out-of-date (a trebui + infinitive), others do not correspond to the rules (a trebui + supin) and some of them are used more frequently.

Modalitatea este una dintre cele mai complexe și mai confuze categorii, a cărei abordare s-a făcut în lingvistica actuală din diverse perspective (semantică, sintactică, pragmatică etc.) în vederea definirii conceptului respectiv în plan general lingvistic sau cu aplicare la o limbă anumită.

Multiple fațete ale acestei categorii permit o interpretare poliaspectuală și, desigur, presupun o discuție în contradictoriu, pornind de la aspectul filozofic, logic, ontologic și ajungând la cel lingvistic. Categoria modalității, considerată de Charles Bally drept „sufletul propoziției” [Apud 1, p. 61], „se manifestă sub forme diferite în limbi deosebite ca structură”: prin mijloace lexicale, gramaticale și cu ajutorul

intonației, la care limba română mai adaugă și unul semantic-sintactic, care implică semiauxiliarele de mod [1, p. 61].

Predicatul verbal compus implică recunoașterea *semiauxiliarelor modale* ca mijloace lexico-gramaticale de actualizare a categoriei modalității în limba română. Descrierea și argumentele ce vin să susțină funcția de PVC se află în relație directă cu definirea / concretizarea conceptului de *verb semiauxiliar*. Din această cauză, am considerat necesar să luăm în discuție unele aspecte legate de interpretarea lor, deoarece semiauxiliarele, ca și copulativele, prezintă probleme, legate de identificarea funcțiilor sintactice în cadrul enunțului. Sunt lingviști care pun sub semnul întrebării existența semiauxiliarelor. Apare dilema: cine are dreptate? Când, în ce condiții, unele verbe predicative devin nepredicative și intră în componența predicatului verbal compus? Care sunt factorii ce condiționează statutul de *verb semiauxiliar*?

Este consemnată existența încă în latină a unor verbe intransitive ca *volo, posse, debeo*, care, din cauza atenuării sensului inițial, primeau o determinare verbală - un infinitiv, el servind ca obiect în construcția *accusativus cum infinitivo* [1, p. 61]. De reținut că Fr. Diez și W. Meyer-Lubke atestă în limbile romanice trei verbe *posse, velle, debere* care, complinite de un infinitiv, formează perifraze verbale [Ibidem].

Referitor la limba română, primele informații despre *verbele semiauxiliare*, deși nu le-a denumit astfel, se întâlnesc la Al. Philippide. Savantul ieșean menționa existența unor *perifraze verbale* în structura cărora intră verbele ce exprimă *posibilitatea, concesia (aș putea merge)* [Apud 2p. 137]

Iorgu Iordan menționa, în repetate rânduri, existența unor asemenea verbe în limba română [3,p. 173; 4, p. 563; 5, p. 592 etc.].

O contribuție considerabilă, un început de discuție serioasă, cu argumente peremptorii și convingătoare la precizarea caracteristicilor acestei clase de verbe sunt lucrările Valeriei Guțu [6] și ale lui Gh. Nedioglu [7, 8, 9].

Studiul V. Guțu „Semiauxiliarele de mod” a devenit pe parcursul anilor o lucrare de referință, deoarece aborda, în mod exhaustiv, comportamentul celor șapte verbe semiauxiliare luate în discuție (*a putea, a trebui, a avea, a fi, a vrea, a părea, a-i veni*), iar concluziile din finalul lucrării au servit ulterior drept argumente și pentru alți lingviști. În opinia cercetătoarei, pentru a stabili caracterul de semiauxiliar al unui verb, trebuie să se țină seama de criteriul semantic (atenuarea sau pierderea sensului inițial) și de criteriul gramatical (prezența unor fapte de natură morfologică și sintactică care să marcheze fuziunea verbului modal cu cel pe care îl însoțește) [6, p. 80-81].

Gh. Nedioglu constată că uneori două verbe pot intra într-o sintagmă predicativă, care, deși la mod personal amândouă, formează totuși un singur predicat, pentru că exprimă o singură *idee verbală*, au o singură *modalitate*, o singură *valoare temporală* și un singur *aspect verbal* [7, p. 38]. Faptul se datorează abstractizării unuia din verbe care se asociază cu verbul plin pentru a exprima o idee verbală unică [Ibidem].

Descriind sintaxa infinitivului, Finuța Asan și Laura Vasiliu vorbesc și despre existența *auxiliarelor de mod (a putea, a trebui)* și de *aspect (a începe, a continua)*, care intră în componența predicatului verbal [10, p. 101]. E demn a se remarca opinia celor două autoare care au sesizat că *a putea* „a mers cel mai departe pe calea pierderii

sensului lexical și a apropierii de verbele auxiliare", deoarece se construiește cu infinitivul neprecedat de prepoziția *a* [10, p. 102].

P. Dumitrașcu notează că auxiliarele de mod (și de aspect) realizează o unitate din punctul de vedere al conținutului semantic cu verbul la conjunctiv, infinitiv, supin [11, p. 65].

C. Săteanu argumentează prezența semiauxiliarelor în limba română, aplicând metoda distribuției și a comutării. Autorul demonstrează distincția între *auxiliarele morfologice, verbele semiauxiliare* și cele predicative [12, p. 245-248].

Este oportun să amintim aici și aprecierea lui S. Berejan ce vizează verbele cu caracter modal care se îmbină cu infinitivul: „ele sunt incomplete din punct de vedere semantic și sunt îndreptate întotdeauna asupra altei acțiuni, iar nu asupra unui obiect” [13, p. 66]. Acest fapt îl determină pe savant să afirme că îmbinările date funcționează în propoziție *ca .predicate verbale compuse* [13, p. 77]. Structurile în discuție sunt calificate de S. Berejan drept „construcții analitice cu o oarecare tendință spre gramaticalizare”, prin aceasta consemnându-se faptul că nu poate fi vorba de îmbinări complete morfologizate [13, p. 81].

Dacă ne referim la gradul de fuziune semantico-sintactică între verbele semiauxiliare și infinitiv, e necesar să consemnăm o discrepanță de opinii. S. Berejan specifică următoarele: „coeziunea componentelor din îmbinările cu caracter aspectual (tip: *încep a citi, am terminat a traduce*) e mult mai puternică decât în îmbinările infinitivale cu caracter modal (*yoiesc apleca, știu a cânta, îmi vine a pleca, am a citi*). În construcțiile aspectuale verbul regent e pe cale de a deveni un simplu formant gramatical, ele transformându-se treptat din *îmbinare de forme* în *forme întregi*, identice formelor verbale perifrastice existente de acum în limbă” [13, p. 81].

Această situație e apreciată cu totul altfel de către V. Guțu Romalo. Discutând despre semiauxiliarele aspectuale, savanta susține că, în afara comunității subiectului celor două verbe, nu există nici un indice gramatical care să evidențieze fuziunea celor două verbe într-un tot. Faptul că aceste verbe își păstrează, în multe cazuri, sensul fundamental și capacitatea lor de a se combina atât cu verbe, cât și cu substantive demonstrează că avem de a face cu îmbinări *libere de cuvinte*, verbul regent păstrându-și valoarea predicativă [14, p. 15].

GALR reține atenția referitor la gradul de coeziune sintactică a îmbinărilor modale și de aspect, stipulând că acesta „variază de la un tip de operator la altul, iar în cadrul aceluiași tip, de la un verb-operator la altul” [15, p. 258].

Descrierea semiauxiliarelor a constituit obiectul preocupărilor prof. A. Ciobanu [16, 17, 1, 18, 19, etc.], îndreptându-și atenția asupra principiilor de delimitare a semiauxiliarelor de alte verbe și aducând probe concludente în stabilirea caracteristicilor acestora, cercetătorul semnalează la început existența a trei verbe semiauxiliare (a putea, a vrea, a trebui) [1, p. 66] pentru ca mai apoi, să ateste un număr impunător de semiauxiliare modale (circa 60), care au fost distribuite în unsprezece grupe tematice [20, p. 102], unul și același verb, figurînd în diferite grupe tematice, din cauza diversității distribuționale [20, p. 111]. E cazul verbului *a fi* care denotă nuanțe modale *de posibilitate, necesitate, încercare, dorința* [20, p. 102]. Prof. A. Ciobanu se ocupă și de valențele distributive ale verbului semiauxiliar modal *a*

trebui, semnalând frecvența variată a celor patru formule distribuționale în stilurile funcționale ale limbii române [19, p. 239-262].

O discipolă a profesorului - Claudia Cemârțan a elaborat teza de doctor în filologie asupra conceptului de PVC în baza textelor de literatură română veche, contribuind la descrierea în diacronie a semiauxiliarelor și la atestarea acestui tip de predicat în textele din sec. XVI-XVIII [21, 22, 23, 24].

Relativ recent, profesorul clujean Șt. Hazy, în lucrarea „Predicațivitatea: determinare analitică contextuală” definește conceptul de semiauxiliar, bazându-se pe criteriile enunțate deja în literatura de specialitate [25, p. 35-46]. Savantul scrie: „concluzia de interes teoretic (dar și practic)... constă în aceea că verbele discutate, sub aspectul tratamentului lor sintactic, trebuie privite diferențiat, în funcție de contextul în care apar, și nu mecanic așa cum se procedează în GLR” [Ibidem, p. 38]. Se face o distincție netă între verbele predicative, copulative, auxiliare și semiauxiliare, iar în baza posibilităților distribuționale, se ajunge la concluzia că verbele date pot funcționa fie ca semiauxiliar, fie ca verbe predicative [25, p. 66]. Caracteristicile lexicogramaticale ale semiauxiliarelor, semnalate de Șt. Hazy, în baza determinării contextuale, vin să consolideze poziția lor în gramatica limbii române și, credem, este o contribuție evidentă la definirea statutului lor lingvistic.

Problema semiauxiliarelor modale a fost abordată printr-o optică modernă în studiul cercetătoarei Mirela Borchin care adoptă viziunea sintactico-pragmatică, interpretând actul lingvistic constituit dintr-o componentă obiectivă (dictum) și alta subiectivă (modus) [26, p. 53]. Cercetătoarea timișoreană stabilește formulele semice modalizate, identificate în contextele lor de distribuție, în baza implicării modalizatorilor verbali în sintagmele modalizate [Ibidem, p. 55].

Important pentru demersul nostru, din raționamentele autoarei, este existența unei clase în devenire a verbelor modale în româna actuală [26, p. 56], semiauxiliarele citate constituind nucleul unei clase deschise [26, p. 58].

Academicianul S. Berejan notează că „numărul verbelor care se îmbină cu infinitivul în cursul dezvoltării limbii a crescut încontinuu prin încadrarea a noi membri sinonimici în seriile semantice existente” [13, p. 65]. Menționăm aici și părerea lui N. Mățaș care susține că numărul verbelor semiauxiliare în limba română ar depăși cifra de 200 [27, p. 104]. Afirmațiile de mai sus vin să susțină intenția noastră, deci identificarea limitelor clasei de semiauxiliare modale în limba română actuală.

Larisa Avram și-a propus abordarea verbelor de modalitate din perspectiva sintaxei generative în scopul stabilirii statutului lor categorial. În urma unei succinte descrieri, susține că „limba română nu prezintă verbe modale generate sub nodul Flexiune (ca engleza sau norvegiana), ci verbe modale generate sub nodul Verb”, iar în baza acestei constatări deduce concluzia că „în limba română verbele de modalitate nu constituie o categorie lexicală distinctă și nici o clasă distinctă de verbe, ci sunt mijloace lexicale de exprimare a modalității” [28, p. 205-206].

C. Dimitriu insistă asupra insuficienței semantice a semiauxiliarelor, examinându-le din perspectiva valențelor obligatorii. Au fost luate în discuție 20 de verbe semiauxiliare (5- de modalitate, 15- de aspect), confruntându-se structurile în care semiauxiliarele sunt admise de către unii specialiști ca reprezentând un element al PVC.

în urma analizei valențelor obligatorii, cercetătorul susține și argumentează existența următoarelor semiauxiliare modale: *a putea, a trebui, a fi, a avea și a veni* [29, p. 397].

Nu suntem întru totul de acord cu opinia lui C. Dumitriu de a fi exclus din clasa semiauxiliarelor verbele *a ști, a părea, a vrea*. Acad. Iorgu Iordan, de exemplu, susținea că în anumite condiții sintactice verbul *a ști* ș. a. coboară în rang până la valoarea de semiauxiliar [4, p. 563].

Mai mult decât atât, aceste verbe au fost recunoscute drept semiauxiliare și într-o lucrare de dată recentă [30, p. 514].

Lingvistul ieșean Dumitru Irimia susține că semiauxiliarele „nu sunt o categorie de verbe speciale, ci o grupă de verbe întrebuițate special” [31, p. 164] care „intră în componența predicatului, dar nu ca auxiliare ale predicăției, ci ca *instrumente* ale unei categorii sintactice mai largi, mai cuprinzătoare, însoțitoare a predicăției – *modalitatea*” [Ibidem, p. 163], distingând trei tipuri de semiauxiliare {*de modalitate, de aspect, de temporalitate*} [31, p. 164].

Trecând în revistă lucrările citate *supra*, am conturat complexitatea fenomenului discutat și am pledat în favoarea recunoașterii verbelor semiauxiliare și, implicit, a PVC.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm un alt aspect ce ține de verbele discutate, și anume, controversele de ordin terminologic.

Iorgu Iordan utilizează pentru prima dată termenul *auxiliar de mod*, după modelul corespondentelor germane a verbelor *a putea* și *a trebui*, ca mai târziu să revină asupra denumirii lor, utilizând termenul de *semiauxiliare* [Apud 29, p. 396].

În literatura de specialitate, pentru desemnarea acestor verbe, se folosește atât termenul de *auxiliar* (de mod și de aspect), cât și cel de *semiauxiliar* (de mod și de aspect). Opțiunea pentru un termen sau altul nu este și nici nu poate fi întâmplătoare. Ea nu poate fi, de asemenea, o chestiune de stil sau de modă terminologică. Este cunoscut faptul că, spre deosebire de verbele auxiliare, verbele ce constituie subiectul discuției noastre, nu sunt vide de sens și nici nu formează o unitate morfologizată în plan paradigmatic, prin urmare, nu le putem numi *auxiliare*. Termenii trebuie, în general, să acopere cât mai complet esența fenomenelor denumite, altminteri ei vor fi folosiți impropriu. Astfel, termenul *auxiliar*, aplicat la verbele respective, îngustează, limitează și chiar denaturează specificul lor. Cu toate acestea, unii cercetători utilizează termenul de „auxiliare modale” [32, p. 231-243], „auxiliare de modalitate” [33 p. 204; 11, p. 65] ori pur și simplu „verbe de modalitate” [34, p. 98; 35, p. 153].

Eterogenitatea terminologică relevă concepția cercetătorilor: fiecare termen reflectă principiile gnoseologice pe care se sprijină lingvistul. Categorie în opinia sa, Gh. N. Dragomirescu, le numește „auxiliare” (auxiliare modale ale predicatului logic), deoarece include în această categorie doar acele verbe care se încadrează în *perifraze verbale morfologizate* de tipul: *trebuie să fi umblând, trebuie să fi umblat, putuse sta locului* (*a putea* urmat de un infinitiv scurt), *el nu se poate ajuta singur, era să cad* ș. a. [32, p. 243-255].

D. Crașoveanu le numește „semiauxiliare sintactice” ori „semiauxiliare sintactice de modalitate, nu de mod” [36, p. 156], iar G. G. Neamțu le zice „auxiliare modal-sintactice contextuale” [37, p. 361], recunoscând cu acest statut pe *a fi, a avea, a trebui, a putea* [Ibidem, p. 363].

Termenul preferat de majoritatea cercetătorilor care și-a cucerit o poziție mai stabilă nu numai în literatura de specialitate, ci și în gramatică este cel de *semiauxiliar*, remarcă C. Dimitriu [29, p. 396]. Întrucât aceste verbe ocupă o poziție intermediară dintre auxiliarele propriu-zise și verbele predicative, termenul de *semiauxiliar* este în măsură să acopere realitatea lingvistică dată.

A fost promovat și termenul de *operator modal*, propus de E. Vasiliu [Apud 26, p. 55], preluat și aplicat la PVC de M. Borchin [Ibidem], ca mai târziu să fie utilizat și în GALR [15, p. 674]. Ambii termeni acoperă realitatea vizată, atât cel de *semiauxiliar modal*, cât și cel de *operator modal*. Considerăm, în virtutea tradiției, că este mai acceptabilă denumirea de *semiauxiliare modale* pe care îl vom promova în continuare.

Se cuvine a stabili care dintre verbele limbii române au fost considerate semiauxiliare modale de către specialiștii în domeniu. Trebuie remarcat faptul că nu există unitate de păreri în privința numărului de verbe și a nominalizării lor.

Comun pentru toți cercetătorii care s-au preocupat de semiauxiliare e faptul că au inclus în această categorie următoarele 4 verbe: *a putea, a trebui, a fi, a avea*. În privința altor semiauxiliare părerile nu coincid de la un specialist la altul sau chiar la unul și același savant. Patru verbe în calitate de semiauxiliare modale sunt menționate la I. Iordan (*a putea, a trebui, a vrea, a ști*) [4, p. 563] ca mai târziu să-și revadă punctul de vedere, introducând în această listă următoarele verbe: *a putea, a trebui, a vrea, a fi, a avea, apărea, a-i veni* [5, p. 592]. Valeria Guțu include în grupa dată șapte verbe: *a putea, a trebui, a avea, a fi, a vrea / a voi, a veni, a părea* [6] ca ulterior să nu se considere semiauxiliar verbul *a vrea* [39, p. 185]. Tot 4 verbe inserează în grupa modalelor C. Săteanu [12] și Șt. Hazy [40] (*a putea, a trebui, a fi, a avea*), ca ulterior cel de-al doilea să completeze lista cu verbul *a veni* [25, p. 42]. Gh. Nedioglu nominalizează 5 verbe în calitate de semiauxiliare modale: *a putea, a trebui, a fi, a avea, a voi* [7,8].

Prof. V. Șerban consideră că verbele *a sta* și *a da* au valoare modală și de aspect și le include în grupa semiauxiliarelor alături de: *apărea, a putea, a trebui, a-i veni, a vrea, a fi (era să cadă -exprimând irealul) și a avea* (pentru a exprima necesitatea) [41, p. 95].

Acad. Ion Coteanu indică 5 verbe semiauxiliare de modalitate: *a fi, a-i veni, a trebui, a vrea, a putea* [42, p. 250], dar în calitate de predicat verbal complex sunt considerate și perifrazele verbale: *dau să cânt, stă să cadă, am de citit* [ibidem, p. 249].

Deși nu recunoaște existența predicatului verbal compus, Th. Hristea numește următoarele verbe de modalitate: *a putea, a trebui, a-i veni, a vrea, apărea* și (în anumite situații) *a fi* și *a avea*, admitând existența unei *sintagme predicative indivizibile*. Referindu-se la situația specială a verbului *a putea*, când acesta e precedat de un pronume personal în acuzativ sau dativ: *(nu) mă pot schimba, nu se poate concentra, nu-ți poți închipui etc.* [43, p. 216-217], autorul recunoaște antepunerea pronumelui drept un argument de natură gramaticală în sprijinul tezei care admite existența unui predicat verbal compus [ibidem, p. 218].

Pe aceeași poziție ca și Th. Hristea se situează M. Avram, admitând 8 verbe: *a avea, a da, a fi, a putea, a sta, a trebui, a veni, a vrea* în construcții ca: *am a scrie și am de scris, dă să spună, era să cad și e de făcut, pot face ('sau să fac), stă să cadă, trebuie să plec (sau trebuie lăudat), îmi vine să râd, vreau să plec* [35, p. 153].

Gh. N. Dragomirescu admite în calitate de „auxiliare modale” următoarele verbe: *a trebui*, *a putea*, *a vrea* (*a voi*), (*îmi*) *vine*, *a fi*, *a avea* cu mențiunea că în această grupă mai pot fi și alte verbe precum *a se aștepta*, *a nu crede* ș.a., urmate de conjunctiv și care exprimă ideea de voință - dorință (*a se aștepta*), și ideea de îndoială (*a nu crede*) [32 p. 255], deși manifestă reticență în considerarea PVC.

C. Dimitriu exclude dintre verbele de modalitate pe *a ști* și *apărea*, deoarece „semantic nu indică în mod obișnuit modalitatea” [29, p. 397] și, de asemenea, nu acceptă verbul *a vrea*, fiindcă are două posibilități de construcție din punctul de vedere al persoanei gramaticale (*vreau să cânt*, *vreau să cânti*), limitându-se la 5 semiauxiliare de modalitate: *a putea*, *a trebui*, *a fi*, *a avea*, *a veni* [29, p. 397].

Verbele *a ști*, *a vrea*, *a voi* nu sunt luate în discuție ca semiauxiliare nici de Șt. Hazy pe motiv că ele nu prezintă trăsăturile specifice semiauxiliarelor: pot avea alt subiect decât conjunctivul care li se subordonează (*vreau să pleci*) și prezintă diferențe în ceea ce privește distribuția. Mai este exclus dintre semiauxiliare de către Hazy și verbul *a părea* ca fiind considerat copulativ, deoarece reclamă un nume (nume predicativ) și se poate distribui și cu indicativul, cu optativul, relația dintre el și verbul următor (la mod personal) realizându-se prin conective (*Părea că este...*, *că ar fi...*) [25, p. 68]

D. Irimia consideră semiauxiliare modale 5 verbe: *a trebuit*, *a putea*, *a fi*, *a avea*, *a vrea* [31, p. 164].

Dintre mijloacele de exprimare / de lexemizare a modalității subiective un rol important în realizarea ei revine verbelor modale, care au ca obiectiv modificarea intenției comunicative în rezultatul suprapunerii modalităților actualizate la diferite niveluri - morfologic și sintactic. GALR face distincție între *verbe modale* și *verbe lexicale cu sens modal* [15, p.677]. Opțiunea noastră este a considera *verbele lexicale cu sens modal*, în anumite contexte, drept *semiauxiliare contextuale*, incluzându-le într-o *categorie latentă* în proces de constituire, luând ca suport unele afirmații în această direcție din literatura de specialitate. Susținem ideea despre caracterul decisiv al distribuției care are repercusiuni asupra condiției semantice și sintactice a verbului [44, p. 27], acest tip de verbe fiind considerate *sinonime contextuale* [20, p. 99; 21, p. 80], sau *verbe modale virtuale* [23, p. 40].

Această departajare este atestată și în alte limbi, cum ar fi spaniola, unde se procedează la o ierarhizare graduală în trei grupe de verbe în măsura manifestării modalității alături de alte semnificații lexicale [45, p.90]. Limba română fiind marcată intens de mutații *de sens* și *de noi construcții*, se caracterizează printr-o varietate de expresie cu tendința de a destrăma unele tipare sintactice și de a antrena un număr tot mai mare de verbe în calitate de operatori modali pentru a exprima atitudinea subiectivă a vorbitorului. Toate acestea se constituie într-o clasă lexico-gramaticală de *verbe modale* și *verbe modale contextuale* sau *semiauxiliare contextuale*.

Lingviștii basarabeni au reunoscut caracterul nepredicativ unui număr mult mai mare de verbe, spre deosebire de opiniile citate *supra*, considerându-le semiauxiliare de modalitate. Astfel, S. Berejan, vorbind despre îmbinările infinitivale, atestă 43 de verbe cu „caracter modal”, pe care le distribuie în cinci grupe tematice:

1. Verbe ce exprimă posibilitatea sau capacitatea subiectului de a săvârși o acțiune: *a putea*, *a izbuti*, *a ști*;

2. Verbe ce exprimă necesitatea înfăptuirii unei acțiuni de către subiect: *a trebui, a avea, a rămâne, a urma, a se impune;*
3. Verbe ce exprimă atitudinea subiectului față de efectuarea unei acțiuni oarecare:
  - a) tendința, intenția: *a se sili, a căuta, a se pregăti, a se gândi a se face, a se preface...*
  - b) hotărârea, îndrăzneală sau teamă: *a se hotărî, a îndrăzni, a cuteza, a se încumeta, a se teme, a se sfi, a se rușina...*
  - c) graba sau târăgănarea: *a se grăbi, a întârzia, a zăbovi, a apuca (cu sens de a reuși)*
  - d) dorința sau speranța: *a dori, a spera, a nădăjdui, a vrea (a voi, a vroi, a binevoi), a pretinde, a se sătura...*
  - e) predispoziția: *a fi, a veni*
  - f) plăcere sau satisfacție: *a plăcea, a iubi, a prefera*
4. Verbe ce exprimă deprinderea, obișnuința sau încercarea subiectului de a face o acțiune: *a se deprinde, a se învăța, a obișnui, a încerca*
5. Verbe ce exprimă caracterul ipotetic al acțiunii ce urmează să fie realizată: *a semăna, a se dovedi, a se arăta...* [13, p. 68-78]

S. Berejan relatează că varianta de clasificare propusă „nu are nimic rigid și absolut”, multe din verbele atestate necesitând grupări suplimentare [13, p. 69], chestiune care va constitui subiectul preocupărilor noastre în următoarele capitole ale prezentei teze.

O contribuție importantă la studiul semiauxiliarelor de modalitate este aceea a prof. A. Ciobanu, care atestă în limba română actuală 60 de verbe pe care le repartizează în 11 grupe tematice în dependență de sensul exprimat:

1. Posibilitatea: *a putea* (verb tip) și sinonimele contextuale ale acestuia: *a reuși, a izbuti, a dovedi, a îndrăzni, a rămâne, a ajunge, a-i conveni (sporadic), a-i ieși (sporadic), a fi, a avea;*...
2. Necesitatea: *a trebui* (Verb tip) și sinonimele contextuale: *a urma, a rămâne, a avea, a se cere, a se impune, a rezulta, a face* (cu formă invariabilă - face)...
3. Dorința: *a avea* (verb tip) și sinonimele contextuale ale acestuia: *a vroi, a voi, a binevoi, a dori, a-i veni, a căuta, a ține, a spera, a se sili, a pretinde, a urmări, a se îndura, a se necăji, a chibzui, a se pregăti, a-i arde, a-i abate, a-i fi...*
4. Capacitatea: *a ști* (verb tip) și sinonimele contextuale: *a se pricepe, a se dumeri;*...
5. Încercarea (o idee conativă): *a încerca* (verb tip) și sinonimele contextuale: *a căuta, a întreprinde, a se căzni, a fi, a sta...*
6. Nesiguranța (o idee ipotetică): *a (se) părea* (verb tip), *a se arăta, a semăna...*
7. Simularea: *a se face, a se preface...*
8. Confirmarea: *a se dovedi, a se arăta...*
9. Îndrăzneala: *a îndrăzni* (verb tip), *a se încumeta, a se îndura, a cuteza, a risca...*
10. Preferința: *a prefera* (verb tip), *a-i plăcea, a iubi*
11. Permișiunea: *a-și permite, a-și îngădui* ș.a. [20, p. 102].

Discutând despre verbele semiauxiliare modale în limba română veche, Claudia Cemârțan atestă 44 de asemenea verbe și le clasifică în trei grupe:

1. Verbe cu sens modal de posibilitate: *a putea, a să învrednici, a ști, a să învăța, a să obicinui, a să deprinde, a să pricepe, a avea, a fi* etc.

2. Verbe cu sens modal de necesitate: *a trebui, a să cădea, a să cuveni, a rămâne, a avea, a fi* etc.

3. Verbe ce exprimă *predispoziția* subiectului de a realiza o acțiune cu sens modal de:

a) voință: *a vrea, a pofti, a învoi, a (să) sili, a să trudi, a (să) nevoi, a sărgui, a-i veni, a să obosi, a să osteni, a râvni, a să căzni, a ține, a iubi, a căuta* etc.

b) intenție: *a gândi, a cugeta, a socoti, a să găti* etc.

c) încercare: *a cerca, a se ispiti, a îndrăzni, a cutedza, a se teme, a năzui, a să sii* etc.

4. Verbe cu alte sensuri modale nu au fost incluse în grupele amintite supra: *a săparea, a să face, a nedejdui* etc [23, p. 44-45].

În studiul său despre infinitiv, I. Diaconescu indică aproximativ 34 de verbe din limba cronicarilor, care se supun distribuției *verb + a + infinitiv*, dar consideră infinitivul din îmbinările date cu funcție de subiect sau complement direct. [46, p. 159-166].

Cele relatate referitor la verbele semiauxiliare modale vin să probeze prin argumente că existența unei clase lexico-gramaticale, mai mult sau mai puțin distinctă este evidentă, iar funcția de PVC cu sens modal este o realitate care nu poate fi contestată. În intenția de a contura limitele clasei semiauxiliarelor modale, am întreprins o analiză semantico-distribuțională a tuturor verbelor care pot apărea în formula V1+V2, manifestând, contextual, proprietăți de semiauxiliar.

În baza particularităților distributive cu infinitivul, cu modul conjunctiv (sinonim cu infinitivul), precum și cu participiul și supinul (în cazuri mai rare) prin exemple din literatura artistică, dar și din alte stiluri funcționale ale limbii române, la care am adăugat și experimentul „pe viu” asupra verbelor în cauză, a fost posibilă identificarea unui număr impunător de verbe ce pot satisface condițiile minime ale statutului de *semiauxiliar modal*. Verbele pe care le-am stabilit în urma experimentului nu sunt omogene în ceea ce privește comportamentul distribuțional, dar se conformează *grosso modo* statutului de verb semiauxiliar. Am delimitat -110 verbe, pe care le-am clasificat după principiul logico-semantic în 7 grupe tematice sau *microcâmpuri semantico-funcționale* [cf. 47, p. 120-121], luând ca reper opinia lui A. V. Bondarko care concepe modalitatea drept câmp semantico-funcțional [Apud 48, p. 35]. S. Berejan afirmă însă că *grupele tematice* de cuvinte diferă de *câmpurile lingvistice* [49, p. 115]. Controversele în definirea conceptului de *câmp* ne determină să aplicăm concepția funcțională la identificarea clasei de semiauxiliare, punând la bază principiul sintagmatic, al analizei distributive, fiindcă „elementele întrunite prin intermediul unei funcții în procesul comunicării, se interpretează ca variante ale unei unități funcționale” [49, p. 177].

Denumirea fiecărui microcâmp provine de la sensul lexical al *verbului-tip*. În fiecare din cele 7 microcâmpuri au fost incluse semiauxiliarele ce sunt capabile a reda, în anumite distribuții și contexte, o nuanță de modalitate sinonimă cu cea a verbului de bază din grupul dat, realizând condiția unui *semiauxiliar contextual*.

Comportamentul polyvalent al unor verbe ce pot manifesta mai multe sensuri modale, a făcut dificilă operația de repartizare pe grupuri semantice a verbelor identificate. În asemenea cazuri ele au fost plasate în acel grup în care valoarea lor semantică este mai pregnantă și se manifestă mai frecvent. Unele grupe tematice includ verbe cu nuanțe diferite. Aceasta se explică prin necoresponderea dintre categoriile logice de modalitate și categoriile specifice faptelor de limbă, în cazul categoriilor logice, se poate face distincție între *dorință*, *voință*, *tendență*, *intenție*, *încercare*, *capacitate*, *obișnuință* etc, pe când în plan lingvistic aceasă delimitare e mai dificilă a se realiza sau chiar e imposibil. Din aceste considerente, am inclus în grupul verbelor semiauxiliare ce exprimă *dorința* și pe cele ce redau *voința*, *intenția*, *tendența*, *încercarea*; în grupul verbelor ce exprimă *capacitatea* au fost plasate și cele ce exprimă *obișnuința*.

Nu pretindem la o tratare exhaustivă a problemei semiauxiliarelor modale. Investigația noastră s-a bazat pe principiul logico-semantic, îmbinat cu elemente ale principiului formal-structural. E de la sine înțeles că acest mod de abordare a problemei nu este ferit de unele aspecte subiective, dar natura fenomenului de limbă discutat este pasibilă de o asemenea interpretare.

Plecând de la varietatea nuanțelor de modalitate prin intermediul cărora este vizată realitatea extralingvistică și abordând verbele modale din perspectiva conceptului de câmp semantico-funcțional [50, p. 10], cele 110 semiauxiliare identificate au fost grupate în 7 microcâmpuri semantico-funcționale (sau grupuri tematice), după cum urmează:

1. Microcâmpul **posibilității**: *a putea, a ajunge, a reuși, a izbuti, a apuca, a amenința, a-i ieși.*
2. Microcâmpul **necesității**: *a trebui, a urma, a avea, a fi, a rămâne, a se cuveni, a se cădea, a se cere, a se impune, a rezulta, a face ș. a.*
3. Microcâmpul **dorinței**: *a vrea, a-i veni, a dori, a binevoi, a spera, a pofti, a pretinde, a prefera, a ține, a visa, a nădăjdui, a jindui, a-și îngădui, a plăcea, a se mulțumi, a refuza, a se împotrivi, a se învoi, a se îndupleca, a renunța, a evita, a interesa, a intenționa, a tinde, a insista, a stărui, a se grăbi, a se repezi, a năzui, a înclina, a râvni, a se ispiti, a se îndârji, a se sili, a-i arde, a-i abate, a se necăji, a-și îngădui, a se pregăti, a se găti, a încerca, a căuta, a da, a sta, a se căzni, a se osteni, a se chinui, a se zbate ș. a.*
4. Microcâmpul **aparenței**: *a părea, a (se) preface, a (se) arăta, a semăna, a (se) vedea ș. a.*
5. Microcâmpul **obligației**: *a se obliga, a-și propune, a se prinde, a se oferi, a promite, a se tocmî, a făgădui, a primi ș. a.*
6. Microcâmpul **capacității**: *a ști, a se pricepe, a se învrednici, a se încapățâna, a se îndărătnici, a se ambiționa, a se dumeri, a se sătura, a uita, a crede, a se gândi, a cugeta, a (se)obișnui, a (se) deprinde, a (se) învăța ș. a.*
7. Microcâmpul **deciziei**: *a (se) hotărî, a se decide, a îndrăzni, a cuteza, a se încumeta, a se bizui, a se teme, a se rușina, a se sfii, a se jena, a se îndura, a întârzia, a ezita, a risca, a pregeta, a zăbovi ș. a.*

Cele relatate *mai sus* demonstrează evidenta pluralitate de opinii în literatura de specialitate referitor la verbele modale. Cercetarea științifică modernă tinde să definească cât mai exact conceptele lingvistice, pentru a permite analiza tuturor faptelor de limbă, propunând definiții care ar conține cât mai puține contradicții și inconveniente. Se pare că acest obiectiv este greu de realizat. Iată de ce par tolerabile și caracteristicile eterogene ale semiauxiliarelor.

În continuare vom lua în discuție semiauxiliarele care alcătuiesc microcâmpul semantico- funcțional al necesității ca mijloace lexico-sintactice de actualizare a acestei nuanțe modale.

Necesitatea reprezintă „caracteristica a ceea ce este necesar, adică a ceva ce nu poate fi altfel, constrângere exercitată asupra dorințelor, acțiunilor omului prin înlănțuirea inevitabilă a principiilor și consecințelor, cauzelor și efectelor [51, p. 123].”

Necesitatea, fiind o categorie filozofică esențială, este ceea ce se impune a se realiza, ce se cere, ce este de absolută trebuință și desemnează însușirile, raporturile care au un temei intern, decurgând inevitabil din esența lucrurilor, din logica lor de dezvoltare, reflectând aspectele generale, tipice ale proceselor, tendințele lor permanente fundamentale. *Necesitatea* înseamnă dezvoltare care decurge în mod inevitabil din anumită înlănțuire reciprocă a cauzelor și efectelor [52, p. 182].

În plan lingvistic, mijloacele de exprimare sintactică a necesității reprezintă un grup de verbe care gravitează în jurul lui *a trebui*, verb de origine slavă (Трѣба) „a trebui”, „a fi necesară”, „a cere”, „a aduce jertfa” [53, p. 802; 54, p. 433].

După cum s-a menționat pe paginile literaturii de specialitate, *a trebui* este un verb foarte „capricios” [55, p. 28], care a suscitat atenția mai multor specialiști. Interpretarea sintactică a structurilor cu acest verb cunoaște o varietate largă de opinii.

Valoarea de semiauxiliar a verbului *a trebui* a fost descrisă în studiile semnate de V. Guțu, Gh. Nedioglu, C. Săteanu, Șt. Hazy, D. Irimia, C. Dimitriu ș.a. Particularitățile morfologice, semantice și sintactice ale verbului *a trebui* au fost analizate de Gh. Constantinescu [56, p. 15-24; 57, p. 163-164], care notează că verbul dat manifestă două valori: verbală și adverbială [56, p. 16-18]. Cu cea de-a doua valoare *a trebui* actualizează două sensuri: de *probabilitate*, fiind sinonim cu adverbul *probabil* (Trebuie că vine), și de *posibilitate probabilă*, echivalând cu adverbul *posibil* {*Ce amar trebuie să fie în sufletul lui*} (C. Negruzzi) [56, p. 18].

Discuțiile se polarizează între interpretarea verbului *a trebui* ca predicativ în exclusivitate (G. Pană Dindelegan, Gh. Constantinescu, Gh. Neamțu, N. Felecan etc.) și acceptarea lui, în unele situații, ca verb modal în componența PVC (V. Guțu, A. Ciobanu, Gh. Nedioglu, C. Săteanu, Șt. Hazy, C. Dimitriu, D. Irimia etc.)

Valoarea verbală a lui *a trebui* rezidă în caracteristicile gramaticale și semantice, statutul său de verb predicativ sau semiauxiliar fiind în relație directă cu aceste proprietăți.

În calitate de verb predicativ *a trebui* s-a utilizat cu sensul de „a cere” personal tranzitiv (transmis din vechea slavă), de „a folosi”, „a întrebuița” (tot din slava veche), de „a considera folositor” (ceva) și de „a merita” - sensuri, atestate în lucrări din sec. XVI-XVII [56, p. 16].

E de semnalat faptul că *a trebui* e considerat predicativ dacă are în distribuția dreaptă un substantiv [6, p. 70; 39, p. 129; 58, p. 43; 11, p. 66 etc.]:

Nu-mi trebuie a ta *milă*, nu vreau a tale daruri. (V. Alecsandri, O, II, p. 72)

Nu-mi trebuie *mâncare*, nu-mi trebuie *apă*. Am ajuns ca la un scaun de judecată a lui Dumnezeu, unde trebuie să îngenunchez. (M. Sadoveanu, B, p. 89).

Sensul fundamental al verbului este „a avea nevoie” (de ceva), se utilizează cu un pronume în dativ, care este un subiect logic. Cu acest sens verbul este predicativ, fiind personal intransitiv [59, p. 484]. Cu sens impersonal intransitiv *a trebui* devine semiauxiliar. Diferența aceasta o putem observa în baza exemplelor: (1) „*De ce trebuie să știi?*” și (2) „*De ce-ți trebuie s-o știi?*”. În (1) *trebuie* are sensul impersonal „e necesar”, iar în (2) este utilizat predicativ cu sensul de „a avea nevoie”, pronumele *-ți* indicând subiectul logic. În această poziție *a trebui* este predicativ chiar dacă are în distribuție un alt verb.

A trebui în calitate de semiauxiliar este invariabil, din care cauză e considerat cel mai instrumentalizat, alături de *a putea*. Vorbitorii însă au tendința de a-1 acorda cu subiectul, fapt interpretat diferit: Gh. Dragomirescu susține că aceasta e o influență livrescă, datorându-se limbilor franceză și germană [32, p. 247], C. Săteanu notează că acordul semiauxiliarului cu subiectul este dovada relației de solidaritate reciprocă dintre cele două verbe, care au un subiect comun [12, p. 251] sau ar fi vorba de un acord „ilicite”, prin atracție [60, p. 30].

V. Guțu consideră acordul respectiv drept o consecință a faptului că vorbitorul conștientizează cele două verbe într-o singură unitate predicativă cu subiect unic [6, p. 69], dar menționează, cu altă ocazie, că „teama de dezacord explică extinderea formei verbale *trebuiește*” care corespunde singularului *trebuiește* (nu trebuie), formă corectă, specifică textelor vechi, în limba contemporană folosită în anumite regiuni sau de anumiți scriitori: de M. Sadoveanu [61, p. 46]. Unii cercetători califică acest fenomen ca fiind de factură populară, considerându-l utilizare „personalizată” a verbului *a trebui*, în distribuție cu participiul [19, p. 256]. Acordul verbului *a trebui* cu subiectul, realizat de unii scriitori, este apreciat drept hipercorectitudine. De pildă: Legile noastre, păstrate din bătrâni, *trebuiește împlinite* fără nici o abatere. (Z. Stancu, Ș, p.26)

Formă sufixată a lui *a trebui* pătrunde și în stilul științific, deși mai moderat, după cum remarcă N. Mățaș [55, p. 29]. Cercetătoarea C. Cemărtan susține că sec. al XVI-lea este hotarul trecerii de la formele paradigmei complete a verbului *a trebui* la cea unipersonală, care a condus la fixarea lui ca impersonal [22, p. 58]. Prof. V. Marin consideră că verbul *a trebui* în calitate de semiauxiliar este impersonal, având o singură formă pentru toate persoanele, iar în calitate de verb predicativ are forme sufixate de număr, persoana a III-a [62, p. 140-141].

Luând în discuție ocurența dreaptă a semiauxiliarului *a trebui*, putem sublinia faptul că în limba română contemporană acest verb selectează doar conjunctivul, care a înlocuit infinitivul, utilizat de scriitorii din sec. al XIX-lea. Concurența dintre conjunctiv și infinitiv în postpoziția verbului *a trebui* la ora actuală s-a încheiat cu eliminarea aproape totală a infinitivului din binomul V_1+V_2 .

Distribuția supinală a verbului *a trebui* este considerată neliterară, dar este răspândită în limbă vorbită, fiind un tipar specific registrului popular. I. Iordan susține

că s-a ajuns la formula *a trebui+supin* prin contaminarea structurilor *este de făcut* și *trebuie făcut* în baza sinonimiei dintre ele [3, p. 568]. Despre formula *a trebui+supin* menționează pe larg A. Ciobanu în studiul „Norma și potentele combinatorii ale verbului *a trebui*” [19, p. 239-256]. Corectitudinea utilizării verbului *a trebui* este luată în discuție de I. Condrea, care specifică natura impersonală prin conținut și unipersonală prin formă a acestuia, pronunțându-se pentru o exprimare îngrijită ce prevede excluderea supinului din distribuția verbului *a trebui* [63, p. 49-50]. Cu toate acestea, e utilizat din abundență în stilul colocvial.

Cea mai mare frecvență în limbă o are distribuția lui *a trebui + conjunctiv* care se întâlnește în toate stilurile limbii române moderne, pe când participiul apare destul de rar.

Pentru confirmare propunem statistica frecvenței distribuționale cu conjunctivul și participiul în stilul beletristic a semiauxiliarului *a trebui* este prezentată în **Tabelul 1**.

Tabelul 1: Aspectul cantitativ al distribuției semiauxiliarului *a trebui*:

Autorul	Opera	Orașul/ Anul	Pagina	Distribuții cu conjunctivul	Distribuții cu participiul
I. Brad	Muntele sfânt	B.1999	3-103	23	1
N. Breban	Don Juan	B.1996	11-111	45	4
G. Călinescu	Scrinul negru	B. 1977	10-110	25	2
I. Creangă	Opere, Voi. I	Ch. 1989	75-175	17	2
I. Druță	Scrieri, Voi. I	Ch. 1989	12-112	29	4
M. Eminescu	Geniu pustiu	Ch. 1997	21-121	26	1
F. Neagu	îngerul a strigat	B. 1991	5-105	25	2
C.Noica	Sentimentul rom..	B. 1978	5-105	24	2
M. Preda	Marele singuratic	B.2000	7-107	55	6
M. Sadoveanu	Baltagul	Ch. 1996	20-120	47	2
D. Săram	Niște țărani	B. 1975	5-105	25	-
Z. Stancu	Șatra	Ch. 1992	24-124	30	2
Summa summarum			1200	371	28

În calitate de semiauxiliar *a trebui* poate lua forma indicativului sau condiționalului, dar frecvența este inegală atât de la un mod la altul, cât și de la un aspect temporal la altul. În baza fișierului, am stabilit o frecvență mai înaltă a indicativului față de condițional, iar timpul prezent al indicativului are o utilizare evident superioară celorlalte. Sporadic este utilizat perfectul simplu și perfectul compus, ceva mai des se folosește imperfectul, iar formele condiționalului alternează.

Pentru ilustrarea celor spuse, vom reproduce investigația efectuată în opera lui M. Sadoveanu și a lui Z. Stancu (100 de pagini) expusă în **Tabelul 2**.

Vai, cât *trebuie să aștepte* uneori omul o fericire visată! (G. Călinescu, SN, p. 75).

Cu orice chip *trebuia să-și înfrângă* suferințele, să se stăpânească și să aibă răbdare. (Z. Stancu, Ș, p. 69)

Tabelul 2. Formele paradigmatiche ale semiauxiliarului *a trebui*:

Autorul	Opera	Pagina	Orașul/ Anul	Indicativ						Condițional	
				Prez.	Imperf.	PS	PC	MCP	Viit	Prez	Perf.
M. Sadoveanu	Baltagul	20-120	Ch. 1996	19	3	1	1	-	-	1	1
Z. Stancu	Șatra	24-124	Ch. 1992	15	7	-	-		5	2	-
Summa summarum		200		34	10	1	1	-	5	3	1

Arhitectul se închipui cu câteva decenii în urmă, liber, și *trebui să admită* că, dacă ar fi întâlnit-o atunci așa cum era acum, s-ar fi îndrăgostit neapărat de ea. (G. Călinescu, SN, p. 98)

Ar trebui să mă bucur, în definitiv, că am frați și surori chiar și vitregi. (G. Călinescu, SN, p.70)

Arhitectul *ar fi trebuit să spună*, având în vedere că se consideră tânăr și liber: „Ai vrea să fii soția mea?” (G. Călinescu, SN, p. 104)

E de notat și faptul că *a trebui* selectează, în special, conjunctivul prezent și numai în cazuri rare admite și pe cel perfect:

Când suna, știam ca Ramses *trebuia să fi murit*. (M. Eminescu, P, p. 253)

Utilizarea formei de imperfect a semiauxiliarului *a trebui*, urmat de un conjunctiv perfect, ridică probleme de interpretare. Astfel, în exemple de felul: Tu *trebuia să te cuprinzi* de acel farmec sfânt... (M. Eminescu), secvența evidențiată e apreciată ca perifrază predicativă a irealului, „ca structură morfologizată ce dovedește trecerea de la o valoare temporală la o valoare modală” [64, p. 252].

Gh. Constantinescu susține că *a trebui* în asemenea structuri este echivalent cu adverbele de mod *probabil, poate sau posibil*, [56, p. 16; 6, p. 68]), putând dezvolta o valoare adverbială: *probabil să fi murit, probabil să fi răsând*. Ne aflăm în fața unei dileme, deoarece nici forma de timp a verbului *a trebui* și nici distribuția nu-i confirmă valoarea de adverb. Nu putem stabili exact indicii formali pentru a determina valoarea adverbială, în afară de cazul când după *a trebui* urmează conjuncția că: *trebuie că vine, trebuie că a plouat* [63, p. 18].

După cum s-a văzut *supra*, distribuția participiului cu verbul *a trebui* este, statistic vorbind, destul de modestă (a se vedea tabelul 2), dar ridică probleme în ceea ce privește interpretarea sintactică. Se conturează două variante de interpretare:

- sintetică: *a trebui* + participiu = PVC.

- analitică: *a trebui* - PVS, iar participiul - o altă funcție sintactică [65, p. 511].

C. Dimitriu admite în calitate de element al PVC doar forma invariabilă: *trebuie subliniat* [29, p. 422]. E de observat că aceste fapte sunt considerate drept particularități combinatorii ale verbului *a trebui*, care admit un participiu, rezultat din elipsa operatorului pasiv (cartea *trebuie citită*) sau, prin analogie, structuri cu supinul verbelor intransitive (*trebuie mers acasă*) [15, p. 676], funcția auxiliarului propriu-zis *a fi*, fiind cumulată de „auxiliarul” de mod *trebuie* [64, p. 247].

Participiul cu formă variabilă, din asemenea structuri, în virtutea acordului cu subiectul, este interpretat ca element predicativ suplimentar (atribut

circumstanțial/completiv), fiind considerat adjectiv de proveniență participială cu dublă subordonare [66, p. 424].

Această formă variabilă este tratată de unii ca participiu trecut pasiv cu funcție predicativă, constituind o subordonată subiectivă {*Trebuie stimulat* acest efort pozitiv} ori o completivă directă (*Și trebuie să luptate războaiele aprinse* (M. Eminescu) [56, p. 22].

Forma invariabilă a participiului de pe lângă *a trebui* care poate fi pasivă (provenită dintr-un verb tranzitiv: *trebuie văzut, trebuie acționat*) sau activă (de la un verb intransitiv: *trebuie venit, ar trebui stat la aer proaspăt*) este echivalată cu modul conjunctiv: *trebuie să se vadă, trebuie să acționeze, trebuie să stea*, primind aceeași interpretare: construcții participiale subiective [67, p. 159].

Informațiile, privind interpretarea sintetică a structurii *a trebui + participiu*, se întâlnesc mai rar - în trecut amintește V. Guțu despre un participiu cu sens pasiv care este echivalentul al unui conjunctiv pasiv (*piesa trebuia jucată - trebuia să fie jucată*) [6, p. 68], iar Șt. Hazy notează: construcțiile formate din *a trebui + participiu* au valoare pasivă [25, p. 59].

În cea ce ne privește admitem interpretarea sintetică a structurii discutate, atât în cazul participiului variabil, cât și al celui invariabil. Cele două structuri se află în raport de sinonimie sintactică, prin urmare, au aceeași funcție.

În baza fișierului nostru, putem afirma că în majoritatea exemplurilor este utilizat participiul variabil provenit dintr-un verb tranzitiv:

Hotărât, *trebuie consultat* hazardul! (M. Preda, MS, p. 57)

Tu ești ca o vioară în care sunt închise toate cântările, numai ele *trebuie trezite* de-o mână măiastră... (M. Eminescu, GP, p. 60)

Referindu-ne la potența modală, menționăm că V. Guțu atestă patru nuanțe ale verbului *a trebui*: *necesitatea* (obligația), *conformitatea* cu o situație dată, *probabilitatea*, *posterioritatea în trecut* [6, p. 67].

Cercetătoarea M. Borchin e de părerea că *a trebui* poate actualiza următoarele nuanțe modale: *obligativitatea, necesitatea, probabilitatea, persuasiunea* [26, p. 55].

Analizând faptele de limbă, am identificat următoarele valori modale ale semiauxiliarului *a trebui* în binomul Vi+ V2 (conj.):

1. **Necesitatea:** ...și asta, cât îi de bună și blajină, tot are o coastă de drac într-însa, care *trebuie scoasă* numaidecât... (I. Creangă, O., I, p. 141)

- necesitatea impusă de destin: Cineva tot *trebuia să moară* și fiecare gândea că vor muri alții, iar că rândul lui la moarte va veni mai târziu... (Z. Stancu, Ș, p.105)

2. **Probabilitatea:** Ce nenorocit *trebuie să fi fost* când reamintirea îi schimbă fața.. (M. Eminescu, GP, p. 102)

Văd că vine argatul înainte de vreme. *Trebuie să șefi întâmplat* ceva. (M. Sadoveanu, B, p. 27)

3. **Obligația:** ...biata noră ...de voie, de nevoie, *trebuie să se scoale*, să sărute mâna soacrei și să-i arate ce-a lucrat. (I. Creangă, O. I, p. 77)

Nici eu, nici bunică-mea n-am știut de acestea - și-n legea noastră *trebuie să trăiești* și tu. (M. Sadoveanu, B, p.26)

4. Persuasiunea: Și *trebuie să știți* că între oameni cea mai mare parte sunt dobitoace, care *trebuie* să țină din frâu ... (I. Creangă, O., I, p. 160)

Ființa ei începe să se concentreze asupra acestei umbre, de unde *trebuie să iasă* lumină. (M. Sadoveanu, B, p. 47)

Dintre cele patru nuanțe modale atestate la semiauxiliarul *a trebui*, mai frecvente sunt necesitatea și probabilitatea, nuanța de persuasiune se combină cu cea de obligativitate. În unele cazuri e greu a identifica nuanța modală: Cât foc *trebuie să zacă* în trupurile arămii sau negricioase! (Z. Stancu, Ș, p. 105) - nuanța de probabilitate se amalgamează cu cea de posibilitate, de certitudine, de admirație, astfel conturându-se ideea unei polivalențe semantice.

Verbul *a trebui* poate însoți un alt semiauxiliar și exprimă o modalitate dublă a acțiunii ce urmează a se desfășura: Nu mai voi să fug de la tatăl-meu, căci *trebuie să caut* a-mi uita nenorocirea, de se poate, prin o altă nenorocire... (M. Eminescu, GP, p. 106). Când Dumnezeu dă o biruință unui nemernic, este un semn pe care *trebuie să-și știm a citi*. (M. Sadoveanu, ZC, p. 32)

Așadar, limba română, în unele cazuri, cumulează într-un singur cuvânt mai multe nuanțe modale, iar în altele - recurge la variantă „analitică”: *trebuie să caut a uita, trebuie să știm a citi...*

E vorba în asemenea situații de o modalitate dublă a acțiunii, structura fiind interpretată ca PVC trimembru [20, p. 120-123] sau predicat complex cu doi operatori modali [15, p. 253]. Pe baza faptelor discutate putem conchide următoarele:

1. *A trebui* este unul dintre cele mai „capricioase” verbe datorită comportamentului morfosintactic.

2. *A trebui* este predicativ în distribuție cu un substantiv sau urmat de pronumele personal în dativ cu funcție de subiect logic.

3. În distribuție cu un verb la conjunctiv sau participiu variabil/invariabil intră în componența PVC.

4. În calitate de semiauxiliar verbul *a trebui* este personal intransitiv și impersonal intransitiv.

5. Distribuția supinală a lui *a trebui* nu este recomandată de norma literară.

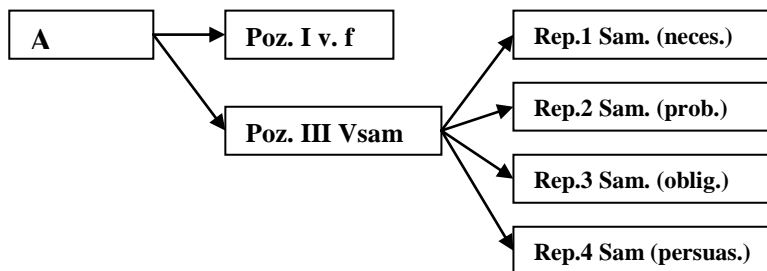
6. Infinitivul în distribuție cu *a trebui* în limba română contemporană e substituit în totalitate de conjunctiv. Se întâlnește doar în textele vechi și sporadic în cele din sec. al XIX-lea. În textele moderne infinitivul e utilizat din motive de versificație sau în cazul dezagregării elementelor componente ale PVC.

7. *A trebui*, în calitate de semiauxiliar, dezvoltă următoarele nuanțe: *necesitatea, obligativitatea, probabilitatea, persuasiunea*.

A urma (moștenit din lat. *ormare*; it. *ormare* - a urma, derivat [53, p. 821; 54, p. 449], prin capacitatea sa de a manifesta modalitatea, se înscrie în microcâmpul semantico-funcțional al necesității. Face parte din grupa verbelor *movendi*, în dicționare e atestat cu nouă sensuri, dintre care două îl actualizează ca semiauxiliar: a) *de aspect* cu sensul de „a continua”: *Urma să lucreze, urmă să privească* cu jind la ceata flăcăilor; b) *modal* cu sens de necesitate: Ziua a doua de Crăciun *urmu să o petreacă* toți la Gogu. (L. Rebreanu) [59, p. 595].

Schema (1) reprezentărilor verbului semiauxiliar *a trebui* este următoarea:

Schema 1

În literatura de specialitate acest verb este inclus în categoria semiauxiliarelor de S. Berejan [13, p. 72]; A. Ciobanu relevă caracterul lui de verb modal [20, p. 106] și de aspect [ibidem, p. 112], iar D. Crașoveanu îl clasifică drept semiauxiliar aspectual [36, p. 152].

A urma, cu valoare de semiauxiliar nu a fost atestat în epoca veche [cf. 22, p. 91], nici I. Diaconescu nu-l amintește în monografia sa, S. Berejan îl atestă la Gh. Asachi [13, p. 72].

În poziția a treia sintactică, adică în calitate de semiauxiliar, cu valoare personală sau impersonală, selectează obligatoriu un conjunctiv sau infinitiv:

1. *A urma + conjunctiv*: V1+V2 (conj.) Aici *urmu să faci* popas mai îndelung, *să se hodinească, să mănânce*. (M. Sadoveanu, B, p. 100.)

Cred că în pozele și imaginile tuturor eu *urma să apar* ca un nebun râzând, nu ca un pios și cucernic pelerin... (I. Brad, MS, p. 28)

2. *A urma + infinitiv*: V1+V2 (inf+a)

Pentru a se ridica la acest rang, enunțul *urmează a răspunde* la două cerințe... (A. Ciobanu, SS, p. 24).

Utilizarea din abundență a infinitivului în distribuția verbului *a urma* în stilul științific este elocventă și o ilustrăm printr-un sondaj pe parcursul a 100 de pagini din lucrarea „Sintaxa și semantica” de A. Ciobanu: *a urma + conjunctiv* este utilizat de trei ori, iar cu infinitivul de nouă ori. De exemplu: ...orice întrebare ...*urmează a fi cercetată* de pe pozițiile semantico-sintactice. (Op.cit,p. 87).

Verbul *a urma* manifestă următoarele nuanțe modale:

1. **Necesitatea**: ... Vasiliu *urma să vină* (=trebuia să vină) mai târziu ... (N. Bereban, DJ, p. 71).

S-a lăsat o liniște adâncă și grea în care cei intrați în casă *urmează să spună* pentru ce-au venit... (I. Druță, S, I, p. 113)

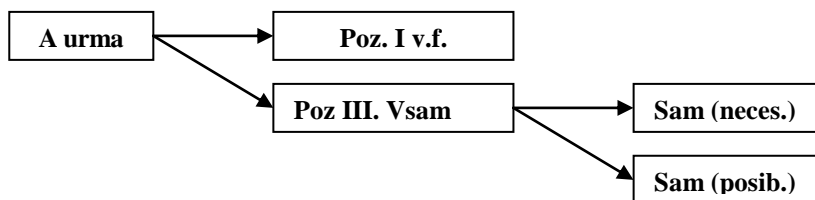
2. **Posibilitatea**: Nu era nimic decât un vânt subțire și călduț de la asfințit, care *urma să topească* (= putea să topească) domol omăturile. (M. Sadoveanu, B, p. 88)

A urma poate exprima o nuanță modală dublă: de necesitate și de posibilitate pe cale de realizare:

Nunta lui Alimut și Kerei *urma să țină* (= trebuia / putea să țină) cel puțin trei zile... (Z. Stancu, Ș, p. 44)

Schema (2) reprezentărilor acestui verb este următoarea:

Schema 2.

A avea (lat. *hăbere*; fr. *avoir*, it. *avere*; sp. *haber*) [53, p. 63; 54, p. 17], urmat de un infinitiv, conjunctiv, supin, actualizează sensurile: „a trebui să...”, „a fi destul să...”, „a putea să...”, „a i se cuveni” [68, p. 176], devenind mijloc lexico-gramatical de exprimare a necesității.

După cum afirmă E. Benveniste, *a avea* este un verb de stare - confirmarea poate fi oferită de diverse structuri lingvistice; în gotică face parte dintr-o clasă care cuprinde exclusiv verbe de stare subiectivă, de atitudine, de dispoziție, nu și de acțiune: *a ști*, *a putea*, *a trebui*, *a crede*, *a se teme* etc. [68, p. 188]; desemnează starea și într-o altă limbă la un alt capăt al lumii - într-o limbă amerindiană. De exemplu, în Tunica (Luizana), *a avea* face parte din verbele numite statice, ce se raportează la noțiuni de stare: *stare emoțională* (a-i fi rușine, a fi nervos, a fi excitat...), *stare fizică* (a-i fi foame, a-i fi frig, a fi beat, a fi plictisit...), *stare mentală* (a ști, a uita...), *stare de posesie* (a avea) [68, p.188-189].

Acestui verb îi este recunoscută, în literatura de specialitate, calitatea de semiauxiliar. Verbul *a avea*, spre deosebire de *a putea*, *a trebui*, a depășit trăsăturile unui semiauxiliar, transformându-se, prin desemantizare completă, în auxiliar și intră în raport de omonimie sintactică cu alte forme analitice din paradigma verbului predicativ, care, utilizate cu un infinitiv sau conjunctiv, prezintă fie valoare temporală de viitor, fie actualizează o nuanță modală.

De exemplu: Pentru examen, tânărul *are să citească* multă literatură - poate fi înțeles în două feluri: tânărul *va citi* și tânărul *va trebui să citească* [30, p. 424].

Fenomenul omonimiei sintactice este relevant și în distribuția lui *a avea* cu un supin. Soluția dezambiguizării, propusă în asemenea cazuri de E. Oglindă, constă în „importanța sensului materializată într-o anumită ambianță sintactică, adică în interdependența dintre formă și conținut unde primului factor îi revine preponderența” [69, p. 158-159].

Situațiile de omonimie sintactică a faptelor de limbă în discuție sunt rezultatul evoluției formelor perifrastice ce conțin verbul *a avea*, descendente din construcția latină *hăbere* + *infinitiv*, servind ca bază pentru formele de viitor din celelalte limbi

romanice prin encliza auxiliarului, dar nu și pentru română care a preferat construcția *volo + infinitiv* și *habeo ad cântare* —* am a cânta —* am să cânt [70, p. 143].

Perifrază *hăbere + infinitiv*, în stadiul incipient, atât în latină, cât și în unele limbi romanice (franceză, spaniolă), exprima necesitatea [22, p. 68-69], sens modal menținut doar de limba română. Evoluția limbii române denotă concurența dintre infinitiv și conjunctiv în cadrul formei de viitor în gruparea *am + a + infinitiv*, ca să se constate în româna actuală absența definitivă a valorii de viitor [70, p. 144] care paralel rivalizează cu valoarea modală (construcția *a avea + infinitiv* fiind atestată

în româna veche) [71, p. 282; 70, p. 146]. Sensul modal de necesitate al acestei construcții devine preponderent începând cu sec. XVII și se accentuează în epoca actuală [70, p. 147].

Referindu-ne la distribuția semiauxiliarului modal *a avea*, menționăm preferința lui pentru infinitiv, dar e urmat și de conjunctiv sau supin [20, p. 106; 6, p. 70-71 etc]. Pentru limba română veche, specifică era utilizarea infinitivului, rar de tot a conjunctivului, iar distribuția cu supinul nu apare [71, p. 282], afirmație demonstrată de C. Cemârțan, cu precizarea unei utilizări sporadice a supinului în opera lui D. Cantemir [22, p. 145]. Rezistența infinitivului se datorează unei „particularități specifice”. În opinia lui S. Berejan aici infinitivul: „nu se supune deloc substituirii prin conjunctiv” deoarece necesitatea capătă o vădită nuanță temporală de viitor: *Când ai a te duce = trebuie să te duci; Când ai să te duci = te vei duce* [13, p. 71]. Șt. Hazy admite în distribuție cu semiauxiliarul *a avea*, conjunctivul și supinul, iar *a avea + infinitiv* o consideră construcție învechită [25, p. 61]. GALR notează că *a avea* actualizează utilizări modale în construcție cu supinul și conjunctivul [15, p. 677].

Tabelul 3. Aspectul cantitativ al distribuției semiauxiliarului *a avea*.

Autorul	Opera	Orașul/ Anul	Pagina	Distribuții cu conj.	Distribuții cu inf.	Distribuții cu sup.
I. Brad	Muntele sfânt	B.1999	3-103	3	0	2
N. Breban	Don Juan	B. 1996	11-111	0	0	0
G. Călinescu	Scrinul negru	B. 1977	10-110	2	0	0
I. Creangă	Opere, Vol. I	Ch. 1989	75-175	2	6	3
I. Druță	Scrieri, Vol. I	Ch. 1989	12-112	1	5	1
M. Eminescu	Geniu pustiu	Ch. 1997	21-121	2	0	0
F. Neagu	Îngerul a strigat	B.1991	5-105	1	0	0
C.Noica	Sentimentul românesc...	B.1978	5-105	0	0	0
M. Preda	Mrele singuratic	B.2000	7-107	2	0	2
M. Sadoveanu	Baltagul	Ch. 1996	20-120	3	5	5
D. Săraru	Niște țărani	Ch. 1975	5-105	1	0	1
Z. Stancu	Șatra	Ch. 1992	24-124	1	1	2
Summa summarum			1200	18	17	16

În urma investigației efectuate se constată o distribuție echilibrată între cele trei forme verbale. Marii mănuitori ai condeiului (I. Creangă, M. Sadoveanu, I. Druță)

preferă infinitivul în postpoziția lui a trebui, M. Sadoveanu distingându-se prin cea mai largă varietate a tiparelor distributive ale acestui verb.

Întru ilustrarea distribuției verbului *a avea* prezentăm câteva exemple atestate în limba română actuală:

1. *A avea + infinitiv: V1+V2 (inf.+a)*

- Om bun, na-ți bani, în locul grâului ce mai *ai a lua* (= ce trebuie să iei), și lasă-mă în pace. (I. Creangă, O., I, p. 136)

...dar slujba ce *aveam a primi* (= ce trebuia s-o primesc) trebuia să mi-o încredințeze domnița. (M. Sadoveanu, ZC, p.87)

2. *A avea + conjunctiv: V1+V2 (conj.)*

Ca și cum întunericul care se iscase în ea *avea să se deschidă* (= putea să se deschidă), munteanca stătu așteptând și cugetând. (M. Sadoveanu, B, p. 102)

3. *A avea + supin: V1+V2 (sup.)*

Parcursesem doar un sfert din cât mai *aveam de făcut*, (= trebuia să facem) ca să înconjurăm întreg Muntele. (I. Brad, MS, p. 19)

Tu, Harap-Alb, rămâi aici într-însa, toată ziua, și iaca ce *ai de făcut*... (= ce trebuie să faci) (I. Creangă, O., I, p. 168)

Semiauxiliarul *a avea*, poate să apară la diferite forme temporale, în special, ale indicativului și manifestă următoarele nuanțe modale: *necesitate, posibilitate, dorința, voință*, altelei sensul ezită între *necesitate* și *permisiune* [6, p. 71] la care intervine valoarea modală de *certitudine* [70, p. 151].

În limba română veche se atestă o utilizare modestă a nuanțelor modale ale verbului *a avea*: necesitatea combinată cu nuanțe temporale sau *hortative*: Eu *am a mânca* bucatele carile voi nu știți (Varlaam) [22, p. 69].

În limba română actuală, am putea delimita următoarele nuanțe modale ale semiauxiliarului *a avea*:

1. Necesitatea: O ajunge mintea ce *are de făcut*, (= trebuie să facă), însă față de o lume necunoscută pășea cu oarecare sfială. (M. Sadoveanu, B, p. 53).

După ce trimit jalbă, îmi isprăvesc toate câte *am de isprăvit* (= trebuie să isprăvesc) și m-oi duce singură la Dorna. (M. Sadoveanu, B, p. 58)

- **necesitatea impusă:** Și nimene n-are să crâcnească, căci oile *au a se supune* (= trebuie să se supună) puterii lupilor. (M. Sadoveanu, ZC, p. 71)

Dar munteanca de data asta socotea că nu mai are de ce plânge. *Avea de căutat, de găsit și de rânduit*. (M. Sadoveanu, B, p. 118) (= trebuia să caute, să găsească, să rânduiască).

2. Posibilitatea: Avea credință că aici *avea să se aleagă* (= putea să se aleagă) o rânduială nouă a vieții ei. (M. Sadoveanu, B, p. 88)

Bărbații însă rămaseră lângă căruțe socotind, pe bună dreptate, că dacă pe vreunii din ei *avea a-i căuta* (= putea să-i caute) acolo ori în altă parte moartea, tot trebuia să-i găsească. (Z. Stancu, Ș, p. 98)

3. Dorința: *N-am a-ți mai spune* (= nu vreau să-ți spun) decât că veselie a urmat în tot târgul și la curte. (M. Sadoveanu, ZC, p. 98)

E de precizat ca în exemple de felul: În 1893, poetul *avea să publice* opera sa capitală, ...acest turist *avea să scrie* impresiunile lui de călătorie, structurile evidențiate

sunt interpretate de Gh. Nedioglu ca „viitor în trecut” ce imprimă verbului plin modalitatea necesității [8, p. 51-52].

V. Guțu opinează că verbul *a avea* în aceste contexte este semiauxiliar cu valoare temporală ce exprimă posterioritatea [6, p. 71], C. Dimitriu e de părerea că *avea să publice* are funcția de *predicat verbal simplu* la viitorul în trecut al indicativului construit cu imperfectul auxiliarului *a avea* [29, p. 404].

Forma de *viitor în trecut*, alcătuită din imperfectul indicativ al verbului *a avea* și conjunctivul verbului de bază, este recunoscută și de Ana-Maria Minut [72, p. 181], pe când D. Crașoveanu menționează că verbul *a avea* în asemenea contexte „exprimă simultan, împletite inseparabil, două idei: cea de modalitate și cea de temporalitate - viitor în trecut, adică el cumulează aici atât valoarea unui auxiliar modal, cât și pe cea a unui auxiliar morfologic” [36, p. 151].

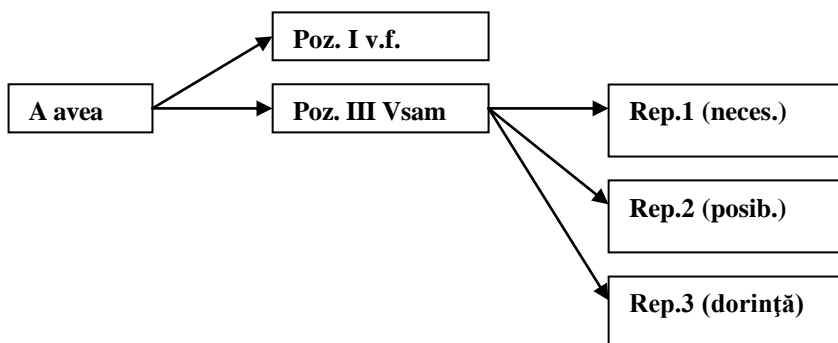
Amintim și părerea prof. D. Irimia care îl interpretează pe *a avea* semiauxiliar de temporalitate [31, p. 168], iar E. Berea-Găgeanu susține că *a avea*, presupune o proiecție în viitor a unei acțiuni trecute și prin aceasta își demonstrează calitatea de „perifrază premorfologică” [70, p. 146].

Trebuie să semnalăm că aceste perifraze capătă teren în limba română, întâlnindu-se nu numai în stilul artistic, ci și în alte stiluri, ele fiind prerogativa unei exprimări elevate: Dar cărturarul care *avea să ne lase* o lucrare esențială în domeniul cărților populare a fost Cartoian. (C. Baltag, E, p.47)

Din cele relatate deducem:

1. *A avea* în calitate de semiauxiliar se distribuie cu un infinitiv cu *a* sau cu un supin.
2. Perifrază *a avea + infinitiv* nu se supune substituției cu modul conjunctiv, cele două structuri fiind circumscrise fenomenului de sincretism.
3. Doar forma de imperfect a verbului *a avea* accepta conjunctivul, perifrază calificată drept viitor în trecut ce cumulează și un sens modal.
4. Cu funcția de semiauxiliar *a avea* se atestă cu sensurile: de necesitate, de posibilitate, de dorință. **Schema (3)** reprezentărilor verbului *a avea* este:

Schema 3.

A fi este capabil a reda valoarea modală a necesității, „verb de stare prin excelență” [68, p. 189], moștenit din latină: *sum, fui, esse* [53, p. 326], *fire [54, p. 455] cu descendență în indo-europeană *es [68, p. 179] și unanim acceptat ca element component al PVC. Este considerat verbul de bază al fiecărei limbi [73, p. 129], româna proiectându-l și într-o dimensiune filozofică, conform afirmației lui C. Noica (Sentimentul românesc al ființei, p. 63). Polivalența semantică a lui *a fi* îi asigură manifestările funcționale, prin urmare, poate să apară în toate pozițiile sintactice: de verb predicativ, copulativ și semiauxiliar.

Verbul *a fi* a constituit obiectul de studiu al numeroaselor articole / lucrări în ipostază de semiauxiliar, își manifestă proprietățile modalizatoare asupra verbului succedent, modificându-și sensul inițial de „a exista” spre nuanța modală de *necesitate*, când e urmat de un infinitiv, conjunctiv sau supin [74, p. 283]. Numeroasele discuții în jurul acestui verb au scos în evidență diverse interpretări. Rămânem fideli tradiției și vom considera semiauxiliar atât cu valoare personală (copilul era să cadă), cât și cu valoare impersonală (*când era de făcut ceva*), fapt acceptat și de prof. G. Pană Dindelegan [75, p. 5].

În același timp, e necesar să amintim că Al. Philipide includea în paradigma verbelor, printre timpurile indicativului, forma compusă din imperfectul verbului *a fi*+*conjunctivul* verbului de conjugat, numind-o „actio instans trecută” [Apud 6, p. 58], fapt care a condus la considerarea formei date ca *imperfect modal cu valoare de condițional* [64, p. 251-252].

Construcția personală *Copilul era să cadă* a fost interpretată drept o structură „împletită” ca și în cazul lui *a trebui* (*tu trebuie să pleci*), făcându-se trimitere la valoarea impersonală a verbelor *a fi* și *a trebui* din acest tip de construcții, opinie combătută de V. Guțu [76, p. 130]. A. Nicolescu susține că raportarea la subiect se efectuează cu ajutorul verbului al doilea al grupării, „rolul verbului *a trebui* este să indice nuanța de obligativitate” [77, p. 112]. Anume principiul raportării la subiect ne determină în aceste cazuri să considerăm construcțiile de tipul *Copilul era să cadă*, drept PVC. *A fi* cu formă invariabilă e utilizat ca semiauxiliar și când are valoare impersonală; în exemple de tipul *era să cad, era să cazi*, subiectul comun al construcției este inclus în forma verbului de bază (eu, tu...) ca și în exemplele: *dacă este să dai ceva* [29, p. 417], *dacă e să lucreze* [15, p. 677], devenind o construcție personalizată cu funcție de predicat verbal compus, „referirea la persoană se realizează prin subiectul verbului personal” [75, p. 5]. GALR vorbește despre *opacizarea* construcțiilor respective prin „avansarea subiectului verbului subordonat, cu schimbarea statutului morfosintactic al verbului-operator” [15, p. 260].

Tendența semiauxiliarului *a fi* de a se acorda cu subiectul (*eu eram să cad, tu erai să treci pe alături* ș. a.) este încă un argument al fuziunii celor două verbe, mai ales că au un subiect comun.

Afirmațiile în cauză vin să contrazică opinia lui C. Dimitriu despre existența a două subiecte în acest tip de structuri [29, p. 416-417].

Forma invariabilă a lui *a fi* se utilizează și în construcția *nu-i era a lucra*, în cazul căreia referirea la persoană se realizează printr-un pronume în dativ, care confirmă gradul de sudură a elementelor componente și-i rezervă funcția de PVC.

În cazul construcțiilor de tipul: *Multe sunt de spus, Multe sunt de schimbat* când nu putem identifica subiectul în baza morfemelor verbului de bază al PVC, pentru a demonstra solidaritatea elementelor componente, se apelează la procedeul „avansării obiectului verbului subordonat” [15, p. 260], care ne îndreptățește să considerăm structurile în discuție ca PVC. (Multe sunt de spus =E1 trebuie să spună multe).

A fi este atestat ca semiauxiliar la S. Berejan în îmbinări cu sens de predispoziție spre săvârșirea unei acțiuni: *nu-i era a mânca, nu-i era a cumpăra* ș. a. [13, p. 74-75], cu nuanța de necesitate îl amintește A. Ciobanu [20, p. 103]. în limba română veche *a fi*, cu diferite nuanțe modale, realizând construcții cu infinitivul, conjunctivul și supinul (mai puțin numeroase și care apar de-abia în sec. XVII), îl identifică G. Pană Dindelegan [71, p. 281-282], cu nuanțe de necesitate este atestat și de C. Cemârțan, frecvența structurilor cu verbul *a fi* punând-o pe seama influenței slave [22, p. 69-71].

În limba română actuală *a fi* manifestă aceleași caracteristici distribuționale:

1. *A fi + infinitiv*: V1+V2 (inf.+a)

Însă, fie vorba între noi, *nu ne era a învăța* f=nu ne venea a învăța → nu vroiam să învățăm), cum *nu-i e câinelui a linge sare*. (I. Creangă, O, I, p. 280)

2. *A fi + conjunctiv*: V1+V2 (conj.)

Fata într-ascuns îi făcu merinde, și-nspre sară, când *era să plece* (=trebuia să plece) cu caii își simți ca prin minune capul treaz. (M. Eminescu, GP, p. 35)

3. *A fi + supin*: V1+V2 (sup.)

Multe sunt de făcut (=trebuie făcute) și puține *de vorbit* (=trebuie vorbite), dacă ai cu cine te înțelege. (I. Creangă, O, I, p. 275).

În exemplul (3) verbul semiauxiliar nu se mai repetă, subînțelegându-se și pentru al doilea supin, astfel că, în enunț sunt prezente două predicale verbale compuse.

Deși forma cea mai des întrebuițată a semiauxiliarului *a fi* este cea de imperfect, nu sunt puține nici formele de prezent și de perfectul simplu:

Au moartea ta, înger, de *ce fu să fie* (= de ce a trebuit să fie)?

(M. Eminescu, O, I, p. 66).

Este un caz de excelentă utilizare stilistică a verbului *a fi*, o tautologie stilistică admisă prin tenta filozofică pe care o presupune.

Din perspectivă lexicală, verbul *a fi* este văzut ca ipostază inversă a lui *a avea*; „*a fi* este considerat starea celui care există, a celui care este ceva, *a avea* este starea celui care are, a celui căruia îi este ceva” [68, p. 189]. Iată de ce nuanțele modale ale semiauxiliarului *a fi* sunt asemănătoare cu cele ale lui *a avea*. El poate reda:

1. **Necesitatea**: A patra zi *era să fie* (=trebuia să fie) nunta lui Făt-Frumos. (M.Eminescu, GP, p.41)

In ziua-n care *era să serbeze* (= trebuia să serbeze) cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei, marchizul Bianchi, muri... (M. Eminescu, GP, p. 155)

2. **Posibilitatea**: Cum *era să ne mai întoarcem* (=cum puteam să ne întoarcem) acasă fără el? (I. Brad. MS, p. 48) D-apoi calului meu, de pe atunci cine mai știe unde i-or fi putrezând ciolanele! Că doar *nu era să trăiască* (=nu putea să trăiască) un veac de om! (I.Creangă, O., I, p. 152)

3. **Dorința**: - Făt-Frumos, din fuior de argint torceam și *eram să-ți țes* (=vroiam să-ți țes) o haină urzită în descântece, bătută-n fericire ... (M. Eminescu, GP, p. 25)

Dacă *nu ți-a fost de cumpărat* (=n-ai vrut să cumperi), la ce i-ai dat drumul? (I.Creangă, O., I, p. 251)

Un suflet curat și tânăr s-a lipit de sufletul lui ca un copil și-i *era a plânge*, și-i *era a râde* (=îi venea să plângă, îi venea să râdă) lui Gheorghe. (I.Druță, S, I, p. 352)

4. Probabilitatea: Am fost eu atunci, un an-doi, bolnav rău, de *era să pier* (=puteam pieri)... (I. Brad, MS, p. 88)

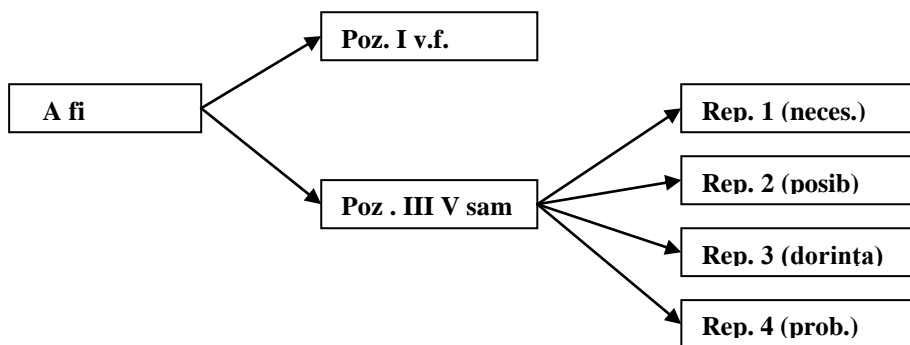
În rezultatul examinării faptelor de limbă în care *a fi se* distribuie cu un verb, atribuindu-i diferite nuanțe modale, putem concluziona:

1. *a fi*, în special impersonal, în distribuție cu un infinitiv, conjunctiv sau supin formează un binom cu funcție de PVC în virtutea repoziționării subiectului verbului de bază și plasării lui înaintea grupului.

2. nuanțele modale pe care le prezintă în contexte semiauxiliarul *a fi* sunt: *necesitatea, posibilitatea, dorința, probabilitatea*.

Schema (4) reprezentărilor verbului *a fi* se prezintă astfel:

Schema 4.

Verbul **a rămâne** (lat. *remanere*, fr. *remanere*, it. *rimanere*, sp. *Remaner* [53, p. 653; 54, p. 366]), datorită sensurilor contextuale modale pe care le dezvoltă, în dependență de context, se înscrie în grupa semiauxiliarelor ce redau *necesitatea*. În ceea ce privește funcțiile sintactice pe care le comportă este simetric cu *a fi*, ocupând toate cele trei poziții sintactice: de verb predicativ, semicopulativ și semiauxiliar [44, p. 162-163].

Verbul *a rămâne* are o sferă semantică dezvoltată și continuă sensurile etimonului latin, cu excepția celui de „a locui”. Sensurile noi în anumite contexte nu au un înțeles lexical complet sau denumesc un proces mult prea general și nu pot reda ideea de acțiune, limitându-se la funcția de verb nepredicativ [78, p. 52-53]. Deși dicționarele explicative nu atestă situațiile când este urmat de o altă formă verbală (am putea presupune că aceste fapte pot fi de dată mai recentă), în limba română veche gruparea *a rămâne* (verb impersonal) + *verb* este atestată, dar circumscrisă la sistemele graiurilor [71, p. 287]. Frecvența redusă a verbului *a rămâne* în această ipostază este susținută și de cercetătoarea C. Cemârțan, în care menționează cazuri sporadice de utilizare doar în opera lui D. Cantemir, calificându-le drept inovații care au pus

începutul metasemiei verbului discutat [22, p. 67-68]. Ca semiauxiliar îl consideră S. Berejan [13, p. 72], A. Ciobanu [16, p. 315-316; 1, p. 52; 20, p. 103 ș. a.] Aceasta se explică prin schimbările semantice prin care trece verbul discutat, constituind o urmare firească a variațiilor contextuale, a schimbărilor pe axa sintagmatică [78, p. 59].

Sensul fundamental (Si) de „*a nu pleca, a nu fi în mișcare*” îl fixează ca verbum finitum [59, p. 665]: Apa trece pietrele *rămân*, (proverb)

Structura a *rămâne*+*conjunctiv/infinitiv/supin* este interpretată diferit sub aspect sintactic. Luând în discuție distribuția lui *a rămâne* cu un supin, provenit dintr-un verb intransitiv (îți rămâne de mers la medic), putem afirma că referirea la persoană se realizează prin forma de dativ a pronumelui personal, care presupune agentul acțiunii. *A rămâne*, impersonal și sinsemantic în formula discutată, nu poate singur să asigure funcție asertivă enunțului, o face împreună cu supinul, imprimând acestuia nuanța de *necesitate*. Relația de sinonimie sintactică ce se stabilește între structurile *îți rămâne de mers* și *trebuie mers* ne rezervă dreptul a le considera ca având funcție de PVC, mai ales împotriva structurii *trebuie mers* nu există rezerve [15, p. 676].

Reține atenția situația cu supin provenit dintr-un verb tranzitiv: *i-a rămas de șters* praful, *i-a rămas de verificat* problema, în care „supinul are un subiect (neexprimat) identic referențial cu forma accentuată de obiect indirect” [79, p. 11], prin urmare, având subiect comun, gruparea *a rămas de șters*, în virtutea insuficienței semantice a verbului *a rămâne*, este nedisociabilă sintactic și constituie un PVC. Consecințele directe ale acestei modificări semantice ale verbului *a rămâne* conduc la schimbări sintactice urmate de personalizarea lui, observabilă și în distribuție cu infinitivul și conjunctivul: *mi-a rămas să rezolv* problema, *ne rămâne a citi* romanul ș. a. în situațiile discutate *a rămâne* este nepredicativ și numai împreună cu forma verbală din ocurența dreaptă poate realiza funcția de predicat.

Ca semiauxiliar, *a rămâne* se distribuie cu infinitivul, conjunctivul și supinul:

1. *A rămâne* + *infinitiv*: V1+V2 (inf+a): *rămâne a determina itinerarul*:

Dar secretul întrebării, cunoscut inimii mele,

Nu e-al meu să-l dau pe față. Și-ți *rămâne a ghici*... (Al. Macedonski, E, p. 24)

2. *A rămâne* + *conjunctiv*: V1+V2 (conj.)

Rămâne numai *săpun* lucrurile *la punct*. (G. Călinescu, SN, p.27)

3. *A rămâne* + *supin*: V1+V2 (sup.)

Nu știu dacă a fost un om tocmai bun, pentru că mai *rămâne de discutat* (= mai trebuie să discutăm) ce înseamnă om bun. (I. Druță, O, I, p. 39)

Este mai dificilă interpretarea binomului *a rămâne* + *participiu*. Deși ar trebui formal să se înscrie în grupa perifrazelor cu funcție sintactică de PVC, participiul redă ideea de calitate, făcând parte din structura unui predicat nominal: Noi suntem odată băieți, și ce-am vorbit odată *vorbit rămâne* (=așa rămâne) (I. Creangă, O, I, p. 83).

În limba română veche verbul *a rămâne* a fost atestat doar cu sens modal de *necesitate* [22, p. 67], pe când în română actuală mai capătă și sensul de *posibilitate* [80, p. 163]. Drept confirmare exemplificăm:

1. Necesitatea: Nenrocite duh, *rămâne* deci *să te întorci* (= trebuie să te întorci) pe urgisitul bulgăr de pământ... (L. Blaga, MT, p. 67)

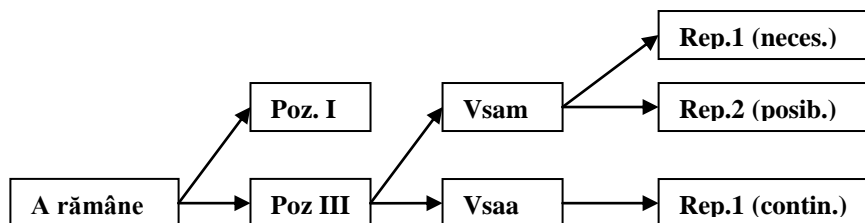
2. Posibilitatea: ...altceva mai bun decât fuga „de partea muierescă” *nu- mai*

rămâne de făcut (=nu putea face altceva) (I.Brad, MS, p. 9).

În unele contexte a rămâne manifestă valoare aspectuală: ...și numai medalia de bronz *rămâne să tulbure* (= continua să tulbure) inimile și mințile întregii clase. (I. Druță, O, I, p. 83)

Este un verb cu o largă utilizare în limbă, prestața lui de semiauxiliar este pe cale de extindere prin acumularea sensurilor modale în distribuție cu un alt verb. **Schema (5)** reprezentărilor verbului *a rămâne* este următoarea:

Schema 5.

A (se) face (lat. *facere, it.fare, sp. hacer, fv.faire*) [53, p. 315; 54, p. 453]. Este un verb cu o bogată gamă de sensuri și nuanțe, poate funcționa în poziția sintactică de verb predicativ, semicopulativ și semiauxiliar, fiind încadrat în grupa verbelor modale ce indică necesitatea [80, p. 126-139; 20, p. 107].

Ca semiauxiliar, se utilizează cu valoare impersonală și formă unipersonală, persoana III, singular cu sensul *a merita: face să pleci, face să vezi tabloul, face a fi văzut spectacolul*. În aceste îmbinări *a face* are sensul de *necesitate: trebuie să pleci, trebuie să vezi* (o necesitate morală), însă se mai intuiește și o nuanță de *posibilitate: face să cumperi =poți cumpăra*. Contractează mai des conjunctivul: au trecut de atunci peste cincisprezece ani și mai *n-ar face să pomenim* (= *n-ar trebui să pomenim*) de toate acestea. (I. Druță, O, I, p. 37).

Un tipar sintactic, specific pentru *a se face*, este construcția lui cu un pronume în dativ, situație în care exprimă sensul modal de *predispoziție, dorință*, în distribuție cu alt verb:

I *s-a făcut de însurat* (=vrea să se însoare); și mie mi *s-a făcut să mănânc* (=vreau să mănânc) carne de cuc (P. Teodorescu) [Apud 74, p. 251].

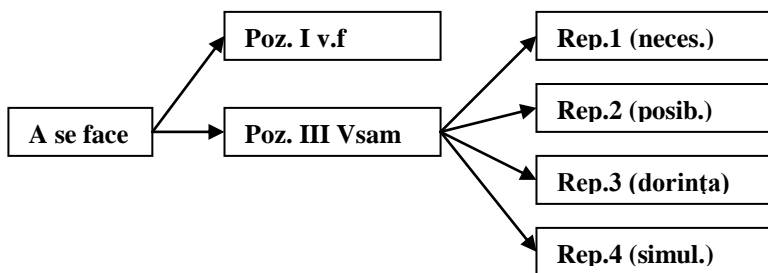
Cu valoare reflexivă, în distribuție cu un verb, în special la infinitiv, apare cu sens *simulativ* și este întâlnit destul de des în literatura artistică:

De abia a ieșit din poartă și *se face a repezi* pălăria pe sprânceana stângă - poate trece o nevăstuică frumușică ... (I. Druță, S,I, p. 119); Acești irozi *se fac a nu vedea*, I Acești irozi nu vor să ia aminte / Că Burebista doarme-n tâmpla mea, / Că Eminescu-mi curge prin cuvinte. (A. Suceveanu, ÎH, p. 154)

Acad.S. Berejan notează că *a se face* în îmbinările date, indică intenția falsă de a săvârși acțiunea, denumită de infinitiv, particularitatea acestor construcții se relevă în imposibilitatea de a substitui infinitivul prin conjunctiv: se face a căuta, *se face să caute [13, p. 72-73].

Nuanțele modale ale verbului *a (se) face* sunt de *necesitate, posibilitate, dorință* și *simulare*, **schema (6)** reprezentărilor lui fiind următoarea:

Schema 6.

Alte verbe cu valoare de semiauxiliar modal în anumite contexte sunt: *a se cuveni*, *a se cădea*, *a se cere*, *a se impune*, *a rezulta* ș. a.

În limba română actuală necesitatea poate fi redată și cu ajutorul verbului **a se cuveni** (lat. *convenire*) it. *convenire*, sp. *convenirse*, fr. *convenir* [53, p. 275; 54, p. 214].

Pornind de la dicționarele explicative ale limbii române, putem menționa că acest verb are sensul fundamental de: „*a-i reveni cuiva ceva, a merita*”: mie mi *se cuvine* această cinste [81, p. 623] cu funcție de verb predicativ, având ca valență obligatorie un pronume în dativ.

Cel de-al doilea sens (S2) - „*a fi conform cu cerințele morale, a se cădea*” [Ibidem]-contractează, de obicei, un conjunctiv, formând cu acesta un binom. *A se cuveni* îi imprimă verbului succedent o nuanță modală de necesitate:

... *se cuvenea să mă las în genunchi* (=trebuia să mă las în genunchi), *să mă închin* (=trebuia să mă închin) acelei mari minuni cerești... (I. Druță, S,I, p. 78)

În drumul meu eu întâi am dat peste un botez și *s-ar fi cuvenit să văd* (=ar fi trebuit să văd) întâi nunta și pe urmă botezul... (M.Sadoveanu, B, p. 87)

Pe chipurile lor...rămăsese...lumina lină a bucuriei de a fi, a vieții care oricum și în orice împrejurare *se cuvenea să fie prețuită* (=trebuia să fie prețuită) și *trăită* din plin ...(Z. Stancu, Ș, p.69) .

Descendența latină a verbului *a se cuveni* este strâns legată de sensul care îi rezervă funcție predicativă, deoarece în româna veche este atestat, în principiu, în această poziție [22, p. 66]. Foarte rar, în rezultatul modificărilor semantice a început să exprime necesitatea în sens general, reclamând schimbări și de funcție, prin selectarea unui alt verb [Ibidem, p. 66-67]. în româna actuală se utilizează, în special, cu conjunctivul, manifestând o singură reprezentare - necesitatea [20, p. 107].

A se cădea (lat. *cădere*, it. *cădere*, sp. *caer*, fr. *choir*) [53, p. 132, p. 54, p. 223] este sinonim cu *a se cuveni*, în urma evoluției semantice, dezvoltă zece sensuri; în calitate de semiauxiliar se utilizează rar, cu valoare de reflexiv unipersonal, exprimând o nuanță de necesitate [81, p. 355]:

- Bine, dar celui care scrie jalbă *se cade să-i dai* (=trebuie să dai) mai mult. (M. Sadoveanu, B, p. 56)

Un negustor *se cade să simtă* (=trebuie să simtă) că-i negustor. (M.Sadoveanu, B, p.64)

Binoamele *se cade să dai*, *se cade să simtă* le considerăm o construcție unitară cu funcția de PVC în baza echivalenței cu *trebuie să dai*, *trebuie să simtă*, în care primul

verb indică doar nota modală a realizării acțiunii, exprimată de verbul al doilea, privită din perspectiva necesității. Din punct de vedere gramatical, binomul satisface cerințele minime ale statutului de PVC prin comunitatea subiectului, distribuția cu un alt verb, care poate fi substituit cu infinitivul: *se cade a da, se cade a simți*, nu este posibilă introducerea negației între elementele perifrizei: **se cade nu a da, se cade nu a simți*.

Uneori sensul de necesitate al semiauxiliarului *a se cădea* se suprapune cu cel de posibilitate: - Hai, Gheorghiiță, îmbucă ceva de-a călare, căci *nu se cade să întârziem* (=putem să întârziem). (M. Sadoveanu, B, p. 56)

În exemplul citat binomul *nu se cade să întârziem* poate fi interpretat și cu sensul de *nu trebuie să întârziem*, dar persistă și o nuanță de posibilitate condiționată: *nu se poate să întârziem*.

În limba veche *a se cădea* se întâlnește în distribuție infinitivală în topică inversă, specifică pentru scrierile lui D. Cantemir, redând ideea de *necesitate* [21, p. 99] sau de *intenție*: a o cunoaște și se cade [22, p. 65].

A se **cere**, (lat. *quaerere*, fr. *querre*, it. *chiedere*, sp. *querer*) [53, p.170; 54, p. 485], când e reflexiv și impersonal se utilizează în calitate de semiauxiliar, manifestând sensul de necesitate: *se cere a învăța* = trebuie să înveți, sensul lui fundamental *de a stăruii pe lângă cineva pentru a obține ceva* se neutralizează, rămânând doar sensul de necesitate, care coincide cu S5 [81, p. 393] în cazul distribuției cu un verb.

Verbul în discuție admite un infinitiv și un conjunctiv: în loc să se arate jenat, ca o cântăreață căreia i *se cere să cânte* la vizite, doctorul răspunde hotărât... (G. Călinescu, EO., p. 133)

Dacă este utilizat reflexiv personal, *a se cere* selectează un participiu pasiv, alcătuind o unitate indisolubilă cu funcție de PVC; exprimând modalitatea din perspectiva unei dorințe, ceea ce coincide cu S6 atestat în dicționar: *a dori, a pofti, a voi*: Mă cunosc vinovată / Că m-am *cerut măritată*. (Sevastos, C.) [Apud 81, p. 393]

Umblă parcă amintindu-și vreun cântec, alintată, / Pare că i-ar fi tot lene și *s-ar cere sărutată* (=ar vrea să fie sărutată) (M. Eminescu, O., I, p.)

Este apreciat ca semiauxiliar în limba română actuală de A. Ciobanu [20, p. 107].

A se **impune** (lat. *imponere*, fr. *imposer*, it. *imporre*) [54, p. 159] capătă statut de verb semiauxiliar cu sens de necesitate numai reflexiv și impersonal în distribuție cu un infinitiv sau conjunctiv: *se impune a efectua o analiză competentă, se impune să realizeze clasificarea semiauxiliarelor...* Îmbinări în care *a se impune* poate fi substituit cu semiauxiliarul titular - *a trebui*: *trebuie să se efectueze, trebuie să se realizeze*.

Cu valoare de semiauxiliar se întâlnește relativ recent și, de preferință, în stilul științific, fiind considerat astfel și de A. Ciobanu [20, p. 107].

A **rezulta** (împr. din fr. *resulter*, it. *risultare*) [54, p. 353], are sensul de *a urma, a reieși, a decurge din...* [51, p. 746] și distribuția cu un nume în acuzativ îi conferă funcție predicativă. Dacă se distribuie cu un verb, actualizează o nuanță de necesitate și face corp comun cu acesta pentru a realiza predicția: *rezultă să spunem adevărul, rezultă să plecăm imediat*. Trebuie observat că în calitate de semiauxiliar devine impersonal și e substituibil cu verbul *a trebui*: *trebuia să spunem adevărul...* îl atestă și prof. A. Ciobanu [20, p. 107].

Semiauxiliarele modale cu sens de necesitate, ca elemente componente ale unui PVC, formează un microcâmp semantico-funcțional alcătuit din 11 verbe, având în calitate de reprezentant pe *a trebui*. Trei dintre ele sunt capabile să exprime câte 4 nuanțe modale: *a trebui*, *a fi* și *a (se) face*. *A avea* poate exprima 3 sensuri modale, iar *a urma* și *a rămâne* - câte 2, ultimul cumulând și valoare aspectuală.

Cinci verbe (*a se cuveni*, *a se cădea*, *a se cere*, *a se impune*, *a rezulta*) au stat de semiauxiliar contextual, exprimând un singur aspect: necesitatea. Caracterul eterogen al distribuției lor - de la infinitiv, conjunctiv până la supin și participiu - lasă amprenta asupra întregii clase de semiauxiliare modale.

Trebuie menționat că nu toate perifrazele verbale luate în discuție au aceeași circulație în limbă. O bună parte din ele au fost considerate „construcții vii” [13, p. 78], fiind mai frecvent utilizate, altele sunt identificate ca arhaice .

Referințe bibliografice:

1. Ciobanu, A. Cu privire la predicatul verbal compus cu sens modal II Analele științifice ale Universității de Stat din Chișinău. - 1969. - p. 60-78.
2. Teodorescu Ec. însemnări pe marginea auxiliarelor de modalitate II Anuar de lingvistică și istorie literară. Tomul XVII. - Iași. - 1966. - p. 137-142.
3. Iordan I. (profesor universitar). Gramatica limbii române. - Ediția a II-a. - București. - 1946. -260 p.
4. Iordan I. Limba română contemporană. - București: Editura Ministerului învățământului. -1956.-830 p.
5. Iordan I., Robu VI. Limba română contemporană. - București. - 1978. - 685 p.
6. Guțu V. Semiauxiliarele de mod II Studii de gramatică. - Voi. - București. - 1956. - p. 57-81.
7. Nedioglu Gh. Predicatul verbal (I) II Limba română. - V. - București. - nr. 3. - p. 34-45.
8. Nedioglu Gh. Predicatul verbal (II) II Limba română. - București - nr. 4. - p. 49-57.
9. Nedioglu Gh. Predicatul verbal (III) II Limba română. - București. - nr. 5. - p. 23-36.
10. Asan, F., Vasiliu, L. Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română II Studii de gramatică, voi. I - București: Academiei R.P.R., 1956, p. 97 - 113.
11. Dumitrașcu P. In legătură cu predicatul multiplu și cel complex II Cercetări de lingvistică. -Cluj.-1964.-nr. 1. p.59-67.
12. Săteanu C. Predicatul compus II Cercetări de lingvistică. - XI. - Cluj. - 1966. - nr. 2. - p. 243-252.
13. Berejan, S. Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc. - Chișinău: 1962, 142 p.
14. Guțu Romalo V. Semiauxiliarele de aspect? //Limba română. X. - București. - 1961. nr. 1. p.3-15
15. 15.Gramatica limbii române. - Voi. II. Enunțul. București: Editura Academiei Române. - 2005, 1036 p.
16. Ciobanu, A. Conjunctivul în componența sintagmelor formate din *a sta*, *a încerca* + conjunctiv II Limba și literatura moldovenească. - Chișinău. - 1960. nr. 3. - p. 23-31.

17. Ciobanu, A. Conjunctivul și întrebuintarea lui în sintagmele predicative în limba moldovenească literară contemporană. - Disertație pentru obținerea gradului științific de candidat în științe filologice. - Chișinău. - 1960. - 393 p.
18. Ciobanu, A. Părțile principale ale propoziției. - Chișinău, 1969. - 177 p.
19. Ciobanu, A. Limba maternă și cultivarea ei. - Chișinău: Lumina. - 1988. - 320 p.
20. Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa (sub redacția prof. A. Ciobanu). - Chișinău: Lumina. - 1987. - 467 p.
21. Cemârtan, C. Un tip de predicat verbal compus în „Istoria ieroglifică” a lui D. Cantemir în culegerea interuniversitară. Probleme de gramatică și stilistică. - Chișinău: Știința, 1985, p. 74-83.
22. Cemârtan, C. Predicatul verbal compus în texte de literatură veche moldovenească // Probleme de lingvistică. - Chișinău: Știința, 1988, p. 94-102.
23. Cemârtan, C. Семантико- синтаксическая характеристика сложного глагольного сказуемого в старомолдавском языке. Disertația pentru obținerea gradului științific decandidat în științe filologie. - Chișinău: 1989, 202 p.
24. Cemârtan, C. Realizarea binomului predicativ V1+V2 în limba română veche // Revista de Lingvistică și Știință Literară. - Chișinău: 1992. nr.1, p. 25-30.
25. Hazy Șt. Predicativitatea: determinare analitică contextuală. - Cluj-Napoca: Editura Dacia. -1997.-149 p.
26. Borchin, M. Particularitățile morfosintactice ale semiauxiliarelor de modalitate // Analele Universității din Timișoara. Seria Științe filologice. - Timișoara: 1995, p. 53-59.
27. Matcaș N. Verbele predicative și cele nepredicative în „Școală a gândului” (teoreme lingvistice). - Chișinău: Lumina. - 1982. - p. 104-111.
28. Avram, L. Verbele de modalitate în limba română // Studii și cercetări lingvistice. XL., nr. 3, 1989, p. 203-206.
29. Dimitriu C. Tratat de gramatică a limbii române: vol II - Sintaxa. - Iași: Institutul European. 2002.-1605 p.
30. Enciclopedia limbii române. - București: Univers enciclopedic. - 2001. - 634 p.
31. Irimia D. Gramatica limbii române. Morfologie și sintaxă. - Iași: Polirom. - 2000. - 543 p.
32. Dragomirescu Gh. N. Auxiliarele modale // Limbă și literatură, voi. VII. - București. - 1963. p. 231-256.
33. Gramatica limbii române. - Voi. I (ediția a doua). București: Editura Academiei RSR. - 1966. -437 p.
34. Gramatica limbii române. - Voi. II (ediția a doua). București: Editura Academiei RSR. - 1966. -588p.
35. Avram, M. Gramatică pentru toți. - București: Academiei R.S.R., 1986, 414 p.
36. Crașoveanu, D. In jurul categoriei predicatului (cu privire la verbele de modalitate și de aspect) II Analele Universității din Timișoara. - seria Științe filologice. - VI. - 1968. p. 141-158.
37. Neamțu G. G. Despre auxiliare. Cu privire specială la „a fi” // Cercetări de lingvistică. - Anul XVI. - nr. 2. - Cluj. - 1971. - p. 355-363.
38. Iordan I., Guțu Romalo V., Niculescu Al. Structura morfologică a limbii române

- contemporane. București: Editura științifică. - 1967. - 353 p.
39. Guțu Romalo V. Corectitudine și greșeală (Limba română azi). - București: Editura științifică. - 1972.-285 p.
40. Hazy Șt. Predicate verbale compuse? // Cercetări de lingvistică. - X. - Cluj: 1965. - nr. 2. - p. 289-297.
41. Șerban V. Sintaxa limbii române (curspractic). - București: Editura Didactică și Pedagogică. -1970.-444 p.
42. Coteanu, I. Gramatica de bază a limbii române. - București: Editura Albatros. - 1982. - 423 p.
43. Sinteze de limba română (coordonator și autor principal Th. Hristea). - București: Editura Didactică și Pedagogică. - 1981. - 280 p.
44. Ciobanu, A Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке. - Часть I – Chișinău: -1968. - 234 p.
45. Вишневская В. Н. Спруктура и семанмука конструкуии с модальными глаголами в современном испанском языке. /Дисертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. - Киев. - 1987. -218 с.
46. Diaconescu I. Infinitivul în limba română. - București: Editura științifică și enciclopedică. -1977.-240 p.
47. Ungureanu E. Actualizatori modali ai atributului // Revista de Lingvistică și Știință Literară. -Chișinău. - 1998. - nr. 5. - p. 116-122.
48. Darul, Al. Modalitatea și opoziția negație – afirmație // Revista de Lingvistică și Știință Literară. - Chișinău. - 1992. - nr. 3. -p. 32-37.
49. Berejan, S. Семантическая эквивалентность единиц . - Chișinău: Știința, 1973, 372 p.
50. Вондарко А. В. Грамматическая категория и контекст . - М: Наука, 1971, 115 с.
51. Dicționarul limbii române literare contemporane. București. - 1957. - Voi. III. - 781 p.
52. Милосердова Е. В. Семантика и прагматика модальности.–Воронеж,1991, 195 с.
53. Ciorănescu Al. Dicționarul Etimologic al limbii române.- București: Editura Saeculum, I. O., 2002, 1056 p.
54. Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești (sub redacția lui N. Raevschi și M. Gabinschi). - Chișinău. - 1978. - 679 p.
55. Matcaș N. Meandrele unei construcții (trebuie de făcut) // Ccultivarea limbii. - Chișinău: Cartea Moldovenească. - 1982. - p. 27-39.
56. Constantinescu, Gh. Particularitățile semantice și sintactice ale verbului a trebui // Limba română. - XIX. - București. - 1970. - nr. 1. - p. 15-24.
57. 57.Constantinescu, Gh. Particularitățile morfologice ale verbului a trebui // Limbă și literatură -XXIV.-1970.-p. 163-174.
58. Neagoe E. Observații asupra definiției verbului copulativ // Cercetări de lingvistică. - Anul XIV.-Cluj.-1969.-nr. 1.-p. 95-97.
59. Dicționarul limbii române literare contemporane. - București. - 1957. - Voi. IV.
60. Găitănanu Șt. Sintaxa verbului impersonal a trebui în Șt. Găitănanu Studii și articole de gramatică. - Pitești: Editura Universității din Pitești. - 2002. - p. 29-32.
61. Guțu Romalo V. Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb). București: Editura Academiei RSR. - 1968. - 365 p.

62. Marin, V. Aspecte ale stilisticii moldovenești. - Chișinău: Editura Cartea moldovenească, 1987, 175 p.
63. Condrea, I. Utilizarea verbului a trebui // Limba Română. - Chișinău. - 1999. - nr.1. - p.49-50.
64. Poalelungi Gh. Irealul II Limbă și literatură. - Anul XII. - București. - 1966. - p. 245-262.
65. Neamțu G. G. Despre construcția „a trebui + participiu” // Limba română. - XXIX. -București. 1980.-nr. 5.-p. 511-514.
66. Dimitriu C. Les valences obligatorie set les valences facultatives des verbes roumains II Revista de Lingvistică și Știință Literară. - Chișinău. - 1996. nr. 5. - p. 153-159.
67. Neamțu G. G. Predicatul în limba romană (o reconsiderare a predicatului nominal). -București: Editura Științifică și enciclopedică. - 1986. - 232 p.
68. Benveniste, E. Probleme de lingvistică generală. Voi. I - București: Universitas, 2000, 333 p.
69. Oglindă E. Expresivitate și corectitudine la utilizarea supinului (predicat verbal simplu și component al predicatului verbal compus) II Limba Română. - Chișinău. - 1992. - nr. 2-3. - p. 157-162.
70. Berea-Găgeanu, E. Gruparea a avea + infinitiv / conjunctiv în limba română // Limba Română.- București: 1979, nr. 2, p. 143-155.
71. Pană Dindelegan G. Regimul sintactic al verbelor în limba română veche // Studii și cercetări lingvistice. - XIX. - nr. 3. - București. - 1968. - p. 265-296.
72. Minut A-M. Verbele nepredicative în limba română // Analele Științifice al Universității „Al. I. Cuza” din Iași (serie nouă) Lingvistică. - Tomul XLIV-XLV. - 1998-1999. - p. 173-183.
73. Teodorescu Ec. în problema structurii părților de propoziție. Cu privire specială la predicatul nominal II Limba Română. - XXVIII. - București. - 1979. - nr. 2. - p. 123-127.
74. Dicționarul limbii române literare contemporane. - București. - 1956. - Voi. II. - 804 p.
75. Pană Dindelegan G. Utilizări sintactice ale verbului „a fi” // Limbă și literatură română (revistă trimestrială pentru elevi). - București. - nr. - 1987. - p. 4-7.
76. Guțu Romalo V. Corectitudine și greșală (Limba română azi). - București: Editura științifică.-1972.-285 p.
77. Nicolescu A. Probleme de sintaxă a propoziției. Ediția a II-a. - 1996: Editura R.A.I. - 222p.
78. Negomireanu D., Teiuș S. Conținutul semantic al verbului a rămâne în limba română. -Cercetări de lingvistică. -XIII. -Cluj. - 1968. -nr. 1. -p. 51-60.
79. Miron-Fulea M. Sintaxa verbului „a rămâne” // Limba și literatura română. - București. -1998.-nr. 4.-p. 7-12.
80. Ciobanu, A Синтаксис полусвязочных глаголов в молдавском языке . - Часть II. – Chișinău: -1968. -182p.
81. Dicționarul limbii române literare contemporane. - București. - 1955. - Voi. I. - 814 p.

PROBLEMA INTERCONEXIUNII LA PREDAREA ELEMENTELOR DE PLANIMETRIE ȘI STEROMETRIE

Natalia MACRIȚCHI,

doctor în pedagogie, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul

This article deals with the problems of geometry teaching (methodology of teaching geometry) at a preuniversity level: the actuality of the objective of training space representations and spatial imagination to students; continuity in studying planimetry and stereometry; defaults in graphical preparation of the students while studying systematic courses of algebra and geometry; methodology bases of the interconnecting study of planimetry and stereometry; consolidation and development of gnoseologic competences obtained by students in studying planimetry and stereometry; figures and spatial models in studying the units of contents of planimetry; the study of particularities of schemes and special figures at planimetry courses; ways of developing geometric intuition at the students who study planimetry dependencies.

Cuvinte cheie: *matematică, geometrie, planimetrie, stereometrie, didactica geometriei, reprezentare spațială, imaginație spațială, interconexiune, figură, desen, spațiu, plan*

Cunoaștem, că formarea reprezentărilor spațiale și a imaginației spațiale sunt unele din cele mai importante obiective a instruirii școlare. „Imaginația geometrică, sau, cum i se mai spune, intuiția geometrică joacă un rol important în lucrul de cercetare aproape în toate compartimentele matematicii”, remarca Kolmogorov A.N. [9; p.10].

Pe de altă parte, „o bună imaginație spațială – indică Cetveruhin N.F., - este necesară constructorului care creează mașini noi, geologului care explorează adâncurile pământului, arhitecturului care proiectează edificii ale orașelor contemporane, chirurgului care efectuează operații exacte în sistemul complex de vase sanguine și fibre nervoase, sculptorului, pictorului etc.” [11; p.11].

„Geometria și-a păstrat atractivitatea ei estetică dintotdeauna și nu s-a șters frumusețea rezultatelor ei. Mai mult decât atât, pentru specialiștii din matematica pură și matematica aplicată geometria a devenit și mai utilă și necesară decât era pe timpuri. Să luăm, de exemplu formele orbitelor sateliților artificiali și geometria patru-dimensională a timpului – spațiului”. [10; p.12].

Problema formării reprezentărilor spațiale și a imaginației spațiale la elevi, necesită pentru soluționarea sa o succesiune profundă în studiul cursului de stereometrie și a cursului de matematică în general.

Aceasta problemă și cea legată de ea – pregătirea grafică a elevilor – se rezolvă nu numai la orele de stereometrie, dar și în procesul studierii altor discipline înrudite, de exemplu desenul liniar și educația tehnologică. [8; p.26-27].

Ilustrațiile grafice reprezintă modele matematice deosebite ale condițiilor (problemelor) ce exprimă dependențe analitice prin intermediul figurilor geometrice. Acestea la rândul lor permit utilizarea desenelor, schițelor, diagramelor, graficelor cu scopul activizării procesului de cunoaștere a elevilor: ca mijloace grafice de rezolvare a problemelor, ca mijloace de determinare a soluțiilor scontate până la realizarea rezolvării analitice, ca mijloace de autoevaluare a rezolvărilor aritmetice sau algebrice.

Utilizarea sistematică și consecventă a procedeelor descrise mai sus, implică formarea unei baze teoretice necesare pentru dezvoltarea suficientă, fie și la nivel empiric, a cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor grafice.

Indicăm câteva curențe în cazul când pregătirii grafice a elevilor nu i se acordă atenția cuvenită de exemplu, la studierea elementelor din algebră cadrele didactice mai des nu atrag atenția elevilor la particularitățile inducției, deducției și a aplicării lor simultane.

Frecvent putem auzi la ore expresia „această afirmație o vom accepta fără demonstrație”. O altă curență nu mai puțin importantă este, că la studierea materiei din planimetrie la treapta primară și gimnazială nu-și găsesc locul obiectele spațiale. Studiul geometriei în spațiu în clasele superioare ale gimnaziului nu lichidează acest neajuns. În culegeri sunt propuse probleme cu conținut stereometric practic, dar ele sunt puține la număr, pentru ele sunt prezentate desene de-a gata, în care sunt evidențiate elementele necesare. Ideea este că se știrbește din caracterul de descoperire, cercetare, inventare, elevilor nu li se dă posibilitatea să se gândească mai mult, să propună variantele sale de soluționare.

Reprezentările grafice ale figurilor spațiale se utilizează la orele de educație tehnologică, la orele de desen liniar, la orele de matematică propriu-zis. Dar începând studiul sistematic al cursului de geometrie, unele cadre didactice, niciodată, nu discută cu elevii particularitățile schemelor, desenelor, exprimarea prin desen a proprietăților obiectelor reale (ce proprietăți sunt transmise exact, dar care sunt denaturate), aplicabilitatea lor practică, reală.

Considerăm, că această situație se creează pe motiv, că nu se dorește introducerea elementelor de stereometrie în studierea cursului de planimetrie.

Dar rămâne cert un fapt: pregătirea grafică a elevilor, formarea reprezentărilor spațiale ale elevilor și a imaginației spațiale ale elevilor și a imaginației spațiale în perioada școlară de studiere a planimetriei este insuficientă.

Această curență este foarte serioasă. Vom încerca să dovedim aceasta, comparând tratarea „stereometrică” și tratarea „planimetrică” a unor teme din geometria școlară.

Tratarea stereometrică e mai aproape de cotidian și de aceea este mai accesibilă, ea ilustrează mai bine esența științifică a noțiunii de reprezentare și a necesității cunoașterii ei.

Pentru aceasta se pot utiliza exemple tradiționale din cursul de desen liniar: se examinează corespondența dintre punctele unei figuri spațiale și a umbrei lăsate de ea pe perete (sol) de la razele solare sau de la o sursă de lumină (lanternă, spre exemplu).

Aceste umbre plane, clar, că se deosebesc de figurile spațiale date. Dar unele proprietăți ale figurilor sunt transmise (reprezentate) exact.

Astfel, după profilul feței putem cunoaște însăși persoana.

De felul cum e amplasată figura în raport cu planul și unghiul de înclinare a razelor, depinde cum se transmit particularitățile figurii date de reprezentarea ei plană (umbră).

Să remarcăm, că prin reprezentare în studierea desenului liniar, se subînțelege proiectare.

După umbra obținută, desigur că nu putem determina completamente toate particularitățile figurii date, chiar și dacă va fi indicată direcția razelor luminoase. Așa o reprezentare în matematică se numește ireversibilă, deoarece după chipul acestei figuri nu se poate restabili figura.

Astfel, o umbră rotundă se poate obține atât de la sferă, cât și de la cilindru. La orele de desen liniar se fac mai multe proiecții (umbre) distincte a figurii date, care se obțin pe plane reciproc perpendiculare. Aceste reprezentări (umbre) determină pentru figura dată proiecția în față, proiecția laterală și proiecția de sus și împreună cu ele toate particularitățile geometrice.

Problema interconexiunii la predarea elementelor de planimetrie și stereometrie a fost studiată de multe generații de pedagogi și metodiști. Această problemă își are începuturile în antichitate. Avicena unește în „Cartea cunoștințelor” într-un compartiment planimetria și stereometria. Euclid a expus în „Elemente” planimetria în Cartea a I-a, iar stereometria în Cartea a XI-a.

Studierea interconexă a unor noțiuni în matematică este foarte atractivă. În cazul unui așa studiu elevii însușesc mai ușor legătura dintre anumite compartimente, la studierea separată a aceluiași compartimente, stabilirea legăturii dintre noțiuni este anevoioasă, uneori imposibilă.

Dar permutarea compartimentelor nu trebuie să fie întâmplătoare. E necesar să existe o logică în modificarea dată.

Cetveruhin N.F. consideră necesară soluționarea problemei interconexiunii dintre planimetrie și stereometrie așa, cum ar rezolva-o însăși viața.

„În viață noi întotdeauna avem „planimetria în spațiu”, adică figurile planimetrice, sunt amplasate într-un mod oarecare în spațiu”. [12; p.17].

Această recomandare și multe altele nu și-au pierdut din importanță nici în zilele noastre pentru școala contemporană. Și dacă uneori nu se ține cont de aceste recomandări, atunci acest lucru se explică prin complexitatea evaluării realizării modificărilor în sistemul logic de expunere a materiilor.

Dacă ne vom limita doar la expuneri matematice sau pur logice, atunci problema interconexiunii e imposibil de soluționat.

Pentru a rezolva corect problema în cazul dat, e necesar să se facă o analiză metodologică comparativă a sistemelor de expunere a cursului de geometrie, luând în cont particularitățile obiective ale matematicii ca știință și ca disciplină școlară [13; p.25].

Scopurile instruirii, fiind componentele prioritare ale sistemului metodic, determină perfecționarea celorlalte componente: conținutul învățării, formelor lui, metodelor și a mijloacelor. [14; p.7].

Prin consolidarea și dezvoltarea cunoștințelor și percepțiilor, însușite de către elevi în procesul studierii planimetriei, la lecțiile de stereometrie, avem posibilitatea să urmărim mai bine interconexiunea dintre aceste două compartimente ale geometriei elementare.

Interacțiunea studierii teoriei și a practicii determină unitatea și continuitatea gnoseologică în însușirea matematicii nu numai în gimnaziu, dar și în liceu. Această interacțiune se poate demonstra ușor la studierea părții planimetrice a cursului de geometrie. Recomandările analogice pot fi aplicate și la cursul de stereometrie. Să examinăm exemple concrete.

În cazul studierii poziției reciproce a dreptei și a planului (a două plane) e bine ca elevii să facă niște observații independente, înainte de a formula careva afirmații logice.

De exemplu, cadrul didactic le propune elevilor, să clasifice poziția reciprocă a dreptei și planului. În rezultatul acestor observații ei trebuie să indice numărul de cazuri posibile. Dacă majoritatea elevilor nu vor putea reliefa trei cazuri fundamentale de amplasare a dreptei și a planului, atunci profesorul le va „șopti” singur sau va apela la răspunsurile elevilor mai puternici în materie. Clasificarea se va face în dependență de mulțimea punctelor comune, care aparțin dreptei și planului. Așadar, sunt posibile următoarele cazuri:

1. *Toate punctele dreptei aparțin planului (dreapta în întregime aparține planului);*
2. *Dreapta și planul au un singur punct comun;*
3. *Dreapta și planului nu au puncte comune*

Înainte de a realiza demonstrația logică (deductivă) a afirmațiilor 1) – 3), elevii prezintă aceste situații cu ajutorul „modelor” planului (suprafața mesei) și a dreptei („pixul”), apoi generalizează cele observate. Apelul la practică (observații, experiențe) se poate face și după realizarea demonstrației logice.

De exemplu, dacă elevilor li se va propune să stabilească valoarea de adevăr a afirmației: liniile de intersecție a două plane cu un al treilea plan sunt concurente (se intersectează), atunci prin experiment ei vor demonstra, că afirmația este greșită: liniile vor fi numai paralele.

Verificarea afirmațiilor logice prin intermediul practicii (observațiilor, experiențelor etc.) e binevenită, când demonstrația proprietăților se omite. De exemplu, în mai multe manuale nu se dă demonstrația proprietăților proiecției paralele:

Proprietatea 1. *Proiecția dreptei este o dreaptă.*

Proprietatea 2. *Proiecțiile dreptelor paralele sunt drepte paralele.*

Proprietatea 3. *Raportul lungimilor proiecțiilor a două segmente paralele este egal cu raportul lungimilor segmentelor proiectate.*

După „modelarea” proprietăților 1-3, elevilor li se propune temă pentru acasă: să observe în cotidian aceste proprietăți, de asemenea să observe aceste proprietăți pe diverse desene, modele ale corpurilor geometrice etc.

Cunoaștem că „figuri geometrice” în realitate nu există, ele reprezintă niște abstractizări de la lumea reală. Geometria studiază în realitate forma și dimensiunile obiectelor, făcând abstracție de la alte caracteristici materiale ale lor, - așa apar figurile geometrice plane și spațiale (cuburi, paralelipipe, prisme, cilindri, conuri etc.).

Aceste figuri pot fi privite ca reuniune a punctelor, segmentelor figurilor plane. Care sunt particularitățile poziției lor reciproce în spațiu (în particular, pe plan)?

Aceasta este una din problemele generale fundamentale, pe care trebuie s-o rezolve geometria.

Înainte de a construi case, corăbii, strunguri etc. e nevoie de construit desene (scheme).

Desenele (schemele) sunt necesare pentru reprezentarea intuitivă a formelor și dimensiunilor obiectelor reale.

Altă problemă generală fundamentală ar fi: reflectarea pe un desen plan a particularităților caracteristice a poziției reciproce a punctelor, segmentelor, figurilor plane și condițiile de exprimare corectă a proprietăților acestor obiecte reale pe desenul plan.

Aceste două probleme generale, care exprimă două necesități practice de dezvoltare a stereometriei, duc la apariția unui număr impunător de probleme geometrice particulare de studiere a poziției relative a două drepte, a drepte și a planului, a două plane etc. [3; p.45-108].

Un moment foarte important în consolidarea teoriei și a practicii este rezolvarea problemelor.

Dar procesul de rezolvare a problemelor nu trebuie să se transforme într-o șablonizare (studierea teoriei cu ajutorul problemelor). Chiar și rezolvarea problemelor date „de-a gata” e necesar să se realizeze, efectuând (modelând) situația reală descrisă în problema textuală.

Înainte de a studia o unitate de curs teoretică la geometrie, pe lângă observațiile făcute, se recomandă să se rezolve probleme introductive, care i-ar convinge pe elevi în necesitatea cunoașterii geometriei, în cazul dat cu izvoarele practice ale teoriei cu tendințele de dezvoltare a teoriei.

Rezolvarea problemelor „de-a gata” date este insuficientă pentru construcția studiului matematicii ca proces creativ simultan de activitate cognitivă a elevilor și cadrelor didactice. Renumitul pedagog american D. Poya considera inadmisibilă examinarea în cursul școlar de matematică doar a problemelor de „rutină”. Probleme de „rutină” erau numite acele care aveau un domeniu de aplicabilitate foarte îngust (ilustrarea unui criteriu sau aplicarea în practică a unei reguli).

Așa probleme trebuie să fie incluse în manuale, dar bine ar fi să se țină cont de cele trei faze în studiul matematicii: cercetarea, formalizarea, însușirea (după D. Poya).

Fapt că aceste probleme „de rutină” respectă doar faza formalizării, ceea ce nu dezvoltă, dar duce la șablon. [15; p.294].

Rezolvarea problemelor matematice reprezintă un model de studiere a însușii științei matematica.

De aceea lucrul asupra problemelor matematice trebuie să reflecte întreaga didactică a legăturii matematicii cu realitatea obiectivă: apariția în practică a interpretării rezultatelor obținute, meditarea asupra aplicațiilor lor practice.

Este necesar să le arătăm elevilor procesul de creare, de alcătuire a problemelor, începând de la matematizarea situațiilor practice examinate.

Este necesar să comparăm rezolvările problemelor, să căutăm metode mai generale de rezolvare a lor, să analizăm ce situații practice pot cuprinde.

Astfel apar problemele de treapta a doua scopul cărora este studiul însăși a problemelor. Așa „probleme despre probleme” ridică considerabil eficiența studiului matematicii la toate clasele ciclului gimnazial și liceal.

Propedeutica stereometriei în ciclul gimnazial reprezintă una din căile reale de îmbunătățire a studiului geometriei și a pregătirii grafice a elevilor.

Utilizarea rațională a corpurilor spațiale la studiul cursului sistematic de geometrie („Noțiuni fundamentale ale geometriei”), este îndreptățită de interesele nemijlocite a reflectării lumii materiale în studiul obiectelor geometrice.

Atenția elevilor trebuie îndreptată asupra faptului, că toate reprezentările grafice, care se conțin în cărți, hărți, scheme, diverse acte tehnice, care apar pe tablă, pe caiete sunt plane. De aceea studierea proprietăților figurilor plane în planimetrie are o importanță deosebită din punct de vedere teoretic și practic.

Să nu uităm, că și figurile spațiale se reprezintă de asemenea pe plan. Astfel unele proprietăți ale corpului sunt redată exact, altele nu.

Pe elevi trebuie să-i convingem, că mai „comod” e să lucrezi cu modelul real decât cu desenul (schiță).

Modelele stereometrice reprezintă un mijloc eficient de studiere intuitivă a geometriei. Prin urmare, modelele stereometrice trebuie utilizate sistematic la orele de geometrie.

Utilizarea modelelor stereometrice ajută învățătorul școlar să formeze reprezentări dinamice la elevi despre noțiunile planimetrice studiate, deoarece figurile plane corespunzătoare corpurilor spațiale se studiază în cele mai diverse poziții în spațiul tridimensional.

Identificarea elementelor plane în modelele stereometrice, determinarea formelor și dimensiunilor lor în același timp determină și multe proprietăți ale figurilor spațiale, fie și pe cale empirică.

Nu mai puțin importantă este soluționarea problemei de modelare. Scopul acestei probleme este de a construi modelul stereometric, dar nu în mod arbitrar, dar conform unor caracteristici date special. Rezolvarea problemelor de modelare activează gândirea elevilor, duce la înțelegerea esenței matematice a activității lor practice.

În viață, în cazul soluționării unei probleme practice, legate de construirea (modelarea) unui obiect oarecare, suntem nevoiți singuri să determinăm dimensiunile potrivite, siguri să schițăm desenul, ținând cont de restricțiile, care le impune acest obiect în cazul utilizării lui etc.

De asemenea este foarte important să-i învățăm pe elevi să modeleze desfășuratele corpurilor spațiale, să determine după desfășurată despre ce corp spațial este vorba.

Pregătirea (modelarea, construirea) modelelor stereometrice le dă posibilitate elevilor să se învețe „a croi” materialul (hârtia, cartonul etc.) pentru a obține desfășurate cât mai exacte.

Pentru a obține schițele figurilor stereometrice pe plan se folosește proiectarea paralelă.

Înainte de a trece la studierea particularităților desenelor figurilor spațiale pe plan, elevii trebuie să conștientizeze, că caracteristicile geometrice esențiale a acestor figuri sunt: poziția reciprocă a vârfurilor, muchiilor, fețelor, valorile lungimilor muchiilor și a mărimii unghiurilor convenționale, forma fețelor etc.

Schimbarea formei și a dimensiunilor a fețelor corpurilor pe desen nu este arbitrară și nu se modifică de la caz la caz.

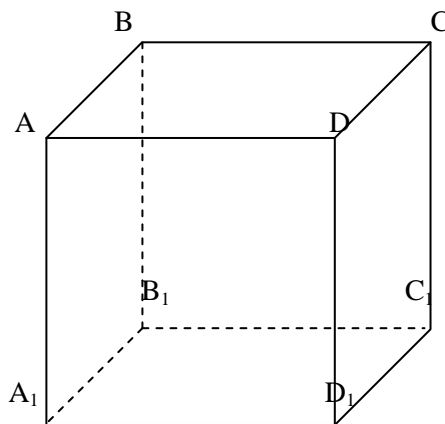
Chiar și în cazul deformării formei fețelor corpului se păstrează unele proprietăți geometrice importante: imaginea liniei drepte este linie dreaptă, segmentele paralele a figurii date se reprezintă pe desen de asemenea prin segmente paralele, raportul lungimilor proiecțiilor a două segmente paralele se păstrează egal cu raportul lungimilor segmentelor ce se proiectează.

Aceste proprietăți le putem urmări în orice situație concretă, ele sunt niște urmări logice a proiecției paralele.

Studiul schemelor (desenelor) figurilor spațiale este mai efectiv atunci când elevilor li se propun lucrări independente însoțite de discuții colective. Scopul acestor lucrări ar fi confruntarea proprietăților figurilor spațiale cu desenele (schițele) lor de pe plan.

Propunem spre atenție conținutul a câtorva astfel de lucrări independente.

Lucrarea independentă nr.1

Desenul 1[8; p.52].

- A.** Câte plane mărginesc figura dată?
1. Trei plane;
  2. Șase plane;
  3. Patru plane;
  4. Nici una din soluții nu-i corectă.

B. Care două drepte nu aparțin aceluiași plan?

1. AB și A_1D_1 ;
2. AB și A_1C_1 ;
3. AB și BC ;
4. AB și D_1C_1 .

C. Care trei drepte împreună cu dreapta A_1A se află într-un plan?

1. AA_1 ; A_1D_1 și AB ;
2. AA_1 ; A_1B și AB ;
3. AA_1 ; AB și BC ;
4. Nici una din soluții nu-i corectă.

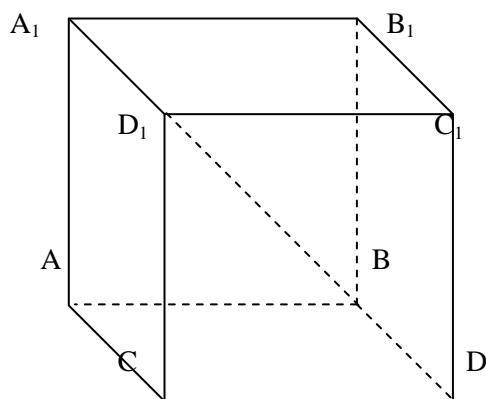
D. Care afirmații sunt false referitor la dreapta AB ?

1. Aparține planului AA_1B_1B ;
2. Aparține planului BCC_1B_1 ;
3. Nu aparține planului BB_1C_1C .

E. Determinați patru puncte necoplanare.

1. A_1 ; D_1 ; C_1 și B_1 ;
2. A ; A_1 ; B_1 și C_1 ;
3. B ; B_1 ; C și C_1 ;
4. A ; A_1 ; C_1 și C .

Lucrarea independentă nr. 2

Desenul 2 [8; p.52].

A. Care segmente formează linia frântă?

1. AD ; A_1D_1 ; CC_1 ;
2. AD ; DC ; CC_1 ;
3. A_1B_1 ; D_1C_1 ; DC ;
4. Nici una din soluții nu-i corectă.

B. Identificați linia frântă:

1. DCBA;
2. $D_1C_1CDD_1$;
3. $ADCC_1B_1$;
4. ABD_1DCBA .

Gândiți-vă, cum e mai bine să răspundeți la această întrebare: cu desen sau fără el.

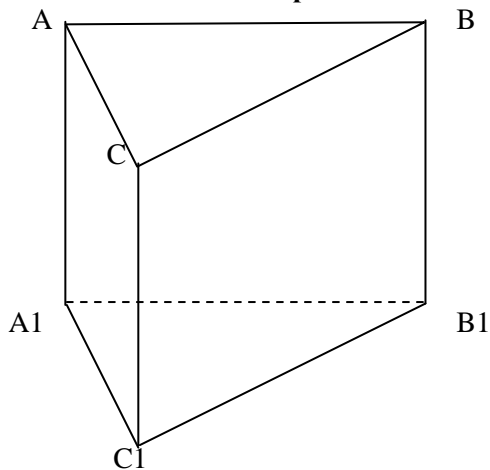
C. Care linie frântă îi aparține planului AA_1D_1D ?

1. ADC;
2. ADD_1 ;
3. DAB;
4. Nici una din soluții nu-i corectă.

D. Determinați liniile frânte plane și neplane:

1. Linia frântă ABB_1C_1 este plană;
2. Linia frântă ABD_1D este plană;
3. Linia frântă ABCD este plană;
4. Linia frântă ABD_1C_1 – este neplană.

Lucrarea independentă nr.3

Desenul 3 [8; p.52].

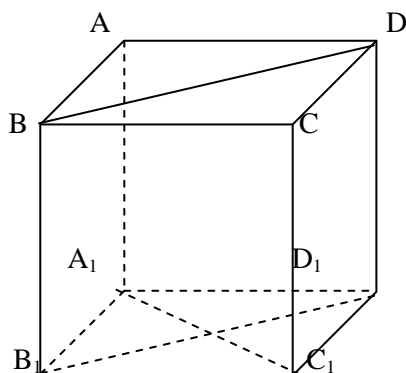
Notă: Pe desen unghiul ABC este obtuz.

A. Care drepte formează unghi?

1. AB și B_1C_1 ;
2. A_1B_1 și B_1C_1 ;
3. AB și CC_1 ;
4. Nici una din soluții nu-i corectă.

- B.** Câte unghiuri au vârful A_1 ?
1. Unul;
  2. Două;
  3. Trei;
  4. Nici una din soluții nu-i corectă.
- C.** Care unghi aparține planului?
1. Unghiul B_1C_1C ;
  2. Unghiul $B_1C_1A_1$;
  3. Unghiul C ;
  4. Unghiul B_1BC .

Lucrarea independentă nr. 4

Desenul 4 [8; p.53].

- A.** Indicați dreptele reciproc perpendiculare:
1. A_1A și A_1D_1 ;
  2. AD și D_1C_1 ;
  3. BC și AB ;
  4. AD și DC_1 .
- B.** Indicați dreptele ne perpendiculare:
1. DC și CC_1 ;
  2. AD și DD_1 ;
  3. DC_1 și CC_1 ;
  4. B_1C_1 și DC_1 .
- C.** Determinați toate dreptele perpendiculare de pe desen.
- D.** Care drepte de pe desen par perpendiculare, dar în realitate nu sunt perpendiculare?
- E.** Care drepte pe desen nu sunt reciproc perpendiculare?

Bibliografie:

1. Achiri, I.; Anastasei, M.; Cibotarencu, E.; Solomon N.; Turlacov, Z. *Metodica predării matematicii. Volumul III. Metodica predării geometriei în învățământul preuniversitar*. Chișinău: Editura Lumina, 1997. 512 p.
2. Georgescu, I.; *Geometrie în spațiu*. București: All Educațional, 1995. 424 p.
3. Macrițchi, N. *Corelația optimală dintre intuitiv și logic la predarea – învățarea – evaluarea temei „Paralelism și perpendicularitate în spațiu” (treapta gimnazială)*. Teză de doctor în pedagogie: 13.00.02. Chișinău, 2006. 154p.
4. Macrițchi, N. *Ghid metodologic la tema „Poziția relativă a dreptelor și planelor în spațiu” (pentru profesori; treapta gimnazială)*. Chișinău: UST, 2006. 42 p.
5. Albu, A.C.; Rado', F.O.; Bădeanu, V.; Smaranda, D.; Popescu, I.P. *Geometrie (pentru perfecționarea profesorilor)*. București: E.D.P., 1983, 228 p.
6. Ciolacu, F.G.; Mazilu, D.; Pogarschi, C.L. *Bazele cercetării experimentale. Îndrumar de laborator*. Craiova: Reprografia Universității, 1977. 162 p.
7. Ursu, L. *Formarea conceptelor geometrice la elevii claselor primare: Autoreferat al tezei de doctor în pedagogie: 13.00.02. Chișinău, 2001. 22 p.*
8. *Преподавание геометрии в 9-10 классах. Сборник статей. / Составители Скопец, З.А.; Хабиб, Р.А. Москва: Просвещение, 1980. 270 с. (с. 25-65).*
9. Колмогоров, А.Н. *О профессии математика*. Москва: Издательство МГУ, 1959. с.10
10. Коксетер, Г.С.М.; Прейтцер, С.Л. *Новые встречи с геометрией*. Москва: Наука, 1978, с.12.
11. Четверухин, Н.Ф. *Пространственное воображение*. Математика в школе, 1965, №3. с.13.
12. Четверухин, Н.Ф. *О научных принципах преподавания геометрии в советской школе*. Известия АПН СССР, 1951, №31, с.17.
13. Хабиб, Р.А. *Организация учебно-познавательной деятельности учащихся (на материале математики)*. Москва: Педагогика, 1979. с.35.
14. Пышкало, А.И. *О совершенствовании методов обучения математике*. – В книге: Совершенствование методов обучения математике. Составитель Крамор, В.С. Москва: Просвещение, 1978 с.7.
15. Пойа, Д. *Математическое открытие*. Москва: Наука, 1974. с. 294.
16. Дуничев, К.И. *О методике преподавания первых разделов систематического курса стереометрии*. Лекции по методике преподавания математики. Москва: МГПИ, 1978. с. 49-58.
17. Ефимчук, А.А. *Изучение первых разделов систематического курса геометрии и развитие мышления учащихся*: Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Минск, 1967. 345 с.
18. *Методика преподавания геометрии в старших классах средней школы*. Москва: Просвещение, 1967. 272 с. (с. 3-75).
19. Поляков, А.Н. *Модель, развёртка и чертёж в процессе преподавания стереометрии в средней школе*. Дис. канд. пед. наук: 13.00.02, Ростов на Дону, 1954. 182 с.

20. Репьев, В.В. *О наглядности в преподавании стереометрии*. Вопросы методики преподавания стереометрии. Учёные записки Горьковского гос. пед. инс. им. «М. Горького». Горький, 1961, Выпуск 32. с. 52-67.
21. Тимошук, М.Е. *Методика формирования умений и навыков учащихся при изучении первых разделов систематического курса стереометрии*. Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Москва, 1982. 234 с.
22. Трифонов, П.А. *Наглядные пособия по стереометрии, их конструирование и методика использования в средней школе.*: Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Москва, 1956. 167 с.
23. Федотова, К.П. *Наглядные пособия при преподавании стереометрии в общеобразовательной школе с политехническим обучением*; Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Москва, 1959. 110 с.
24. Василевский, А.Б. *Параллельные проекции и решение задач по стереометрии*. Минск: Народная асвета, 1978. 104 с.
25. Фетисов, А.И. *Методика преподавания геометрии в старших классах средней школы*. Москва: Просвещение, 1967. 272 с.
26. Чичигин, В.Г. *Методика преподавания геометрии. Планиметрия*. Москва: Учпедиз, 1959. 392 с.

ASPECTE METODOLOGICE PRIVIND STABILIREA STRATEGIILOR DE DEZVOLTARE REGIONALĂ

Andrei POPA,

doctor în economie, conferențiar universitar
Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul

The paper describes the opportunities of regionalisation for de Southern Development Region of the Republic of Moldova. A methodology to identify regional advantages and a number of indicators for analyses of local competitiveness is defined. General analyses of local actors offer an analytical data base to promote two kinds of regional policies – entrepreneurial integration and innovational development.

Paradigma globalizării, care a fost lansată în ultimul deceniu al secolului XX, a supus revizuirii conceptele sociale și economice, implicând modificări esențiale în sistemele comerciale și de producție care deja sunt impuse să se racordeze la creșterea interdependențelor mondiale.

Primul care a abordat globalizarea ca fenomen aparte a fost cercetătorul american Th. Levitt [1], care în 1983 prin această noțiune a numit fenomenul contopirii/fuzionării unor piețe ale produselor fabricate de către marile Corporațiile Trans-Naționale (CTN). La fel, K. Ohmae [2], încă în 1990 ajunge la concluzia că economia mondială de aici încolo este determinată de interdependența a trei centre (UE, SUA, Japonia), naționalismul economic al statelor aparte își pierde sensul, iar în rolul „actorilor” puternici pe scena economică debutează „firmele globale”.

Problematika evoluției proceselor economice integrate și dirijate de CTN pune în vizorul discuțiilor aspectul particularităților dezvoltării țărilor mici, considerate a fi economii mici.

Considerăm că este necesar de precizat noțiunea de „*economie mică*”, care, nu trebuie obligatoriu, să corespundă cu aria geografică a țării date. În viziunea noastră, *o economie mică este caracterizată de piața națională cu un volum de tranzacții modest în comparație cu piețele țărilor mari. Cererea pieței din economia mică este mult mai mică decât potențialul productiv al țării respective.* În aceste condiții, pe de o parte, producerea națională se confruntă de problematica supraproducției și, respectiv, de întreg spectrul de probleme legate de promovarea exportului național și lupta concurențială internațională, iar pe de altă parte, în economia mică, producția ce acoperă necesarul (cererea) pieței fiind neînsemnată, face ca activitatea industrială să se limiteze la proporții minime, preponderent executate de IMM, situație ce împiedică implementarea în creșterea calității a tehnologiilor avansate, scumpe (dat fiind situația că posibilitățile financiare ale IMM sunt incomparabile cu potențialul CTN), fapt ce facilitează pătrunderea produselor de origine străină, cu calități superioare, care substituie bunurile autohtone și, respectiv, descurajează forțele productive naționale.

Din punct de vedere economic și politic statele mici întrunesc parametri comuni care determină susceptibilitatea pentru anumite riscuri. O bună parte a statelor mici sunt deosebit de sensibile la evenimentele externe, se află în proces de tranziție la economia de piață, de constituire a unui sistem economic propriu sau de conservare a unor situații de criză economică care depășesc capacitățile guvernelor de a le gestiona. Foarte multe dintre acestea depind totalmente de sursele externe de energie, produse alimentare, materii prime etc. Corupția înaltă de asemenea este un fenomen specific statelor mici subdezvoltate.

Republica Moldova este cazul clasic al unei economii mici și vulnerabile, deschisă fluxurilor economiei mondiale, și de asemenea dependentă de sursele energetice externe și de piețele de desfacere. Independența ei politică este condiționată de cea economică.

Parametrii care determină riscuri sporite în adresa securității economice a statului mic Republica Moldova sunt:

- **Piață internă foarte mică** pentru o bună parte a producătorilor interni, astfel formându-se frecvent situații de supraproducție. Accesul pe piața Uniunii Europene este blocat de politicile europene protecționiste, iar piețele estice sunt extrem de instabile sau insolubile. Alături de nivelul insuficient al calității produselor moldovenești, acestea determină, competitivitatea redusă a produselor autohtone.

- **Șocurile deschiderii la economia mondială.** Integrarea în economia mondială prin liberalizarea comerțului, prin acordarea de facilități sporite investitorilor străini și prin instituirea unui regim valutar și financiar liber, implică atât beneficii considerabile, cât și riscuri care nu pot fi neglijate. Astfel, forța de muncă extrem de ieftină favorizează stabilirea în Republica Moldova a unor corporații mari, care ar putea avea o importanță foarte mare pentru completarea bugetului de stat și reducerea șomajului. Dar preluarea controlului asupra ramurilor de importanță strategică sau pur și simplu riscul apariției situației de monopol reduce considerabil din atractivitatea acestui scenariu. Respectiv, pot avea loc șocuri financiare, controlul întreprinderilor de importanță strategică de către corporații străine, întreruperea furnizărilor, blocadă economică regională etc.

- **Omogenitatea sporită a producției agricole și diversificarea insuficientă a exporturilor și producției industriale.** Datorită dimensiunilor reduse și resurselor limitate, statele mici nu pot substitui o activitate afectată de un fenomen *force-major* prin alta. Astfel, ponderea cea mai mare în exporturile moldovenești o au produsele agricole și agro-alimentare, dependente de factorii climaterici. Pe locul doi se plasează exporturile de textile, dependente de furnizarea materiilor prime. Celelalte produse industriale exportate nu au o calitate suficientă pentru a face față concurenței internaționale și pentru a asigura influxul de valută forte. Prin urmare, accesul la piețele externe de desfacere a mărfurilor și a celor de capital, precum și furnizarea în termeni utili a materiilor prime, sunt vitale pentru supraviețuirea Republicii Moldova ca stat independent, făcând-o în același timp și mai sensibilă la factorii externi, independenți de acțiunile agenților economici naționali și de politicile guvernamentale interne.

▪ **Sărăcia generală.** Pot fi aduse suficiente date statistice care demonstrează că fenomenul de sărăcie este mult mai răspândit în categoria statelor mici decât în a celor mari, ceea ce este confirmat și de Republica Moldova. Sărăcia generală, atât a statului cât și a unei mari părți a populației, alături de resursele economice limitate, pune la îndoială capacitatea statului de reacționa prompt la riscurile sau provocările globalizării.

▪ **Resurse naturale și financiare limitate.** Deși dezvoltarea insuficientă a sectorului privat este un fenomen specific tuturor țărilor aflate în curs de dezvoltare, în Republica Moldova acesta este un fenomen deosebit de pregnant. Totodată, și sectorul public se confruntă cu probleme mari în prestarea serviciilor publice și în protejarea sectorului privat. Fiind expuse într-o măsură mai mare efectelor negative ale globalizării decât statele mari, statele mici nu dispun de capacități instituționale și de resurse pentru a reduce riscurile, promovând politici reactive, în comparație cu politicile pro-active ale statelor mari. Penuria de resurse interne determină apelarea tot mai frecventă la resursele creditoare ale organismelor financiare internaționale, ceea ce amplifică dependența statelor mici de forțele generatoare ale fenomenului de globalizare.

Istoria contemporană a economiei ne arată exemple de dezvoltare fascinantă a economiilor mici în actori economici puternici. Fenomenul saltului economic din Japonia, iar mai apoi al țărilor din Indochina (Korea de Sud, Philippine, Malaysia, Taiwan, Hong-Kong, Singapore) a arătat posibilitatea creșterii economice în țările slab-dezvoltate, cu resurse limitate. La fel, Estonia, Letonia, Lituania, Slovenia, Cipru, Malta, Luxemburg - au demonstrat ipoteza creșterii capacităților concurențiale a economiilor mici prin promovarea inovațiilor. Pentru Republica Moldova experiența acestor state inspiră mai multe posibilități de dezvoltare.

Dezvoltarea economică presupune utilizarea eficientă a potențialului local și atragerea resurselor externe în scopul creșterii productivității, iar în calitate de răspuns strategic al actorilor locali la avansarea concurenței globalizate ar fi mecanismul de stimulare a schimbărilor structurale și dinamicii *economiei locale*.

Totodată, „postulatele” regionalizării impun integrarea intereselor și activităților inter-comunitare, bazată pe ajustarea intereselor locale la cele regionale, în scopul consolidării eforturilor de ocupare a pieței și sporirii rezistenței colective în condițiile concurenței crescânde.

Ca element Mezo-economic, gruparea forțelor productive în regiuni economice are ca izvoare „Teoria costurilor comparative” lui David Ricardo, care menționează că „într-un sistem de perfectă libertate a comerțului, fiecare țară își consacră în mod natural capitalul și munca acelor ramuri de activitate care sunt cele mai avantajoase. Această urmărire a avantajului individual este admirabil legată de binele universal al tuturor” [3, p. 126].

Teoriile localizării bazate pe costuri, elaborate de J.H. von Thünen [4] și Alfred Weber [5] au servit la cristalizarea principiilor organizării economiei regionale contemporane. Unul din primii care a apreciat efectele pozitive ale aglomerării firmelor a fost Alfred Marshall [6] care a analizat expansiunea rezultatelor economice în cadrul

unei structuri mai sofisticate, bazate pe concentrarea micilor afaceri în jurul firmelor mari.

Problematika oportunității aglomerărilor antreprenoriale a fost abordată și de Paul Krugman [7] care, spre deosebire de predecesorii săi, tratează în dinamică efectele firmelor co-locate. Krugman susține că aglomerările antreprenoriale sporesc veniturile, costurile de transport și potențialul pieței regionale, stimulând, în continuare, aglomerarea altor firme.

Pe lângă modelul lui Paul R. Krugman privind noua organizare geografică a economiei contemporane, *Teoria noii economii a competitivității*, elaborată de Michael E. Porter [8] leagă succesul dezvoltării locale de principiile de specializare și diversificare a producției pe baza dezvoltării aglomerărilor antreprenoriale numite *clustere economice*.

Logica aglomerărilor teritoriale ale lui Krugman, pe de o parte, și argumentările date de Porter prin prisma conceptului lanțului valoric, pe de altă parte, permit fortificarea colectivă a competitivității economiei regionale prin instituirea unui *sistem teritorial/sectorial al creării valorii*, unde sunt incluse lanțurile valorice a firmelor implicate și necesare realizării produsului final, formând astfel sistemul valoric sectorial sau de ramură.

Aglomerarea teritorială cuprinde și multitudinea relațiilor între diverse activități din cadrul lanțului valoric, și interacțiunile mai multor lanțuri valorice din cadrul unei afaceri diversificate, cât și totalitatea relațiilor dintre clienți și furnizori, formând astfel un sistem valoric mult mai amplu.

Astfel, apare un nou nivel de relații – a instituțiilor publice și private din teritoriul dat cu sectorul industrial și cu lanțurile valorice sectoriale – care întrunesc capacități suplimentare, de coordonare globală a dezvoltării locale, și care permit firmelor sale să creeze și să susțină avantaje competitive (concurrentiale) în anumite sectoare [9, p. 18]. În acest caz, „lanțul valoric” cuprinde totalitatea eforturilor care depășesc hotarele unei firme, și astfel transpune aspectul Microeconomic al avantajului concurențial în cel *Mezo-economic* care înglobează efortul colectiv al unei grupări de firme localizate într-un spațiu comun formând astfel *mediul microeconomic al regiunii*. Altfel spus, reuniunile de tip cluster sintetizează într-un sistem complet relațiile din regiune ce se formează în baza capacităților și resurselor din teritoriul dat, întrunite de *Determinanții Avantajului Competitiv* (care includ: a) condițiile factorilor de producție, calitatea și gradul lor de specializare, b) condițiile cererii, c) sectoarele relaționate/conexe sau auxiliare, d) condiții de dezvoltare și mediul concurențial, e) autoritatea publică, d) oportunități, șanse și alte elemente neprevăzute) și lanțurile valorice ale activităților din regiune.

Potrivit metodologiei analizei avantajului național competitiv (Porter 1990), elementul central al unei astfel de cercetări este studiul de caz sistematic, care are scopul să identifice determinanții avantajului național competitiv. Relațiile economico-comerciale cu piața internațională se realizează prin vânzarea mărfurilor și serviciilor naționale către alte țări sau prin investițiile naționale directe în străinătate, care însumează mărfurile produse în altă țară prin intermediul asistenței financiar-tehnologice naționale.

Procedeul efectuării analizei [9, p.739-744] presupune: a) pregătirea tabloului grupărilor industriale și b) realizarea unor analize industriale specifice.

Informațiile utilizate în analiza competitivității se bazează pe clasificarea SITC (*Standard International Trade Classification*) a mărfurilor exportate. La fel, sunt utilizate datele statistice naționale privind comerțul exterior cu mărfuri și servicii, și investițiile în străinătate; statistica diferitor asociații, organizații industriale sau comerciale; interviuri.

Drept rezultat al agregării datelor sunt extrase *industriile pentru care ponderea exporturilor în comerțul mondial este mai mare sau egală cu ponderea comerțului național în comerțul mondial*.

Conform metodologiei expuse, în Republica Moldova putem înregistra următorul tablou al competitivității naționale pentru anul 2005 (*Tabelul 1*).

Tabelul 1. Tabloul competitivității naționale pentru anul 2005.

Volumul comerțului mondial, milioane USD	Volumul total al exporturilor R. Moldova, milioane USD	Ponderea % a comerțului național în comerțul mondial (2/1)
11640845 *	1088,9227 **	0,000935

Sursa: * *World Trade Organization* și ** *Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova*.

În baza datelor statistice [10,11] calculăm industriile pentru care ponderea exporturilor ramurii/industriei în comerțul mondial este mai mare sau egală cu ponderea comerțului național în comerțul mondial (*Tabelul 2*).

Din *Tabelul 2* putem concluziona că în calitate de avantaje competitive actuale pentru Republica Moldova se prezintă: producția agricolă, îmbrăcămintea și producția textilă. Totuși o *analiză pe articole de export* relevă o situație diferită de supozițiile metodologiei arătate. Deși la prima vedere metodologia propusă de Porter pare convingătoare, o analiză dinamică a fiecărui element al exportului național ne oferă alte rezultate. Acest procedeu ne oferă posibilitatea să stabilim *premisele* formării tabloului competitivității naționale pentru anul 2005, prin argumentarea evoluției comerțului exterior al Republicii Moldova în perioada anilor 2000-2005.

Conform calculelor, bazate pe datele statistice naționale, rezultă că pe parcursul perioadei 2000-2005 se înregistrează creșterea ponderii exporturilor moldovenești în totalul mondial al exporturilor de ramură mai ales în industrie.

În același timp, deși în 2005 producția agricolă a constituit 61,82% din totalul exporturilor moldovenești, dinamica perioadei 2000-2005 ne arată că, la nivel mondial comerțul cu producția agricolă a crescut cu 0,25%, pe când rata producției agricole în totalul exporturilor Moldovei s-a redus cu 8,29%.

Deși metodologia competitivității dată de M.E. Porter ne arată un sold negativ al ponderii exporturilor producției industriale față de ponderea comerțului național (-0,00632) constatăm că în totalul exporturilor moldovenești rata producției industriale a crescut în perioada 2000-2005 cu 8,2%. Activitatea de comerț exterior în anul 2006 s-a

caracterizat prin accentuarea tendințelor manifestate în anii precedenți, ritmul de creștere al importurilor depășind substanțial pe cel al exporturilor, contribuind astfel la majorarea deficitului balanței comerciale.

Tabelul 2. Tabloul competitivității naționale pe ramuri/industrii pentru anul 2005

Ramura/ industria	Volumul comerțului mondial în ramură / industrie *	Volumul total al exporturilor pe ramuri/ industrii ale R. Moldova	Ponderea % a exporturilor ramurii/industrii naționale în comerțul mondial de ramură / industrie (4/3)	Ponderea % a comerțului național în comerțul mondial (tab.1)	Soldul ponderii exporturilor ramurii/industrii naționale față de pondera comerțului național (5-6)
<i>producția agricolă</i>	851847	<i>582,8713</i>	0,0006842	0,0000935	+0,0005907
<i>producția industrială</i>	10310393	<i>312,1079</i>	0,0000303	0,0000935	-0,0000632
<i>îmbrăcăminte</i>	275639	<i>172,3915</i>	0,0006254	0,0000935	+0,0005319
<i>producția textilă (fără articole și accesorii de îmbrăcăminte, confeționate)</i>	202966	21,5520	0,0001062	0,0000935	+0,0000127

Sursa: World Trade Organization și Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova.

Din cele relatate anterior concluzionăm că situația concurențială a oricărei țări este influențată de un complex de factori ce interacționează reciproc sunt dependenți unul de altul și se află într-o permanentă schimbare. Respectiv, acceptând că avantajele competitive ale țării sunt variabile, în permanentă schimbare, și, respectiv, în virtutea factorilor de influență, pot fi dezvoltate, putem concluziona că metodologia stabilirii competitivității naționale propusă de Michael E. Porter reflectă o situație de moment, fără a lua în considerație dinamica dezvoltării potențialului economic național.

Considerând că indicatorul de bază al performanțelor economice este capacitatea de export a bunului final al lanțului valoric al întreprinderilor grupate în cluster, credem că o metodă de identificare a clusterului, ca formă și structură a dezvoltării regionale, este *stabilirea indicelui de competitivitate netă* (I_{kn}) al produsului/ramurii. Rezultatul efectului compensatoriu al fluxurilor monetare de plăți către agenții din străinătate pentru mărfurile și serviciile importate (retrageri (-)) și plățile primite din străinătate pentru mărfurile și serviciile exportate (injecții (+)) formează exportul net sau soldul balanței comerciale. Cunoaștem că, eficiența activității economice reflectă raportul modificării indicatorului analizat față de mărimea globală a indicelui analizat. Conform acestei logici, indicele competitivității nete, care reflectă eficiența exporturilor reprezintă *ponderea exportului net* (NX) în *totalul veniturilor obținute de la exportul producției date* (Exp), sau

$$I_{kn} = \frac{NX}{Exp} \quad (1)$$

Pentru asigurarea durabilității indicatorului dat și a omite probabilitatea evenimentului episodic, considerăm că valoarea indicelui competitivității nete urmează a fi calculată având în vedere dinamica datelor, astfel:

$$I_{kn} = \frac{\sum_{t=1}^m \frac{NX}{Exp}}{t_m} \quad \text{sau} \quad I_{kn} = \frac{\sum_{t=1}^m Ikn_t}{t_m} \quad (2)$$

unde Ikn_t – indicele competitivității nete pentru anul de referință;
 t_m – este perioada (ani) luată în calcul

Cu cât perioada t_m analizate este mai extinsă cu atât I_{kn} reflectă o situație mai detaliată.

În continuare, pentru a demonstra certitudinea aglomerării economice în jurul întreprinderilor din ramurile selectate, cu $I_{kn} > 0$, utilizând datele statistice, stabilim dinamica indicelui competitivității nete în aceste industrii/ramuri pentru perioada anilor 2001-2006 (Tabelul 3).

Tabelul 3. Grupuri principale de mărfuri cu coeficienți pozitivi a Indicelui de competitivitate ($I_{kn} > 0$), pentru perioada 2001-2006

Poziția conform sistemului armonizat (SA)	$\Sigma Ikn/6$
Animale vii	0,160
Lapte și produse lactate, ouă, miere naturală	0,249
Produse vegetale	0,429
Grăsimi și uleiuri animale sau vegetale	0,711
Preparate din legume, fructe sau alte părți din plante	0,786
Băuturi alcoolice și nealcoolice, oțeturi	0,885
Reziduuri și deșeuri ale industriei alimentare; nutrețuri pentru animale	0,335
Obiecte din piele	0,853
Covoare și alte acoperitoare de podea din materiale textile	0,796
Articole și accesorii de îmbrăcăminte tricotate sau croșetate	0,848
Articole și accesorii de îmbrăcăminte altele decât tricotate și croșetate	0,888
Încălțăminte, pălării, umbrele și articole similare	0,453

Sursa: Calcul efectuat în baza datelor din Anuarul statistic al Republicii Moldova, 2007

Continuând logica nivelelor economiei naționale, în baza principiului de calcul al Indicelui competitivității nete se face posibilă și evaluarea competitivității pe principale grupuri de mărfuri pe regiuni de dezvoltare, ceea ce, la rândul său, permite identificarea verigilor de bază care formează axul potențialului economic din teritoriul

dat, la care aderă sau vor adera firmele conexe sau auxiliare la producerea și/sau debitarea componentelor pentru marfa-cheie.

Pentru a confirma logica identificării avantajelor competitive regionale în baza Indicelui național al competitivității nete (I_{kn}), considerăm că *este necesar să fie stabilită ponderea fiecărei regiuni în producția respectivă*.

Dat fiind că I_{kn} exprimă, propriu zis, venitul net al tranzacțiilor comerciale internaționale dintr-o anumită perioadă, putem defini *ponderea comercială a unei regiuni în ramura* cu $I_{kn} > 0$ prin stabilirea *ponderii medii a regiunii „r” în totalul producției/ramurii „i” din economia națională*, urmărind dinamica indicatorilor:

$$\alpha_{ir} = \left(\frac{\sum_{t=1}^m q_{ir_t}}{\sum_{t=1}^m Q_{i_t}} \right) : t, \quad (3)$$

unde α_{ir} - ponderea medie a regiunii „r” în totalul producției/ramurii „i” din economia națională (*ponderea comercială*);
 q_{ir} - volumul producției ramurii „i” din regiunea „r”;
 Q_i - volumul global al producției „i” din economia națională;
 t_m - perioada (ani) de referință.

Dacă presupunem că există o piață perfect echilibrată și, respectiv, o egalitate a cererii și ofertei agregate la toate nivelele și toate subdiviziunile teritoriale, atunci în această situație (imposibilă în realitate) avantajul competitiv se evidențiază ca indicator superior *nivelului mediu al ponderii ramurii „i”* ($\bar{\alpha}_{ir}$) pentru unitățile administrativ-teritoriale cu activități în ramura „i”. Ipoteza dată poate fi verificată prin relația:

$$\bar{\alpha}_{ir} = \frac{\sum \alpha_{ir}}{nr_i} \quad (4)$$

unde $\bar{\alpha}_{ir}$ - nivelul mediu al *ponderii comerciale*;
 Q_i - volumul global al producției „i” din economia națională;
 $\sum \alpha_{ir}$ - suma ponderilor comerciale;
 nr_i - numărul de unități administrativ-teritoriale cu activități în ramura „i”.

Se constată că practic în toate raioanele se cultivă principalele tipuri de culturi agricole (cu excepția strugurilor și sfeclii de zahăr). În același timp, indicatorii ponderii comerciale (α_{ir}) demonstrează că, în aspectul avantajului competitiv, activitatea agricolă nespecializată face ca producția unor categorii să se afle sub media pe țară. Astfel, din 35 unități administrativ-teritoriale raportate, *sub media pe țară*: la creșterea cerealelor și boabelor ($\bar{\alpha}_{ir} = 0,029$) se află 21 unități; floarea-soarelui – 20; sfeclă de zahăr ($\bar{\alpha}_{ir} = 0,036$) – 18 din 28 unde se cultivă; tutun ($\bar{\alpha}_{ir} = 0,036$) – 19 din 28; cartofi ($\bar{\alpha}_{ir} = 0,029$) – 27 din 35; legume de câmp ($\bar{\alpha}_{ir} = 0,029$) – 22 din 35; fructe și pomușoare – 21 din 35; struguri ($\bar{\alpha}_{ir} = 0,034$) – 19 din 28; vânzarea vitelor și păsărilor pentru sacrificare ($\bar{\alpha}_{ir} = 0,029$) – 25 din 35; lapte ($\bar{\alpha}_{ir} = 0,029$) – 22 din 35; etc.

Totodată, prelucrarea industrială a producției agricole se efectuează în unități administrativ-teritoriale unde sau nu este cultivată deloc sau are ponderi nesemnificative. Respectiv, *ponderi superioare nivelului mediu pe țară* se înregistrează la: producerea cărnii ($\bar{a}_{ir}= 0,111$) – în 2 unități administrativ teritoriale din 5 unde se produce; mezelurilor ($\bar{a}_{ir}= 0,100$) în 2 din 10; sucurilor de legume și fructe ($\bar{a}_{ir}= 0,063$) – în 3 din 16; conservelor de legume ($\bar{a}_{ir}= 0,056$) – în 6 din 18; fructelor prelucrate și conservate ($\bar{a}_{ir}= 0,053$) – în 5 din 19; uleiului vegetal ($\bar{a}_{ir}= 0,111$) – în 1 din 9; lapte prelucrat ($\bar{a}_{ir}= 0,111$) – 4 din 9; unt ($\bar{a}_{ir}= 0,100$) – în 3 din 10; brânzeturi proaspete ($\bar{a}_{ir}= 0,100$) – în 2 din 10; cașcaval și brânză grase ($\bar{a}_{ir}= 0,250$) – în 2 din 4; lapte prins, iaurturi ($\bar{a}_{ir}= 0,111$) – în 3 din 9; făină ($\bar{a}_{ir}= 0,071$) – în 4 din 14; crupe și grișuri ($\bar{a}_{ir}= 0,167$) – în 2 din 6; nutrețuri gata pentru hrana animalelor ($\bar{a}_{ir}= 0,111$) – în 4 din 9; pâine și produse de panificație ($\bar{a}_{ir}= 0,036$) – în 3 din 28; produse de cofetărie ($\bar{a}_{ir}= 0,045$) – în 3 din 22; paste făinoase ($\bar{a}_{ir}= 0,111$) – în 1 din 9; divin ($\bar{a}_{ir}= 0,111$) – în 3 din 9; vodca ($\bar{a}_{ir}= 0,111$) – în 2 din 9; vin spumant ($\bar{a}_{ir}= 0,167$) – în 1 din 6; vinuri naturale din struguri ($\bar{a}_{ir}= 0,043$) – în 6 din 23; vinuri tari ($\bar{a}_{ir}= 0,063$) – în 6 din 16; tutun fermentat ($\bar{a}_{ir}= 0,200$) – în 1 din 5 unități administrativ-teritoriale unde se prelucrează.

În contextul dezvoltării capacităților concurențiale pe baza avantajelor competitive, cercetările efectuate ne permit să constatăm că, în cazul activităților industriale de prelucrare a producției agricole și animaliere, există centre industriale specializate, pe când sectorul agricol național nu s-a definit cu domeniile și grupele de culturi agricole în care urmează a se specializa unitatea respectivă. Urmând logică formării lanțului valoric, se face posibilă confirmarea ipotezei abordate prin stabilirea condițiilor de concentrare a forțelor productive prin intermediul aglomerărilor teritoriale/regionale.

Pentru a determina aglomerările antreprenoriale regionale în ramurile/industriile cu $I_{kr} > 0$ este necesar de a crea o identitate a unității spațiale, utilizând un set de variabile capabile să reflecte caracteristicile fundamentale al modelului aglomerării, – variabile ce reflectă similitudinile care servesc drept forțe și argumente pentru aglomerare.

În calitate de *premise ale mediului de activitate a lanțurilor valorice* menționate mai sus, putem stabili anumiți indicatori ai lanțului valoric „agregat” al regiunii:

➤ **Rata industrializării (RI_r)** – permite să fie stabilit gradul de asigurare/acoperire cu forță de muncă necesară nivelului de competitivitate. Este calculată ca ponderea angajaților ramurii „i” din regiunea „r” (l_{ir}), în totalul angajaților în toate sectoarele economice din regiunea „r” (L_r)

$$RI_r = \frac{l_{ir}}{L_r} \quad (5)$$

Calcululele efectuate relevă 4 situații de realizare a lanțului valoric sub influența ponderii comerciale (α_{ir}) și respectiv, a competitivității ramurii/industriei „i”, prin prisma gradului de asigurare/acoperire cu forță de muncă necesară nivelului de competitivitate (Ratei industrializării):

Când $\alpha_{ir} > \bar{\alpha}_{ir}$

1. Dacă $RI > k_{RI}$ (+) - lanțul valoric este asigurat suficient cu forță de muncă necesară.

2. Dacă $RI < k_{RI}$ (-) – lanțul valoric este afectat de ponderea redusă a populației regiunii angajate în ramura/industria, mai mică de nivelul coeficientului mediu a Ratei industrializării (k_{RI}) pe țară. Această situație arată că muncă în sectorul respectiv este neatractivă.

Când $\alpha_{ir} < \bar{\alpha}_{ir}$

3. Dacă $RI > k_{RI}$ (+) - lanțul valoric se realizează în condițiile când, în regiunea dată, în activitatea respectivă, este antrenat a un număr de angajați ce formează o pondere superioară nivelului coeficientului mediu al Ratei industrializării (k_{RI}). Există posibilitatea creșterii avantajului competitiv în baza forței de muncă disponibile.

4. Dacă $RI < k_{RI}$ (-) – lanțul valoric se realizează în condițiile unei lipse de brațe de muncă. Această situație este demonstrată de nivelul ponderii populației regiunii angajate în ramura/industria mai mică de nivelul coeficientului mediu a Ratei industrializării (k_{RI}) pe țară.

➤ **Coeficientul Specializării Muncii de ramură „i” din regiunea „r”** (CSM_{ir}) **în baza forței de muncă** - compară disponibilitatea forței de muncă specializate în domeniul respectiv și necesare pentru asigurarea nivelului de competitivitate din fiecare regiune, cu structura forței de muncă a ramurii de referință din țară

$$CSM_{ir} = \left(\frac{l_{ir}}{L_r} - \frac{l_i}{L} \right)^2 \quad (6)$$

unde l_{ir} = Angajați în sectorul industrial „i” din regiunea „r”

L_r = Numărul total al angajaților din regiunea „r”

l_i = Angajați în ramura industrială „i” din țară

L = Număr total al populației țării angajate în câmpul muncii

CSM prezintă realizarea lanțului valoric în dependență de situația ponderii comerciale (α_{ir}) față de nivelul mediu al ponderii ($\bar{\alpha}_{ir}$).

Când $\alpha_{ir} > \bar{\alpha}_{ir}$

1. Dacă $CSM > k_{CSM}$ – lanțul valoric se realizează în condițiile prezenței în regiune a unui nivel a indicelui Coeficientului Specializării Muncii mai mare decât media (k_{CSM}) pe țară, demonstrează că nivelul necesar de competitivitate este asigurat cu forță specializată în ramura dată.

2. Dacă $CSM < k_{CSM}$ – lanțul valoric se realizează în condițiile unui deficit de forță de muncă specializată. Această situație predispune promovarea unei productivități sporite a lucrătorilor din ramura dată.

Când $\alpha_{ir} < \bar{\alpha}_{ir}$

3. Dacă $CSM > k_{CSM}$ – lanțul valoric este afectat de nivelul inferior al ponderii comerciale a ramurii/industriei față de nivelul mediu ($\alpha_i < \bar{\alpha}_{ir}$), deși regiunea dispune din abundență de forță de muncă specializată în activitatea respectivă. Se constată un excedent de forță de muncă specializată, neutilizată eficient pentru asigurarea nivelului competitiv.

4. Dacă $CSM < k_{CSM}$ – deficitul de forță de muncă specializată nu permite creșterea ponderii comerciale a ramurii/industriei până la nivelul mediu ($\alpha_{ir} < \bar{\alpha}_{ir}$).

➤ **Densitatea angajaților în IMM** ($DL_{km.p}^{imm}$) - arată activismul antreprenorial din regiune și flexibilitatea mediului de afaceri pentru asigurarea nivelului de competitivitate. Se calculează ca număr mediu scriptic anual de lucrători în Micul Business (l_i) pe 1km.p din aria regiunii (A_r)

$$DL_{km.p}^{imm} = \frac{l_r^{imm}}{A_r} \quad (7)$$

unde $\bar{l}_r$ = Angajați în IMM din regiunea “r”,
 A_r = Suprafața regiunii “r” (km.p)

Dat fiind faptul că Micul Business reflectă dinamica și receptivitatea antreprenorială la rigorile concurențiale, $DL_{km.p}^{imm}$ permite să fie stabilit mediul antreprenorial în care se realizează lanțul valoric, în condițiile ponderii comerciale (α_{ir}) raportate la nivelul mediu al ponderii ($\bar{\alpha}_{ir}$).

Când $\alpha_{ir} > \bar{\alpha}_{ir}$

1. Dacă $DL_{km.p}^{imm} > k_{DLimm}$ – lanțul valoric se realizează într-un mediu antreprenorial favorabil, competitiv, demonstrat prin nivelul indicelui Densității persoanelor angajate în activitățile Micului business (IMM) mai mare decât media (k_{DLimm}) pe țară.

2. Dacă $DL_{km.p}^{imm} < k_{DLimm}$ – lanțul valoric se bazează pe competitivitatea întreprinderilor mari și a unui număr redus de IMM care, deși au o pondere minoră față de nivelul coeficientului mediu (k_{DLimm}), asigură nivelul necesar al competitivității.

Când $\alpha_{ir} < \bar{\alpha}_{ir}$

3. Dacă $DL_{km.p}^{imm} > k_{DLimm}$ – lanțul valoric se realizează într-un mediu cu ponderea comercială a ramurii/industriei inferioară nivelului mediu ($\alpha_{ir} < \bar{\alpha}_{ir}$) deși regiunea dispune din abundență de forțe antreprenoriale. Se constată că potențialul IMM nu este antrenat suficient în promovarea valorii și nivelului competitiv.

4. Dacă $DL_{km.p}^{imm} < k_{DLimm}$ – mediul antreprenorial este slab dezvoltat și nu permite creșterea lanțul valoric până la nivelul mediu ($\alpha_{ir} < \bar{\alpha}_{ir}$) care asigură competitivitatea.

➤ **Densitatea investițiilor** ($ID_{km.p}$), reprezintă disponibilitatea finanțării investițiilor necesare nivelului de competitivitate. Este exprimată prin volumul mediu anual al investițiilor capitale în regiunea dată (I_r) pe 1km.p (A_r)

$$ID_{km.p} = \frac{I_r}{A_r} \quad (8)$$

Când $\alpha_{ir} > \bar{\alpha}_{ir}$

1. Dacă $DI > k_{DI}$ – lanțul valoric se realizează într-un mediu investițional favorabil.

2. Dacă $DI < k_{DI}$ – lanțul valoric se realizează într-un mediu investițional slabdezvoltat, neatractiv. Nivelul existent urmează a fi fortificat prin majorarea alocațiilor pe termen mediu și lung.

Când $\alpha_{ir} < \bar{\alpha}_{ir}$

3. Dacă $DI > k_{DI}$ – lanțul valoric se realizează într-un mediu cu ponderea comercială a ramurii/industriei inferioară nivelului mediu ($\alpha_{ir} < \bar{\alpha}_{ir}$), deoarece investițiile prezente în regiune sunt plasate în alte domenii. Dezvoltarea competitivității lanțului valoric presupune redirecționarea investițiilor.

4. Dacă $DI < k_{DI}$ – mediul investițional este slab dezvoltat, neatractiv și nu permite creșterea lanțului valoric până la nivelul mediu ($\alpha_{ir} < \bar{\alpha}_{ir}$) care asigură competitivitatea.

În baza datelor Biroului Național de Statistică, cele 4 variabile permit să constatăm că stabilirea nivelului de competitivitate în baza indicatorilor unităților administrativ-teritoriale *separate* nu este relevantă pe motivul că lanțurile valorice ale produselor deseori depășesc limitele municipiului, raionului.

Concentrarea factorilor de dezvoltare în municipiile Chișinău și Bălți și, în consecință, marginalizarea și chiar excluderea a celorlalte localități riscă să persiste în continuare în cazul în care nu va fi identificată o modalitate de extindere a procesului de creștere și dezvoltare pe întregul teritoriu al țării”. Modelul de dezvoltare regională, introdus prin Legea nr. 438-XVI din 28.12.2006 privind dezvoltarea regională, prevede crearea unor regiuni mai mari cu atribuții în domeniul planificării strategice, care ar integra structura teritorial-administrativă existentă și ar diminua disparitățile menționate. Pentru a realiza scopurile stabilite, unitățile administrativ-teritoriale ale Republicii Moldova sunt structurate în 6 regiuni de dezvoltare: municipiul Chișinău; Nord; Centru; Sud; UTA Găgăuzia, Transnistria.

Urmărind contextul integrării în spațiul european și continuând logica grupării teritoriale în calitate de factor al specializării și creșterii competitivității regionale în ramurile/industriile cu $I_{kn} > 0$, vom analiza ipoteza ponderii comerciale, reieșind din potențialul grupat în regiunile de dezvoltare stabilite de Lege.

La gruparea forțelor productive pe regiuni de dezvoltare, rezultatele analizei lanțurilor valorice permit să afirmăm că, potențialul raioanelor concentrat în regiuni de dezvoltare compensează într-o anumită măsură „lipsurile” separate ale acestor raioane în activitățile cu indicele ponderii comerciale (α_{ir}) inferior nivelului mediu ($\bar{\alpha}_{ir}$), dar nu asigură obținerea produsului finit al lanțului valoric respectiv în cadrul regiunii de dezvoltare respective.

Potrivit rezultatelor expuse, pentru a asigura competitivitatea produselor naționale în contextul integrării în spațiul european este rezonabil să fie determinate nivelurile, proporțiile lanțurilor valorice *luate ca exemple*.

Astfel, **lanțul valoric – 1** (recoltarea florii-soarelui și fabricarea uleiului vegetal) se prezintă a fi de scară națională, întrunind caracteristicile unui *cluster național*. **Lanțul valoric – 2** (recoltarea producției vegetale și fabricarea preparatelor din legume și fructe) îmbracă caracteristicile organizării producerii în *cluster regional*, în regiunile de dezvoltare Nord și Centru. Pentru ași dezvolta capacitatea concurențială în prelucrarea legumelor și fructelor, regiunea SUD și UTA Găgăuzia, urmează să promoveze politici de stimulare a agriculturii în acest domeniu. La fel, se impune valorificarea avantajelor oferite de disponibilitatea forței de muncă calificată în domeniu (CSM_{ir}) și de gradul de acoperire a regiunii cu forță de muncă (RI_r). **Lanțul valoric – 3** (producția vinivicolă) stabilește o situație duală. În dependență de produsul fabricat se recomandă dezvoltarea unui *cluster național* pentru fabricarea

vinurilor spumante și a *clusterelor regionale* pentru celelalte categorii de vinuri și băuturi alcoolice. Menționăm neconcordanța creată între potențialului agricol al regiunilor cu rezultatele producției industriale. **Lanțul valoric – 4** (*producția lactatelor*) presupune organizare *clusterelor regionale* (Chișinău, Nord, Centru). **Lanțul valoric – 5** (*preparate din carne*) poate fi realizat prin organizarea a unui *cluster național* în municipiul Chișinău și unui *cluster regional* în regiunea Nord. Ponderile superioare nivelului mediu în sectorul animalier din regiunile Centru și Sud servesc ca premise pentru dezvoltarea a încă două *cluster regionale* din ramura dată.

Dezvoltarea potențialului regional capabil să asigure integral realizarea lanțului valoric în ramurile/industriile cu $I_{kn} > 0$ necesită stabilirea și promovarea unor politici multilaterale, capabile să stimuleze crearea și valorificarea premiselor mediului economic. Din teoria economică cunoaștem că pentru a realiza anumite obiective (care trebuie să aibă un caracter concret, relevant și măsurabil) planificarea este însoțită de un complex de calcule ce argumentează necesitatea adoptarea unei sau altei strategii.

Drept sursă metodologică pentru identificarea direcțiilor de dezvoltare poate servi **stabilirea Rezervei Avantajului Competitiv**.

Dacă lanțul valoric se realizează în ramurile care înregistrează un Indice al Competitivității nete (I_{kn}) superior nivelului Balanței Comerciale ($Exp-Imp$) sau ($I_{kn} > 0$) atunci putem considera că potențialul cumulat al lanțului valoric este realizat integral, iar Indicele Avantajului Competitiv (IAC) este egal cu:

$$IAC = \sum_{i=1}^m RI_i + CSM_i + DL_{kn.p.}^{imm} + ID_{kn.p.} \quad (9)$$

unde: i - reprezintă ramura/industria participantă în lanțul valoric,
 m - numărul de ramuri/industrii participante în lanțul valoric

În aceste condiții, *Rezerva mediului de realizare a Avantajului Competitiv* la nivel de regiune de dezvoltare (RAC_{ir}) permite stabilirea disparității dintre Indicele Avantajului Competitiv realizat în cadrul regiunii (IAC_r) față de nivelul IAC realizat integral:

$$RAC_{i_r} = \frac{IAC_{i_r}}{IAC} \quad (10)$$

sau

$$RAC_{i_r} = \sum_{i=1}^m \frac{RI_{i_r} + CSM_{i_r} + DL_{kn.p.r}^{imm} + ID_{kn.p.r}}{RI_i + SCM_i + DL_{kn.p.}^{imm} + ID_{kn.p.}} \quad (11)$$

Lanțurile valorice prezentate ca exemplu în cercetarea efectuată stabilesc că IAC realizat integral se înregistrează în:

➤ regiunea de dezvoltare NORD - lanțul valoric – 1 (întrunește caracteristicile unui cluster național și determină exportul național cu ulei vegetal brut

nemodificat chimic), lanțurile valorice – 4 și 5 (unde se realizează întreg nomenclatorul de produse a lanțului).

Tabloul calculelor, efectuate pe regiuni de dezvoltare și lanțuri valorice, reflectă disparitatea și sarcinile necesare consolidării mediului de realizare a lanțului valoric respectiv (*Tabelul 4*). Astfel, în regiunile CENTRU și SUD urmează să fie promovate strategii de creștere a numărului de persoane implicate în activitățile agricole și sporire a personalului specializat în ramura dată. La fel, este necesară promovarea mediului favorabil dezvoltării antreprenoriatului și sporirea atractivității investiționale.

Tabelul 4. Rezerve ale mediului de realizare a Avantajului Competitiv în lanțurile valorice 1,4,5

Regiuni de dezvoltare	Rir/RI	CSMr/CSM	DLr/DL	IDr/ID	RAC= IACir/IAC
Chișinău	0,509604	1,9682	54,0614	56,43013	48,68488
NORD	1	1	1	1	1
CENTRU	0,8212	0,2134	0,776305	0,744770	0,778493
SUD	0,96111	2,2739	0,610765	0,734728	0,653107
UTA Găgăuzia	1,110742	1,8909	1,086286	1,009205	1,088520

➤ regiunea de dezvoltare CENTRU - lanțul valoric – 2 (unde se realizează întreg nomenclatorul de produse a lanțului) și lanțul valoric – 3 (aici am luat ca bază fabricarea vinurilor naturale din struguri).

Tabloul calculelor (*Tabelul 5*) relevă necesitatea promovării strategiilor de creștere a numărului de persoane implicate în activitățile agricole în municipiul Chișinău. Respectiv, este necesară promovarea mediului favorabil dezvoltării antreprenoriatului și sporirea atractivității investiționale în regiunea SUD.

Politicile economice regionale de dezvoltare prin prisma urmăririi și susținerii lanțului valoric realizat în clustere, permit reorientarea activităților autorităților publice locale spre domeniile ce formează axul valorii regionale și respectiv sunt formatoare de potențial economic.

Tabelul 5. Rezerve ale mediului de realizare a Avantajului Competitiv în lanțurile valorice 2 și 3

Regiuni de dezvoltare	Rir/RI	CSMr/CSM	DLr/DL	IDr/ID	RAC= IACir/IAC
Chișinău	0,62056	9,2235	69,63937	75,76854	62,53734
NORD	1,21773	4,6860	1,288153	1,342697	1,284533
CENTRU	1	1	1	1	1
SUD	1,170373	10,6559	0,78676	0,986517	0,838937
UTA Găgăuzia	1,352584	8,8613	1,399303	1,355056	1,398240

Promovarea inovațiilor reprezintă una din prioritățile noilor Programe Regionale de Dezvoltare a Uniunii Europene (UE). Precum afirmă Tratatul Uniunii Europene, politica regională europeană se referă în special la reducerea disparităților între

regiunile din Europa și este îndreptată spre crearea unor condiții economice și instituționale adecvate, necesare formării în fiecare regiune a unor procese durabile de dezvoltare economică, și care ar fi capabile să ofere oportunități și activități apte să sporească veniturile regionale.

La nivelul aglomerărilor antreprenoriale teritoriale, îmbinarea relațiilor interpersonale existente în teritoriu cu procesele de cunoaștere și învățare necesită un model capabil să le gestioneze.

Instituirea unui sistem inovațional presupune stabilirea premiselor de formare a acestuia. Deseori pentru analizarea mediului inovațional sunt folosite surse informaționale neoficiale obținute prin realizarea unor studii sociologice. Ne exprimăm opinia că pentru analizarea inovativității locale, o bază bună de date ne oferă și operarea cu datele statistice oficiale. Considerăm că, pentru a stabili o formă relevantă a caracteristicilor mediului este util să fie identificat *Indicele Inovativității din regiune* (Iv_r), caracterizat de trei variabile:

I. Nivelul educației (Ed_r). Pe lângă nivelul know-how necesar pentru condițiile creativității și inovativității, o parte importantă îl are nivelul de educație al populației din regiune care acționează ca un *input* ne-material în fabricarea produselor și serviciilor. La stabilirea nivelului educației din regiune se folosesc datele statistice pentru a calcula *ponderea persoanelor cu studii medii de specialitate și superioare* (P_{sr}) în numărul total al populației (P_r) din regiune (r).

$$Ed_r = \frac{P_r^s}{P_r} \quad (12)$$

Conform datelor Recensământului populației R. Moldova din anul 2004, se constată o amplasare teritorială neuniformă a specialiștilor calificați. Concentrarea maximală a persoanelor cu studii de specialitate revine municipiilor Chișinău ($Ed_r=0,3156$) și Bălți ($Ed_r=0,2253$) care depășesc cu mult raportul dat pe țară ($Ed=0,1748$). Revenind la aspectul competitivității cu un nivel superior indicelui I_{kn} și stabilirea nivelului mediu reprezentat în *relația 4*, putem corela dezvoltarea avantajului competitiv regional cu Nivelul educației prin *Indicele mediu al Educației* ($InEd$) calculat prin relația:

$$InEd_r = \frac{\sum Ed_r}{nr} \quad (13)$$

unde nr – numărul de unități administrativ-teritoriale

Calculule efectuate denotă decalajul amplasării resurselor umane calificate în aspect teritorial. Din 35 unități administrativ-teritoriale raportate, peste nivelul mediu al Indicelui mediu al Educației ($InEd=0,1407$) se plasează doar 13 unități, din care 8 – în regiunea Nord. De asemenea, la acest compartiment se confirmă încă o dată problematica decalajului dezvoltării raioanelor de Nord față de cele din Sud.

II. Rata fondării noilor afaceri (RFA_r). Noile afaceri și inovația sunt reciproc dependente. Riscurile afacerii noi impun folosirea eficientă a resurselor inovaționale. Astfel, indicatorul dat reprezintă *numărul mediu anual, pe perioada (t), al afacerilor nou create* (b_r), considerate ca spor al numărului de întreprinderi raportate în anul

curent (b_{r1}) față de perioada de referință (b_{r0}), în raport cu numărul populației (P_r) din regiune și se bazează pe ideea conectării la cerea locală a capacității antreprenoriale și a inovativității.

$$RFA_r = \frac{\overline{\Delta b_r}}{P_r} = \frac{(b_{r1} - b_{r0}) : t}{P_r} \quad (14)$$

unde t – perioada raportată, ani

Se constată că din 35 unități administrative raportate, doar în 15 persistă un mediu antreprenorial superior nivelului mediu al RFA (0,00040), capabil să asigure o competitivitate scontată pentru menținerea avantajului competitiv ce asigură nivelul $I_{kn} > 0$. Localizarea spațială a liderilor plasați peste media RFA ne arată că din cele 15 unități – 6 sunt amplasate în Nordul Țării (din 12 raioane care constituie regiunea de dezvoltare NORD), 5 – în zona centrală (din 13 raioane ale regiunii de dezvoltare CENTRU) și doar 3 unități administrative în zona de Sud, din care 2 reprezintă regiunea de dezvoltare SUD (care întrunește 8 raioane) și UTA Găgăuzia.

III. Indicele activității investiționale ($IAI_{km,p}$). În baza implicării inovative și a poziției sale centrale în procesul de dezvoltare, *activismul investițional* poate fi considerat ca un indicator relevant pentru stabilirea nivelului local al inovativității. Dat fiind faptul că populația (P_r) reflectă cererea din regiune, activismul investițional poate fi stabilit prin *volumul mediu anual al investițiilor în capital fix din regiune (I_r) pe cap de locuitor (P_r) a regiunii (r)*.

$$IAI_r = \frac{I_r}{P_r} \quad (15)$$

În baza factorilor analizați, se determină **Indicele Inovativității din regiune (IIv_r)**

$$IIv_r = (Ed_r + RFA_r + IAI_r) : 3 \quad (16)$$

Stabilind nivelul mediu al IIv_r , au fost identificat că din 35 raioane raportate - 13 înregistrează ponderi superioare nivelului mediu $IIv_r = 0,8651$. Din acestea, doar în 4 unități administrativ-teritoriale se înregistrează indicatori superiori nivelelor medii pe toate cele 3 poziții – municipiile Chișinău, Bălți, raionul Taraclia, UTA Găgăuzia. Alte unități administrativ-teritoriale se grupează în:

- **grupa I** – cu $IIv > 0,0474$ în baza a două poziții – 6 (Briceni, Cahul, Dondușeni, Edineț, Rîșcani, Strășeni)
- **grupa II** – cu $IIv > 0,0474$ în baza a una poziție – 3 (Anenii Noi, Drochi, Ocnița).

Având ca obiectiv promovarea competitivității tuturor regiunilor, în calitate de sursă metodologică pentru argumentarea strategiilor elaborate, este necesar de a fi stabilită *Rezerva mediului Dezvoltării Inovaționale ($RDIv$)*, care implică agregarea componentelor regionale (r) raportate la indicatorii medii naționali (n).

$$RDIv_r = \left(\frac{IIv_r}{IIv_n} \right) \quad (17)$$

sau

$$RDIv_r = \left(\frac{Ed_r + RFA_r + IAI_r}{ED_n + RFA_n + IAI_n} \right) \quad (18)$$

Pentru regiunile care înregistrează indicatori mai mici de coeficientul 1,000 se definesc trei strategii de bază a dezvoltării mediului inovațional prin:

- 1) Dezvoltarea centrelor educaționale și de cercetare, și sporirea numărului de cadre calificate în ramurile/industriile cu avantaje competitive;
- 2) Promovarea unui mediu antreprenorial favorabil și susținerea IMM;
- 3) Creșterea investițiilor direcționate spre consolidarea lanțurilor valorice cu avantaje competitive și dezvoltarea atractivității investiționale.

În baza indicatorilor analizați constatăm că, rezultatele perioadei de tranziție și a tentativelor de reformare structurală a economiei **Regiunii de Dezvoltare Sud** (RDS) sunt discutabile și înregistrează mai multe rezerve decât realizări.

În profil regional, mediul de afaceri înregistrează o situație bipolară: unele raioane se dezvoltă foarte repede și altele foarte lent. Economia regiunii rămâne în continuare slab-diversificată, continuând să aprofundeze dezechilibrele dintre cele 8 raioane ale RDS (Basarabeasca, Cahul, Cantemir, Căușeni, Cimișlia, Leova, Ștefan-Vodă, Taraclia) și, în special, dintre regiunile urbane și rurale.

Stabilirea Rezervelor Avantajului Competitiv (RAC_r) și Rezervelor Dezvoltării Inovaționale ($RDIv$) permite argumentarea și definirea politicilor necesare consolidării mediului antreprenorial și inovațional al regiunii, și care urmează a fi promovate pentru a atinge punctul de echilibru ce reflectă condiția de realizare integrală a lanțului valoric. În dependență de potențialul disponibil fiecare unitate administrativ-teritorială a regiunii este pasibilă să consolideze premisele competitivității lanțurilor valorice prin:

a) **politici regionale de integrare** – care vizează sporirea indicatorilor mediului antreprenorial – Rata industrializării (RI), Coeficientul Specializării Muncii (CSM), Densitatea Angajaților în IMM ($DL_{km,p}^{imm}$), Densitatea Investițiilor ($ID_{km,p}$); În *Tabelul 6* vedem situația potențialului antreprenorial la zi și problemele prezente în fiecare raion al regiunii.

b) **politici regionale pentru inovație** – care se referă la consolidarea capacităților inovaționale și se caracterizează prin – nivelul educației (Ed), Rata fondării noilor afaceri (RFA), Indicele activității investiționale ($IAI_{km,p}$). Variabilele Indicelui Inovativității (IIv) regiunii de dezvoltare Sud și stabilirea rezervelor (*Tabelul 7*) permit elaborarea setului de obiective necesare asigurării avantajelor competitive cu produse ale cunoașterii.

În cazul când accentul se pune pe **politicile de integrare**, repere ale dezvoltării devin:

- programele de pregătire, perfecționare și recalificare a brațelor de muncă;
- politicile de susținere a antreprenoriatului și de stimulare a capacităților de autoangajare;
- strategiile de susținere a micilor afaceri, inclusiv prin conectarea acestora la lanțurile valorice, mai ale în activitățile conexe;
- proiectele de modernizare a infrastructurii;
- strategiile de diversificare a economiei regionale.

Tabelul 6. Rezerve ale mediului de realizare a Avantajului Competitiv în lanțurile valorice (RAC_r) în regiunea de Dezvoltare Sud

Regiunea de dezvoltare / raionul	ΣR _{Ir}	$\frac{\Sigma R_{Ir}}{\Sigma R_{I\text{ nord}}}$	ΣCSM _r	$\frac{\Sigma CSM_r}{\Sigma CSM_{\text{nord}}}$	DL _r	$\frac{DL_r}{DL_{\text{nord}}}$	ID _r	$\frac{ID_r}{ID_{\text{Nord}}}$	IAC _{Ir}	$\frac{RAC-IAC_{Ir}}{IAC_{\text{nord}}}$
Rezerve ale Avantajului Competitiv în lanțurile valorice 1, 4, 5.										
NORD	0,4217	1	0,010425	1	3,697	1	0,1195	1	4,24863	1
SUD	0,4053	0,96111	0,0237052	2,2739	2,258	0,610766	0,0878	0,73473	2,77481	0,653107
Basarabeasca	0,2458	0,58288	0,0140832	1,3509	3,591	0,971328	0,1258	1,05272	3,97668	0,935993
Cahul	0,3706	0,87882	0,0017273	0,1657	3,000	0,811469	0,1139	0,95314	3,48623	0,820554
Cantemir	0,4652	1,10315	0,0361551	3,4681	1,062	0,287260	0,0990	0,82845	1,66236	0,391269
Căușeni	0,2956	0,70097	0,0129897	1,2460	2,076	0,561536	0,0895	0,74895	2,47411	0,582327
Cimișlia	0,4758	1,12829	0,0839759	8,0552	2,611	0,706248	0,0405	0,33891	3,21128	0,755839
Leova	0,2250	0,53355	0,0133677	1,2823	1,776	0,480390	0,0615	0,51464	2,07587	0,488598
Ștefan Vodă	0,4774	1,13208	0,0510925	4,9010	1,588	0,429537	0,0948	0,79331	2,21129	0,520473
Taraclia	0,5948	1,41048	0,1067251	10,2374	2,926	0,791453	0,0782	0,65439	3,70576	0,872218
Rezerve ale Avantajului Competitiv în lanțurile valorice 2, 3										
CENTRU	0,3463	1	0,0022250	1	2,870	1	0,0890	1	3,307525	1
SUD	0,4053	1,17037	0,0237052	10,6559	2,258	0,78676	0,0878	0,98652	2,774805	0,838937
Basarabeasca	0,2458	0,70979	0,0140832	6,3307	3,591	1,25122	0,1258	1,41348	3,976683	1,202314
Cahul	0,3706	1,07017	0,0017273	0,7765	3,000	1,04530	0,1139	1,27978	3,486227	1,054029
Cantemir	0,4652	1,34334	0,0361551	16,2524	1,062	0,37003	0,0990	1,11236	1,662355	0,502598
Căușeni	0,2956	0,85360	0,0129897	5,8391	2,076	0,72334	0,0895	1,00562	2,474090	0,748018
Cimișlia	0,4758	1,37395	0,0839759	37,7488	2,611	0,90976	0,0405	0,45506	3,211276	0,970900
Leova	0,2250	0,64973	0,0133677	6,0090	1,776	0,61882	0,0615	0,69101	2,075868	0,627620
Ștefan Vodă	0,4774	1,37857	0,0510925	22,9671	1,588	0,55331	0,0948	1,06517	2,211293	0,668564
Taraclia	0,5948	1,71759	0,1067251	47,9750	2,926	1,01951	0,0782	0,87865	3,705725	1,120392

Tabelul 7. Rezerva mediului Dezvoltării Inovaționale (RDI_{v,r}) în Regiunea de Dezvoltare SUD

Unitatea administrativ-teritorială	Nivelul educației din regiune	Edr/Ed	Rata Fondării noilor Afaceri	RFAr/RFA	Indicele Activ. Investiții	IAIr/IAI	REZERV A
R. Moldova	0,1407	1,0000	0,00068	1,0000	0,0020	1,0000	1,0000
Basarabeasca	0,1398	0,9936	0,00052	0,7647	0,0013	0,6500	0,8028
Cahul	0,1576	1,1201	0,00029	0,4265	0,0015	0,7500	0,7655
Cantemir	0,1175	0,8351	0,00001	0,0147	0,0014	0,7000	0,5166
Căușeni	0,1183	0,8408	0,00017	0,2500	0,0013	0,6500	0,5803
Cimișlia	0,1227	0,8721	0,00025	0,3676	0,0006	0,3000	0,5132
Leova	0,1191	0,8465	0,00016	0,2353	0,0009	0,4500	0,5106
Ștefan Vodă	0,1245	0,8849	0,00018	0,2647	0,0013	0,6500	0,5999
Taraclia	0,1635	1,1620	0,00063	0,9265	0,0012	0,6000	0,8962

Respectiv, **politicile pentru inovație** sunt condiționate de prezența unui anumit nivel de dezvoltare a potențialului industrial și presupun existența unor poli de creștere ai capacității intelectuale regionale. Caracterul scientologic al inovării presupune:

- dezvoltarea centrelor de cercetare-dezvoltare și crearea infrastructurii inovaționale regionale (universități, laboratoare, centre de testare, business incubatoare etc.);
- crearea rețelelor antreprenoriale cu scopul diseminării cunoașterii;
- promovarea proiectelor interregionale și multinaționale de exploatare a potențialului regiunii;
- dezvoltarea rețelei serviciilor de susținere și consultanță a antreprenorilor;
- atragerea cadrelor calificate din alte regiuni.

Referințe:

1. Levitt, Th., *The Globalization of Market* // B. de Witt, R.Meyer (ed.). *Strategy. Process, Content, Context. An International Perspective*. Minneapolis, St.Paul, New York, Los Angeles, San Francisco, 1994
2. Ohmae K., *Managing in a Borderless World* // B. de Witt, R.Meyer (ed.). *Strategy. Process, Content, Context. An International Perspective*. Minneapolis, St.Paul, New York, Los Angeles, San Francisco, 1994
3. Ricardo, David, *Teoria costurilor comparative.*, în *Opere alese*, Chișinău, Universitas, 1992
4. Thünen, Johann Heinrich von, *Der Isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie.* / Von Thünen's Isolated state: an English edition/ translated from the German by Carla M. Wartenberg., Oxford: Pergamon Press, c1966. - vii, 304 p.
5. Weber, Alfred, *Theory of the location of industries.*, Chicago: University of Chicago Press, 1957. 256 p.
6. Marshall, Alfred, *Principles of Economics.*, London: Macmillan, 1920, reprinted in 1982, the 8-th edition. - 731 p.
7. Krugman, Paul R., *Geography and Trade.*, Leoven, Belgium: Leoven University Press; Cambridge, MA, MIT Press, cop. 1991. - 142 p.
8. Porter, Michael E., *On Competition.*, Boston, Mass., Harvard Business School, 1998. - 485 p.
9. Porter, Michael E., *The Competitive Advantage of Nations.*, London: Macmillan, 1990. - 855 p.
10. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Anuarul statistic al Republicii Moldova, 2006*, Chișinău, Statistica, 2006.
11. World Trade Organization, *World Trade by Sectors*, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2006_e/its06_bysector_e.htm

МЕТОДИКА РАСЧЕТА ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА ОТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИЙ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Д. М. ПАРМАКЛИ,

доктор хабилитат экономических наук, профессор,
Кахулский Государственный Университет им. Б.П. Хашдеу

ВВЕДЕНИЕ

Вступая в XXI в., человечество наметило к реализации стратегическую долгосрочную программу своего развития: постоянная активизация инновационных процессов во всех сферах жизнедеятельности, повышение конкурентоспособности на всех этапах воспроизводства за счет снижения энергоемкости выпускаемой продукции. Эти шаги наглядно проявляются в реальных действиях цивилизованных стран.

Одним из ключевых приоритетов стратегии развития Республики Молдова является экономический рост на основе сбалансированного развития экономики, поэтапного замещения сырьевой составляющей в ВВП высокотехнологичной экспортной продукцией на основе эффективного использования научно-технического и человеческого потенциала страны. Экономический рост вполне реален, но он возможен только на путях интенсивного технического и технологического обновления производства, перевода экономики на инновационную модель развития.

Актуальность исследования проблем инновационной экономики в стране не вызывает сомнений, хотя формирование у нас информационной системы нового типа лишь начинается. Постепенно складываются новые инновационные структуры, способные создавать коммерчески привлекательные проекты, к финансированию которых подключаются экономически успешные компании, приступающие к реализации оригинальных инновационных программ.

Понятие «инновация» или нововведение означает выпуск новых более качественных товаров, рост эффективности производства, улучшение условий труда, снижение материальных и энергетических ресурсов в расчете на единицу продукции, уменьшение экологических последствий хозяйственной деятельности и т.п. Процесс создания и освоения новых товаров и услуг, внедрение современных технологий, прогрессивных методов организации труда и производства на предприятии требуют разработки научно-обоснованной и общедоступной методики оценки нововведений на производстве. Восполнить в определенной мере данный пробел является целью данной статьи.

*МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ
ИННОВАЦИЙ*

Очень часто на стадии рассмотрения принимаемых к использованию изобретений, рационализаторских предложений и других видов инновации необходимо проводить их экономическую оценку.

Под понятием «экономическая оценка» следует понимать проведение исследований инноваций на базе экономических показателей.

Экономическая оценка – установление эффекта, создаваемого нововведением, или установление эффекта, который может создать рассматриваемое нововведение. Причем экономический эффект может быть не только положительным, но и отрицательным. Но даже отрицательный эффект, выраженный в леях, то есть когда требуются дополнительные затраты средств, может создавать положительный эффект, выражающийся в улучшении техники безопасности, улучшении условий труда и т.д.

Инновации направлены на улучшение, совершенствование, преобразование не только производства материальных благ на предприятии, но и в деятельности учреждений науки, культуры, образования, здравоохранения, государственного управления, финансов, торговли и т.д. Результатом внедрения нововведений может быть как экономический эффект, так и социальный, экологический, информационный и иной положительный эффект.

Экономический эффект – результат внедрения новых разработок, обеспечивающих сбережение трудовых, материальных и денежных ресурсов, увеличение объема реализаций продукции и получение прибыли.

Социальный эффект – результат использования нововведений, способствующих лучшему удовлетворению потребностей человека, повышению уровня и качества жизни, улучшению условий труда и отдыха работников.

Экологический эффект заключается в сокращении выбросов в окружающую среду (в расчете на единицу продукции), улучшению ее состояния, повышению ее качества, уменьшению объема расхода невозобновимых природных ресурсов и ущерба от стихийных бедствий. Частично этот эффект может быть выражен в стоимостной форме.

Информационный эффект связан с созданием и распространением (в виде публикаций, стандартов и нормалей, технической документации, электронных файлов, а также усвоенных людьми знаний и навыков) информации о функционировании технических и биологических систем, а также о способах наиболее рационального применения этих систем на практике.

Интегральный эффект от использования изобретений, рационализаторских предложений и других видов нововведений представляет собой совокупность экономического, социального, экологического, информационного и иного положительного эффекта и называется социально-экономическим эффектом.

Экономический эффект инноваций характеризуется системой показателей. Обобщающим является годовой экономический эффект от использования предложения.

Частными показателями являются:

- взвешенный показатель качества;

- объем импортозамещающей продукции;
- объем экспортных поступлений;
- показатели, характеризующие долговечность, транспортабельность, производительность, энергоемкость и материалоемкость продукции;
- конкурентоспособная цена;
- другие показатели.

В зависимости от специфики нововведений при расчетах обобщающего показателя требуется предварительный расчет отдельных частных показателей.

Социально-экономический эффект может носить локальный и народнохозяйственный характер. В настоящей статье рассматривается локальный эффект.

Показатели экономического эффекта на уровне предприятия позволяют учитывать производственные результаты – выручку от реализации продукции (работ), прибыль или снижение текущих издержек производства (себестоимости) и другие показатели.

Социальные, экологические, информационные и иные результаты и затраты, поддающиеся стоимостной оценке, рассматриваются как дополнительные показатели соответствующего уровня экономической эффективности.

Инновации подразделяются на:

- продуктивные (введение нового товара или услуги);
- технологические (внедрение нового метода производства);
- организационные (изменение организации и структуры производства, труда и управления);
- рыночные (создание нового рынка сбыта, освоение нового источника получения сырья, полуфабрикатов, энергии и т.д.);
- комплексные.

В зависимости от преобладающего вида эффекта различают нововведения:

- экономические;
- социальные;
- экологические;
- информационные;
- комплексные (интегральные).

ЭТАПЫ ВВЕДЕНИЯ В ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ ОБОРОТ РАЦИОНАЛИЗАТОРСКИХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Введение в хозяйственный оборот включает два этапа жизненного цикла новой разработки.

Первый этап - этап создания инноваций, охватывает период от начала разработки до даты начала его фактического использования;

Второй этап - этап внедрения, расчетный год, в течение которого в результате применения инноваций получен положительный результат и определяется экономический или иной эффект.

МЕТОДЫ РАСЧЕТА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА ОТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РАЦИОНАЛИЗАТОРСКИХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Для расчета социально-экономического эффекта может быть использован метод абсолютной или сравнительной эффективности. Метод абсолютной эффективности требует расчета фактических результатов: полной себестоимости, объемов продаж, размер потерь в связи с переходом на новую продукцию, экономии совокупных затрат живого и овеществленного труда на предприятии, как в сфере производства, так и в сфере эксплуатации.

По предложениям, имеющим альтернативные решения (базы для сравнения), рассчитывается сравнительная экономическая эффективность. Для этого проводится сравнительный анализ по сопоставимым технико-экономическим параметрам и выявляются экономические преимущества предложений (заменяемым объектом на данном предприятии в году, предшествующем началу его использования). В случае отсутствия базы для сравнения она может быть выбрана на другом предприятии.

ПРИНЦИП «РАВЕНСТВА ЭФФЕКТОВ»

При расчетах социально-экономического эффекта от использования инноваций должно быть обеспечено условие «равенства эффектов», для чего используется комплексный подход, предусматривающий:

- обеспечение принятых социальных стандартов и экологических норм;
- учет всех сопутствующих позитивных или негативных качественных, социальных, экологических последствий в сопряженных сферах производства и эксплуатации;
- приведение затрат и результатов к единому моменту времени.

Реализация принципа «сравнения при равенстве эффектов» требует учета и оценки сопутствующих результатов, к ним относятся:

- разница в затратах на производствах, созданных в связи с появлением новых технических решений;
- изменение транспортных условий;
- изменение ущерба у потребителя в связи с простым, отказом или аварийным выходе из строя основного оборудования;
- разница в стоимости экологических последствий от загрязнения окружающей среды, изменения заболеваемости работников и др.;
- изменения выхода побочной и сопряженной продукции;
- другие результаты.

БАЗОВЫЕ ПРИНЦИПЫ ПРОВЕДЕНИЯ РАСЧЕТОВ

При расчетах положительного эффекта от использования нововведений используются действующие цены и тарифы на материалы и комплектующие изделия, установленная система налогообложения, действующий порядок определения себестоимости продукции (услуг, работ).

Расчеты показателей социально-экономического эффекта проводятся в национальной валюте. Для совместных проектов возможен расчет и в национальной валюте, и в условных денежных единицах.

В тех случаях, когда используется зарубежная техника и сырье, валютная стоимость переводится в национальную валюту в соответствии с действующим законодательством.

Кроме расчетов годового экономического эффекта необходимо определить величину неучтенного социально-экономического эффекта, которая включает:

- эффект от импортозамещения;
- результат социально-экологических изменений;
- сопутствующие результаты в смежных производствах и цехах предприятия.

Эффект от импортозамещения определяется на основании объемов сокращений закупок за рубежом, цен приобретения с учетом транспортных расходов и производственных затрат на изготовление без НДС.

Многие виды социального, экологического и информационного эффектов не имеют непосредственной стоимостной оценки. В таких случаях для определения эффекта используется экспертная оценка.

Если нововведения оказывает влияние не на один, а несколько видов продукции, то допускается вести расчеты по определению годового экономического эффекта по тому виду продукции, который занимает наибольший удельный вес в выпуске продукции.

Когда внедрение связано с производством и потреблением собственной продукции (узлов, агрегатов), то в расчете учитываются только затраты на ее производство, т.е. затраты учитываются не по ценам приобретения, а по себестоимости.

В состав единовременных затрат по созданию и использованию предложения включаются как капитальные вложения, так и затраты на:

- экспериментальные, конструкторские, технологические и проектные работы;
- на приобретение, транспортировку, монтаж, наладку и освоение нового и демонтаж заменяемого оборудования;
- набор и обучение персонала;
- предотвращение отрицательных социальных и экологических последствий;
- другие затраты.

*МЕТОДИКА СОПОСТАВЛЕНИЯ ЗАТРАТ И ДОХОДОВ, ВОЗНИКАЮЩИЕ
В РАЗНОЕ ВРЕМЯ*

В процессе создания и внедрения инноваций предприятиям необходимо сопоставлять затраты и доходы, возникающие в разное время. Произведенные затраты и полученные эффекты в ходе введения в хозяйственный оборот нововведений имеют различную ценность. Определенная сумма денег, имеющаяся в наличии в настоящее время, обладает большей ценностью, чем такая же сумма в последующие годы.

Для учета этой особенности затраты и результаты по каждому этапу введения в хозяйственный оборот новых разработок приводятся к единому моменту времени – расчетному году. Приведение затрат и результатов – есть дисконтирование. В проводимых расчетах учитывается фактор времени на основе применения коэффициента дисконтирования (a_t), определяемого по формуле:

$$a_t = \frac{1}{(1+i)^t}, \quad (1)$$

где: i – ставка (норма дисконта), выраженная в десятичных дробях (обычно равна средней процентной ставке по долгосрочным ссудам с учетом возможных изменений в системе кредитования);
 t – время момента получения результата до момента сравнения, измеряемое в годах.

Текущая стоимость затрат, например, может быть определена на основе метода дисконтирования по формуле:

$$C_c = \frac{C_p}{a_t}, \quad (2)$$

где: C_c – текущая стоимость затрат (лей);
 C_p – затраты предыдущего периода (лей).

Аналогично, будущая стоимость затрат (C_v) рассчитывается по формуле:

$$C_v = C_c \cdot a_t, \quad (3)$$

ПРИМЕНЕНИЕ ДЕЙСТВУЮЩИХ НАЛОГОВ

При расчетах затрат и результатов необходимо учитывать, действующие на данный период налоги, которые подразделяются на:

- налоги, включаемые в цену продукции (НДС, акцизы, таможенные пошлины на импортируемые товары);

- налоги, относимые на себестоимость продукции (отчисления в социальный фонд);
- налоги, относимые на финансовые результаты (налог на землю, воду, недвижимость, благоустройство территории населенного пункта, дорожный налог, налог на использование природных ресурсов).

ПРИНЦИПЫ РАСЧЕТА ЗАТРАТ

При оценке технических решений, в результате осуществления которых создаются новые средства производства, учитываются все затраты, как в сфере производства, так и в сфере эксплуатации.

Расчет ведется по формуле:

$$C_p = M + S + I + P_m - P_s, \quad (4)$$

где: C_p – затраты на производство и использование средств производства без учета амортизационных отчислений (лей);

M – затраты на материалы, комплектующие изделия, услуги (лей);

S – заработная плата производственного персонала (лей);

I – налоги, включаемые в затраты (лей);

P_m – единовременные затраты и стоимость основных средств (лей);

P_s – балансовая стоимость основных средств (лей).

При расчете затрат не допускается повторный счет, учитываются только собственные затраты.

МЕТОДИКА РАСЧЕТА ЭКОНОМИЧЕСКОГО ИЛИ ИНОГО ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ЭФФЕКТА

Решение о целесообразности создания и внедрения инноваций принимается на основе экономического или иного положительного эффекта, определяемого с учетом объема производства новой продукции на этапе внедрения.

Годовой экономический эффект, который получают хозяйствующие субъекты в результате использования нововведений или продукта с его применением складываются за счет:

- прироста валовой, учетной или чистой прибыли;
- снижения себестоимости продукции как за счет экономии и (или) более эффективного использования имеющихся ресурсов, так и за счет повышения производительности труда;
- роста чистых продаж (*выручки от реализации продукции*), обусловленных повышением цены реализации единицы продукции или увеличением объема реализованной продукции;

- суммарной экономии трудовых, материальных и финансовых ресурсов;
- других показателей.

Расчеты годового экономического эффекта в результате использования нововведений осуществляются с применением методов абсолютной или сравнительной эффективности на втором этапе введения инноваций в хозяйственный оборот в течение расчетного года.

По инновациям, не имеющими аналога, рассчитывается абсолютная эффективность. Таким образом, полезность определяется путем выявления доли прибыли, затрат и расходов, объемов продаж, экономии ресурсов, приходящихся на данное изобретение, рационализаторское предложение или новый вид продукции, или путем сопоставления объемов эффекта (*размера годовых продаж, себестоимости, прибыли, экономии ресурсов*) достигнутого на предприятии, в котором использовано нововведение, со значениями тех же показателей, полученных в результате использования аналога.

Разница в значениях объемов полезных результатов, рассчитанных на основе метода сравнительной эффективности, составляет годовой экономический эффект от внедрения инноваций.

МЕТОДИКА РАСЧЕТА ГОДОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА, ВЫРАЖЕННОГО В ВИДЕ ПРИРОСТА УЧЕТНОЙ ИЛИ ЧИСТОЙ ПРИБЫЛИ

В соответствии с Национальными стандартами бухгалтерского учета *прибыль до налогообложения* (учетная прибыль) хозяйствующего субъекта включает:

- валовую прибыль, которая формируется за счет реализации готовой продукции, выполненных работ, оказанных услуг по отпускным ценам без НДС и акцизов;
- прибыль от операционной деятельности (*текущей аренды нематериальных и долгосрочных материальных активов предприятия, начисления и взыскания штрафов и других санкций за нарушение условий хозяйственных договоров и др.*);
- прибыль от финансово-хозяйственной деятельности в виде процентов, роялти, дивидендов;
- прибыль, образуемая в результате непредвиденных чрезвычайных событий и операций.

Прибыль до налогообложения используется для определения уровня рентабельности активов и других показателей, характеризующих эффективность применения новых разработок.

Учетная прибыль предприятия:

$$V_e = V_{br} + V_{ao} + V_{af} + V_n, \quad (5)$$

где: V_e - объем учетной прибыли предприятия (лей);
 V_{br} - объем валовой прибыли (лей);
 V_{ao} - прибыль от операционной деятельности (лей);
 V_{af} - прибыль от финансово-хозяйственной деятельности (лей);
 V_n - прибыль, образуемая в результате непредвиденных чрезвычайных событий и операций (лей).

В результате введения в хозяйственный оборот нововведений возрастает объем одного из указанных видов прибыли. Тогда прирост учетной прибыли будет равен приросту соответствующего вида прибыли:

$$\Delta V_e = \Delta V_{br} \text{ или } \Delta V_e = \Delta V_{ao} \text{ или } \Delta V_e = \Delta V_{af} \text{ или } \Delta V_e = \Delta V_n \quad (6)$$

Валовая прибыль предприятия по каждому источнику поступления представляет собой разницу между стоимостью всех видов новой продукции (*объемами продаж*) и соответствующими затратами (*себестоимости продаж*) и рассчитывается по формуле:

$$V_{br} = \sum_{i=1}^k (P_i - C_i) \quad (7)$$

где: V_{br} - валовая прибыль полученная от реализации всех видов новой продукции в течение расчетного года (лей);
 i - годовой объем чистых продаж (*стоимость*) реализованного i -го вида новой продукции в течение расчетного года (лей);
 C_i - годовая себестоимость продаж реализованного i -го вида новой продукции в течение расчетного года (лей);
 k - количество видов новой продукции.

Прирост валовой прибыли, полученной от реализации новых видов продукции в течение расчетного года, определяется по формуле:

$$\Delta V_{br} = V_{br}^n - V_{br}^b, \quad (8)$$

где: ΔV_{br} - прирост валовой прибыли, полученной в течение расчетного года от реализации новых видов продукции (лей);
 V_{br}^n - объем валовой прибыли, полученной в течение расчетного года от реализации новых видов продукции (лей);
 V_{br}^b - объем валовой прибыли, полученной от реализации базовых видов продукции в предшествующем году (лей).

Прирост валовой прибыли может быть определен путем сопоставления реализационных цен и себестоимости единицы новой и базовой продукции с учетом объема реализации новой продукции по формуле:

$$\Delta V_{br} = \sum_{i=1}^k [(P_i^n - C_i^n) - (P_i^b - C_i^b)] \cdot S_i^n, \quad (9)$$

где: ΔV_{br} - прирост валовой прибыли, полученной в течение расчетного года от реализации новых видов продукции (лей);
 P_i^n и P_i^b - реализационная цена единицы i -го вида соответственно новой и базовой продукции (лей/шт; лей/т; лей/м³);
 C_i^n и C_i^b - себестоимость единицы i -го вида соответственно новой и базовой продукции (лей/шт; лей/т; лей/м³);
 S_i^n - объем реализации i -го вида новой продукции в расчетном году (шт; т; м³);
 k - количество видов новой продукции.

Чистая прибыль предприятия представляет собой разницу между учетной прибылью и расходами по подоходному налогу:

$$V_{net} = V_e - I, \quad (10)$$

где: V_{net} - объем чистой прибыли (лей);
 V_e - объем учетной прибыли (лей);
 I - расходы по подоходному налогу предприятия (лей).

Прирост чистой прибыли, полученной в расчетном году от реализации новых видов продукции, определяется по формуле:

$$\Delta V_{net} = V_{net}^n - V_{net}^b, \quad (11)$$

где: ΔV_{net} - прирост чистой прибыли, полученной в расчетном году от реализации новых видов продукции (лей);
 V_{net}^n - объем чистой прибыли, полученной в расчетном году от реализации новых видов продукции, (лей);
 V_{net}^b - объем чистой прибыли, полученной от реализации базовых видов продукции в предшествующем году (лей).

Прирост чистой прибыли может формироваться за счет прироста: валовой прибыли, прибыли от операционной и финансово-хозяйственной деятельности, прибыли образуемой в результате непредвиденных чрезвычайных событий и операций.

При формировании прироста чистой прибыли за счет прироста валовой прибыли:

$$\Delta V_{\text{net}} = \sum_{i=1}^k [(P_i^n - C_i^n) - (P_i^b - C_i^b)] \cdot S_i^n - I \quad (12)$$

МЕТОДИКА РАСЧЕТА ГОДОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА, ДОСТИГНУТОГО ЗА СЧЕТ СНИЖЕНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ

Новые разработки, направленные на повышение производительности труда, экономию или эффективное использование трудовых, материальных и финансовых ресурсов, связанных с производством и реализацией продукции, в конечном счете приводят к снижению себестоимости продукции.

Расчет годового экономического эффекта от использования нововведений сводится к определению произведения объема выпуска новых видов продукции в течении расчетного года на размер снижения себестоимости единицы продукции:

$$E = \sum_{i=1}^k \Delta C_i \cdot S_i^n = \sum_{i=1}^k (C_i^b - C_i^n) \cdot S_i^n \quad (13)$$

где: E - годовой экономический эффект от использования нововведений в течение расчетного года за счет снижения себестоимости всех видов новой продукции (лей);

ΔC_i - объем снижения себестоимости единицы i-го вида новой продукции (лей/шт; лей/кг; лей/м³);

S_i^n - объем выпуска i-го вида новой продукции в расчетном году (шт);

C_i^b и C_i^n - себестоимость единицы i-го вида соответственно базовой и новой продукции (лей/шт; лей/кг; лей/м³);

k - количество новых видов продукции.

МЕТОДИКА РАСЧЕТА ГОДОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА, ВЫРАЖЕННОГО В ВИДЕ ПРИРОСТА ОБЪЕМА ЧИСТЫХ ПРОДАЖ

Увеличение объема чистых продаж (*выручки от реализации продукции*) может быть достигнуто на основе внедрения предложений связанных:

- с увеличением цены реализации единицы продукции как за счет улучшения качественных параметров новой продукции, так и за счет совершенствования маркетинговой и иной деятельности;
- с увеличением объема реализации продукции за счет совершенствования маркетинговой и иной деятельности.

Годовой экономический эффект, выраженный в виде прироста объема чистых продаж за счет использования новых разработок, обеспечивающего рост цены единицы реализуемой продукции определяется по формуле:

$$\Delta P = \sum_{i=1}^k (P_i^n - P_i^b) \cdot S_i^n \quad (14)$$

где: ΔP - прирост объема чистых продаж в течение расчетного года за счет реализации новых более качественных видов продукции и совершенствования маркетинговой и иной деятельности (лей);
 P_i^n и P_i^b - реализационная цена единицы i -го вида соответственно новой и базовой продукции (лей/шт; лей/кг; лей/м³);
 S_i^n - объем реализации i -го вида новой продукции в расчетном году (лей; кг; м³).

Прирост объема чистых продаж за счет использования нововведения, обеспечивающего дополнительное количество реализуемой продукции, рассчитывается по формуле:

$$P = \sum_{i=1}^k (P_i^b - C_i^b) \cdot S_i, \quad (15)$$

где: ΔP - прирост объема чистых продаж в течение расчетного года за счет реализации дополнительного количества продукции (лей);
 P_i - реализационная цена единицы i -го вида базовой продукции (лей/шт; лей/кг; лей/м³);
 C_i^b - себестоимость единицы i -го вида базовой продукции (лей/шт; лей/кг; лей/м³);
 S_i - дополнительное количество реализуемой i -го вида продукции в расчетном году (шт; кг; м³).

МЕТОДИКА РАСЧЕТА ГОДОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА, ВЫРАЖЕННОГО В ВИДЕ ЭКОНОМИИ РЕСУРСОВ

Создание и внедрение инноваций может быть связано с экономией трудовых, материальных и финансовых ресурсов как в производственной, так и непроизводственной сферах.

При использовании инноваций в производственной сфере возможны два варианта.

Первый. Экономия непосредственно связана с производством и реализацией продукции, но она затрачивает лишь отдельные виды ресурсов, например, сырья, материалов, топлива, энергии, полуфабрикатов, тары и т.п.

Второй. Экономия ресурсов непосредственно не связана с производством и реализацией продукции, но косвенно влияет на объем их затрат и расходов. Например, экономия затрат на отопление и освещение бытовых комнат, контор и т.п.

В таких случаях нет необходимости производить расчет годового экономического эффекта путем сопоставления себестоимости производства и реализации продукции на основе формулы 13. Достаточно рассчитывать стоимость сэкономленных ресурсов.

При использовании инноваций в непроизводственной сфере экономия ресурсов не влияет на себестоимость продукции. Например, сокращение численности обслуживающего персонала, снижение расхода электрической энергии в заводской базе отдыха или другом объекте социально-культурного назначения.

В связи с этим расчет годового экономического эффекта также сводится к определению стоимости сэкономленных ресурсов.

Экономия материальных ресурсов может быть определена по формуле:

$$E = \sum_{i=1}^k (P_i + t_i) \cdot (m_i^b - m_i^n) \cdot S_i, \quad (16)$$

где: E - объем экономии материальных ресурсов в течение расчетного года, связанной с использованием нововведения (лей);

P_i - цена приобретения или себестоимости производства (*изготовления, выработки*) единицы i-го вида ресурса (лей/кг; лей/м³; лей/квт.-час; лей/шт);

t_i - транспортные и иные расходы, связанные с приобретением i-го вида ресурсов (лей/кг; лей/м³; лей/кв);

m_i^b и m_i^n - расходы i-го вида материальных ресурсов соответственно на единицу базовой и новой продукции (кг/шт; м³/шт; лей/шт);

S_i - объем производства и реализации i-го вида новой продукции (шт);

k - количество видов сэкономленных материальных ресурсов за счет использования нововведения.

Если новое техническое решение направлено на экономию ресурсов, не связанных с производимой продукцией, то расчет годового экономического эффекта можно осуществлять также по формуле:

$$E = \sum_{i=1}^k (P_i + t_i) \cdot R_i, \quad (17)$$

где: R_i – объем i-го вида сэкономленных ресурсов (кг, м³, л).

Годовая экономия, связанная с сокращением численности работников, выражается формулой:

$$E = \sum_{i=1}^k (A_i \cdot f + m + k_i) \cdot N_i \quad (18)$$

где: E - годовая экономия, связанная с сокращением численности работников, полученная в расчетном году (лей);

- A_i - годовой фонд заработной платы i -ой категории сокращаемого работника, включая премии, отпускные, персональные надбавки и другие выплаты (лей/раб);
- f - коэффициент, учитывающий начисления на заработную плату в социальный фонд и фонд медицинского страхования;
- m - годовые выплаты в местный бюджет на благоустройство территории населенного пункта и другие налоги, выплачиваемые предприятием за одного работника (лей/раб);
- k_i - затраты, связанные с обустройством и содержанием сокращенного рабочего места, охраной труда и техники безопасности и другие затраты i -ой категории работника (лей/раб);
- N_i - численность сокращаемых работников i -ой категории.

МЕТОДИКА РАСЧЕТА ГОДОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА, ПОЛУЧЕННОГО ЗА СЧЕТ УТИЛИЗАЦИИ ОТХОДОВ ПРОИЗВОДСТВА

Отходы производственной деятельности могут быть утилизированы путем их доработки, переработки или использования в качестве компонента при изготовлении новой продукции. Во всех этих случаях годовой экономический эффект определяется по формуле:

$$E = \sum_{i=1}^k (P_i - P_i^r - C_i^r) \cdot S_i, \quad (19)$$

где: E - годовой экономический эффект от утилизации отходов производства (лей);

P_i - цена реализации единицы i -го вида новой продукции, изготовленной из отходов производства (лей/шт);

P_i^r - стоимость (*цена реализации*) отходов производства, используемых для изготовления единицы i -го вида новой продукции (лей/шт);

C_i^r - дополнительные затраты, связанные с изготовлением единицы i -го вида новой продукции (лей/шт);

S_i - количество i -го вида изготовленной и реализованной новой продукции (шт);

k - количество видов новой продукции, изготовленной из отходов производства.

Возможны также случаи, когда отходы производства реализуются в соответствии с новым предложением, без доработки или переработки.

Тогда:

$$E = \sum_{i=1}^k (P_i - P_i^r) \cdot R_i, \quad (20)$$

где: R_i - объем реализованных i -го вида отходов производства (кг, м³, л).

*МЕТОДИКА РАСЧЕТА ГОДОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА,
ПОЛУЧЕННОГО ЗА СЧЕТ СНИЖЕНИЯ БРАКА ВЫПУСКАЕМОЙ
ПРОДУКЦИИ*

Повышение выхода годной продукции может быть достигнуто за счет совершенствования технологического процесса ее изготовления, повышения квалификации работников, внедрения оригинальных приемов и методов труда и других факторов, а также за счет доработки брака.

Расчет годового экономического эффекта, полученного за счет снижения брака выпускаемой продукции, проводится по формуле:

$$E = \sum_{i=1}^k (P_i - C_i) \cdot S_i, \quad (21)$$

где: E - годового экономического эффект, полученный за счет снижения брака выпускаемой продукции (лей);

P_i - цена реализации i-го вида единицы продукции, полученный за счет доработки брака или иных мер, способных повысить выход годной продукции (лей/шт);

C_i - дополнительные затраты на доработку i-го вида единицы бракованной продукции или предупреждения брака (лей/шт);

S_i - количество i-го вида новой продукции, полученной за счет снижения брака выпускаемой продукции (шт).

ВЫВОДЫ

Рынок инноваций представляет собой систему экономических отношений и информационных связей между производителями и потребителями новых технических решений, основанную на прямых связях и коммерческой инициативе. Создание и внедрение новой техники, изобретений и рационализаторских предложений определяются стратегией данного предприятия, его финансово-экономическими возможностями и коммерческими расчетами.

Ценность товаров и услуг, созданных на основе изобретений, рационализаторских предложений и реализуемых на рынке инноваций, определяются их новизной, оригинальностью и способностью приносить эффект. Поскольку данный эффект может быть весьма многообразным, для его определения или измерения используются не только стоимостные, но и экспертные оценки.

Чтобы повысить эффективность использования новых технических решений, необходимо научиться считать правильно и точно. Своевременное, объективное и достаточно точное определение положительного эффекта играет большую роль в деле стимулирования творческой деятельности, так как создает благоприятные условия для заинтересованности новаторов в решении нужных производству проблем.

РОССИЯ В ГЛОБАЛЬНОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: ПОЗИЦИИ НА ИНДУСТРИАЛЬНОЙ КАРТЕ МИРА

Родионова И.А.,

профессор, доктор географических наук
Российский университет дружбы народов, г. Москва

Современное состояние и перспективы развития нашей страны невозможно оценивать изолированно от мирового развития и кардинальных перемен, происходящих в мире. Самоопределение России в современном глобальном воспроизводственном процессе, ее участие в распределении мирового дохода требует учета многих обстоятельств с целью выбора оптимальных направлений использования национального природно-ресурсного, экономического, демографического и научно-технического потенциала.

Процесс вовлечения России в единое мирохозяйственное развитие после распада системы социализма оказался далеко не простым. Проследим, как изменялось место страны в многосубъектной глобальной экономике за последние десятилетия.

Ослабление позиций России в мировой экономике. Без сомнения, распад СССР и экономическая дезинтеграция на всем постсоветском пространстве оказали очень существенное влияние на ослабление позиций нашего государства в мировой экономике. Дистанцию, отделяющую Россию от стран-лидеров мировой экономики, по показателю душевого ВВП (по паритету покупательной способности национальных валют) экономисты оценивали примерно в срок 40-60 лет. Как отмечал, например, в одной из своих работ Е.Т. Гайдар, российскому показателю ВВП в расчете на душу населения 2001 г. соответствовали подобные показатели: в Великобритании в 1934 г., в США в 1935 г., в Канаде в 1941 г., в Швеции в 1944 г., во Франции в 1951 г., в Германии в 1953 г., в Италии в 1959 г. [1] Но отставание России от западноевропейских стран по данному показателю душевого ВВП фактически было достаточно стабильным на протяжении последних 150 лет. Но в истории государства российского были две мировые войны и одна гражданская, были две революции, а также этап строительства социализма в XX веке, и затем распад СССР и крушение всей мировой социалистической системы (со всеми вытекающими отсюда последствиями).

К началу экономических реформ при перестройке своей экономики «от плана к рынку» в 1990-е гг., Россия, как и большинство бывших социалистических стран (ныне «стран с переходной экономикой») находилась на индустриальной стадии своего развития. Следует обозначить и тот факт, что на протяжении второй половины XX в. Советский Союз (СССР) по многим экономическим показателям, в т.ч. по темпам роста производительности труда и объемам производства продукции

многих отраслей промышленности, находился не просто в числе мировых лидеров, а зачастую занимал 1-2-ю позиции в мировом таблице о рангах, конкурируя лишь с США (табл.1).

Таблица 1.

Лидерство СССР и США в мировом производстве отдельных видов промышленной продукции

Виды продукции	Место СССР				Место США			
	1960 г.	1970 г.	1980 г.	1990 г.	1960 г.	1970 г.	1980 г.	1990 г.
электроэнергия	2	2	2	2	1	1	1	1
нефть	3	2	1	1	1	1	3	2
природный газ	2	2	2	1	1	1	1	2
уголь	3	2	3	3	2	1	1	2
чугун	2	1	1	1	1	2	3	4
сталь	2	2	1	1	1	1	3	3
минер. удобрения	3	2	1	1	1	1	2	2
химические вол.	5	4	3	5	1	1	1	1
цемент	2	1	1	2	1	2	4	4
бумага	5	5	3	6	1	1	1	1
шерстяные ткани	1	1	1	1	2	4	6	6

Составлено автором

Следует напомнить, что наибольшая доля продукции бывш. СССР производилась непосредственно на российских предприятиях. Однако в 1990-е годы в связи со спадом во всех секторах экономики значение России в мировой индустрии существенно сократилось. Причем продукция многих отраслей отечественной промышленности до сих пор не является конкурентоспособной на мировом рынке (за исключением продукции сырьевых отраслей).

Современная Россия – это не СССР. Российский ВВП, исчисленный в соответствии с новой концепцией национальных счетов, к 1997 г. сократился более чем наполовину по сравнению с 1990 г. Следует вспомнить, что даже за годы первой мировой войны в начале XX в. ВВП России сократился лишь на четверть, во время гражданской войны – на 23%, за годы Великой Отечественной войны – на 21% [2]. В других исследованиях приводятся данные, например, о том, что в период с 1917 по 1923 гг. кризис в индустрии был глубже аграрного (его продукция упала на 1/3, а товарная на 2/3), снизились ее доля в экономике РСФСР и «вес» в мире (до 0,5%). Но тогда индустрия восстала из пепла также быстро, как рухнула, и к 1925 г. по приросту продукции (на 66%) стала чемпионом всего XX в. [3]

Учитывая факт почти двукратного сокращение объемов ВВП и производства промышленной продукции к середине 1990-х гг., отметим, что Россия в самом начале XXI в. уже более чем в 4 раза отставала от США по показателю среднегодовой выработки ВВП на одного занятого (83300 и 19500 долл.

соответственно, в ценах и по ППС 2000 г.) и в 6,5 раз – по показателю производительности труда в промышленности. Доля России в мировом промышленном производстве во второй половине XX в. изменялась следующим образом: 1950 г. – 10,7% (для сравнения: доля СССР – около 15%), 1960 г. – 14,9% (доля СССР – около 20%), 1970 г. – 13,5% (доля СССР – около 18%), в 1990 г. – 10,3%, в 2000 г. – 4,5% (добавленная стоимость, в ценах и ППС национальных валют 2000 г.)[4]. Расчеты показывают, что удельный вес современной России как отдельно взятого государства в мировой индустрии заметно уменьшился, как и удельный вес в производстве продукции отдельных отраслей промышленности (табл. 2).

Таблица 2.

Позиции России и США в мировом производстве основных видов промышленной продукции

Виды продукции (добыча, производство)	Удельный вес (%)							
	СССР				США			
	1980 г.	1990 г.	2000 г.	2005 г.	1980 г.	1990 г.	2000 г.	2005 г.
электроэнергия	16	9	6	5,2	29	26	27	23,3
нефть	20	17	9	12,1	14	13	10	8,0
природный газ	29	31	23	21,6	37	24	23	19,0
уголь	18	8	5	5,1	26	24	27	17,6
чугун	20	11	7	6,2	12	9	8	4,7
сталь	21	12	7	5,8	15	12	12	8,4
				9,0				11,0
минеральные удобрения	23	10	6		17	16	17	
химические волокна	8	3,5	2	0,5	28	20	13	10,2
автомобили	4	3	2	1,5	25	16	14	8,6
цемент	15	7	2	2,0	8	6	5	4,5
бумага	5	3	1	2,0	36	30	23	23,5

Рассчитано автором

На долю России в период 2000–2006 гг. приходилось всего 2,0–2,6% мирового ВВП (в пересчете по паритету покупательной способности). По итогам 2007 г. – около 3% (2,08 трлн. долл.; для сравнения – США – 13,86 трлн. долл.) В прогностических исследованиях на ближайшее будущее положение РФ в иерархии стран мира оценивается также пока весьма невысоко. Доля России в мировом производстве высокотехнологичной продукции составляло в 1985 г. – 1,1%, в 2005 г. – 0,3% (согласно расчетам экспертов Научного фонда США - National Science Foundation - <http://nsf.gov>).

Степень отклонения от прогрессивных мировых тенденций. Ведущим сектором в экономике высокоразвитых стран и в мировом хозяйстве уже с 1970-х гг. является сфера услуг, что характеризует их переход к постиндустриальной стадии развития. Однако развитые страны по-прежнему занимают лидирующие позиции и в мировой промышленности (феномен «высокоразвитой постиндустриальной индустрии»). Фактически структурная перестройка

экономики породила «промышленно-информационный комплекс» — основную движущую силу роста экономически высокоразвитых стран.

В России же XX век был индустриальным. Причем промышленность развивали в нашей стране планомерно, упорно, как нигде в мире. Но, став крупной индустриальной державой, наша страна так и не догнала своих главных соперников (из группы экономически высокоразвитых капиталистических стран). Ныне же, перестраивая хозяйство в направлении «от плана к рынку», она фактически потеряла в 1990-е годы целые отрасли. Россия сейчас зависит от мировых цен на топливо и другие сырьевые ресурсы, так именно они составляют более 50% ее экспорта. Иными словами, роль и значение ее индустрии снова неопределенная, как и сто лет назад.

Некоторые подсчеты и сравнительные оценки по экономическим показателям формируют представление о положении России в глобальной экономике, в мировом табеле о рангах. Объем промышленного производства нашей страны в реальном выражении в 1990-е годы сократился вдвое (в 1998 г. был отмечен самый низкий показатель - 46% от уровня 1990 г.). Причем в машиностроении и химии спад был еще более глубоким (более 70%). А о легкой промышленности и говорить не приходится (в 1998 г. — 11%, а в 2003 г. — 15% от уровня 1990 г.). Неуклонно снижался инновационный потенциал промышленности. Доля инновационно-активных предприятий сократилась с 65-70% в конце 1980-х гг. до 6% в начале 21 в. Удельный вес инновационной продукции в общем объеме отгруженной продукции также значительно сократился. Снизился коэффициент обновления основных фондов в промышленности, степень износа основных фондов достигла почти 54% (в 1970 г. - 25,7%), причем в некоторых отраслях, например, в химической - она превысила 80%.

За годы реформ глубокие изменения произошли как в структуре ВВП и промышленности России, так и в товарной и географической структуре внешней торговли. В настоящее время почти 2/3 российского экспорта приходится на топливо и сырьевые материалы (причем только на два товара: сырую нефть и природный газ приходится наибольшая доля экспортной валютной выручки страны). Так, в 2007 г. внешнеторговый оборот России составил, по данным Банка России, 578,2 млрд. долл. (в том числе экспорт - 355,2 млрд. долл., то есть сальдо торгового баланса оставалось положительным - 132,1 млрд. долл.). Удельный вес экспорта сырой нефти в общем объеме российского экспорта в 2007 г. составил 34,4%, в экспорте топливно-энергетических товаров - 53,8% (в 2006 г., соответственно, 34,0% и 52,0%). В настоящее время Россия извлекает максимум преимуществ из высоких мировых цен на углеводородное сырье. Согласно данным Федеральной службы государственной статистики, при уровне добычи нефти в 490,7 млн т доля экспорта этого ценнейшего ресурса в 2007 г. составила 52,7%. На внутреннем рынке было реализовано (переработано) лишь 228,7 млн. т нефти. Но оценки специалистов о влиянии цен на нефть на российскую экономику расходятся. Действительно, уровень увеличения цены за баррель нефти на 10 долларов дополнительно увеличивает российский ВВП

примерно на 3-4%. Но тогда и резкое падение цен на мировом рынке явно будет угрожать экономическому росту и развитию России.

Богатство отечественной ресурсной базы не должно оправдывать того факта, что доля готовых промышленных изделий в экспорте страны в последние годы сокращается: 1975 г. — 33%; 1980 г. — около 25%; 1990 г. — около 26%, а в начале 2000-х гг. — 21% [5]. (Для сравнения: доля промышленных изделий в экспорте стран ЕС составляет около 75-80%; в странах НАФТА — около 80%). При этом Россия входит в число мировых лидеров по экспорту природного газа, по вывозу нефти и нефтепродуктов, необработанных алмазов, стали, алюминия, никеля, минеральных удобрений, проката черных металлов и электроэнергии. В структуре российского экспорта в 2005-2006 гг. (согласно данным Федеральной службы государственной статистики) доля минеральных продуктов составляла 64-66%; полуфабрикатов: металлов (черных и цветных), драгоценных камней — 16-17%; продукции химической промышленности (в основном минеральные удобрения) — 5-6%; а машин, оборудования и транспортных средств — менее 6% (для сравнения: в 1995 г. — 10,2%; в 2003 г. — 9%).

Хотя некоторые экономисты настаивают на том, что удручающая "деиндустриализация" российского экспорта фактически приобрела «скандальные» размеры еще до развала Союза. Так, например, уже к началу 1990-х гг. вывоз машинотехнических изделий из России в страны дальнего зарубежья сократился в стоимостном выражении в 6 раз, а его доля в совокупном экспорте страны к 1991 г. снизилась до 10,2% против 35,8% несколькими годами раньше [6]. Но ныне продукция машиностроения занимает еще более скромное место в современной структуре российского экспорта (его доля сократилась до 5,8%). При этом функции российской промышленности перешли к импорту. Высокие темпы роста импорта из стран «дальнего зарубежья» были обеспечены за счет наращивания ввоза машин и оборудования, на долю которых приходится около 48% российского импорта (в 2006 г.). Удельный вес продовольственных товаров и сырья для их производства в импорте страны также велик (около 16%). Поставками из ЕС и других стран в значительной степени удовлетворяются потребности России в базовых продуктах питания, продукции химической промышленности и высокотехнологичном оборудовании.

Значительное отклонение современной России от прогрессивных мировых тенденций состоит и в отставании развития сферы услуг. Хотя следует отметить, что в отдельных инфраструктурных отраслях Россия в международных сопоставлениях занимает пока достаточно заметные позиции, например, по общеобразовательному уровню населения (хотя и он снижается). Еще довольно высоки показатели научно-исследовательских институтов и организаций. В то же время по удельному весу в мировом компьютерном парке, по уровню развития средств связи и телекоммуникационных услуг Россия очень заметно отстает от развитых стран и особенно от США. Однако, по мнению экспертов, уже сейчас российская промышленность в состоянии производить до 60% наименований телекоммуникационного оборудования, выпускаемого в настоящее время в мире.

Многие существенные особенности отличают функциональные взаимосвязи и деятельность России как субъекта глобального финансового рынка (в объемах ввоза и вывоза капитала, масштабах и характере внешнеэкономической деятельности российских банков, транснационализации российского финансово-промышленного бизнеса и др.). По степени инвестиционной привлекательности Россия находится далеко не на первых местах. По состоянию на конец 2007 г. накопленный иностранный капитал в экономике России составил 220,6 млрд. долл. Наибольший удельный вес в накопленном иностранном капитале приходился на прочие инвестиции, осуществляемые на возвратной основе (кредиты международных финансовых организаций, торговые кредиты и пр.) - 50,2%, доля прямых инвестиций составила 46,7%, портфельных - 3,1%. Основные страны-инвесторы в 2007 г. - Кипр, Нидерланды, Великобритания, Люксембург, Франция, Швейцария, Ирландия, Германия, США. На долю этих стран приходилось 84,0% от общего объема накопленных иностранных инвестиций (на долю прямых - 84,0% общего объема накопленных прямых иностранных инвестиций). В 2007 г. в экономику России поступило 120,9 млрд. долл. иностранных инвестиций, что в 2,2 раза больше, чем в 2006 г. Но при этом объем прямых иностранных инвестиций составил лишь 27,8 млрд. долл.

Очень значительна роль страны как экспортера капитала, в составе которого, помимо легальных форм, растет нелегальный вывоз капитала. По данным Федеральной службы государственной статистики РФ объем российских инвестиций за рубежом в 2007 г. составил 74,6 млрд. долл. (он вырос на 43,6% по сравнению с 2006 г.). Объем погашенных инвестиций, направленных ранее из России за рубеж, составил 58,5 млрд. долл. (что на 29,4% больше, чем в 2006 г.). Объем инвестиций из России, накопленных за рубежом, на конец 2007 г. равнялся 32 млрд. долл. (эта цифра меньше объема российских инвестиций, направленных только в 2007 г, так как зачастую российские инвестиции носят краткосрочный характер). В структуре накопленных российских инвестиций за рубежом 13,9 млрд. долл. составляют прямые инвестиции (2,4 млрд. - портфельные, 15,7 млрд. долл. – прочие). Наибольшие накопленные инвестиции поступили из России в экономику Кипра (около 10 млрд.), Нидерландов (более 7 млрд.), Виргинских островов, США, Австрии, Великобритании, Украины, Белоруссии, Германии, Швейцарии.

Между тем, только в 2007 г. российские предприниматели направили инвестиции в США в размере 22,8 млрд (одновременно США инвестировали в Россию 2,8 млрд.), в Австрию - 10,4 млрд, на Кипр - 9,2 млрд, в Германию – более 7 млрд. долл. и т.д. Иными словами Россия в глобальных воспроизводственных связях выступает как нетто-экспортер капитала, притом, что сама вынуждена прибегать к международным займам и кредитам.

Следует также подчеркнуть тот факт, что экономическое пространство Содружества Независимых Государств также продолжает развиваться в соответствии с индустриальным вектором развития. Однако разрушение организационных экономических структур и форм сотрудничества привело к

ухудшению сложившейся ситуации и ослаблению позиций всех постсоветских республик в мировой экономике, несмотря на огромный суммарный ресурсный, промышленный, научно-технический потенциал 12-ти стран Содружества. Особенно это просматривается при сопоставлении экономических показателей СНГ с аналогичными показателями других региональных объединений — ЕС, АТЭС, НАФТА в 2005 г. (табл. 3). Следует отметить, что в 2006-2007 гг. позиции СНГ в мировой лишь немного изменились (в первую очередь за счет увеличения объема внешней торговли России).

Позиционирование России в сфере высокотехнологического промышленного производства. Нами анализировались данные научного фонда США, который использует международную классификацию промышленных стандартов (International Standard Industrial Classification). Согласно ей в категорию высокотехнологического промышленного производства (“high-technology manufacturing industries») включают продукцию пяти отраслей: аэрокосмической (aerospace), фармацевтической (pharmaceuticals), по производству вычислительной техники (office and computing machinery), по производству средств связи (communication equipment), по производству высокоточной аппаратуры (medical, precision, and optical instruments). Методология данной классификации разработана ОЭСР, которая использует показатель интенсивности НИОКР при выделении соответствующих отраслей.

Таблица 3.

Показатели социально-экономического развития экономических группировок, 2005 г.

Регион/ группа стран	Численность населения		ВВП по ППС		Производство электроэнергии		Экспорт		Импорт	
	млн чел.	%	млрд долл.	%	млрд кВт/ч	%	млрд долл.	%	млрд долл.	%
Мир	6525,2	100,0	61146,0	100,0	18184,2	100,0	10393,0	100,0	10753,0	100,0
ЕС (25)	464,7	7,1	12632,6	20,7	3244,1	17,8	4095,6	39,4	4121,4	38,3
НАФТА	439,0	6,7	14454,8	23,6	5066,0	27,9	1477,6	14,2	2284,5	21,2
СНГ	280,1	4,3	1640,9	2,7	1218,3	6,7	341,9	3,3	215,8	2,0

Рассчитано автором по: <http://www.cia.gov>.

Выполненные нами расчеты показали, что в производстве наукоемкой промышленной продукции в мире в 2005 г. (по данным Science and Engineering Indicators, 2008) лидировали: США (34,5% мирового производства в стоимостном выражении, в ценах 2000 г.), Япония (16,6%), Китай (16,1%), ФРГ (4,8%), Республика Корея (3,6%), Великобритания (3,3%) и Франция (3,2%). Как уже отмечалось, доля России в производстве высокотехнологичной продукции

оценивается примерно в 0,3% мирового производства данного вида продукции. Если характеризовать позиции стран по отдельным блокам производства наукоемкой продукции, то в сфере аэрокосмической промышленности в 2005 г. лидировали: США (около 50% в стоимостном выражении), Великобритания, ФРГ, Франция. В фармацевтической отрасли первые позиции занимают США (более 30%), Япония (13%), Китай, Франция, ФРГ, Великобритания и Республика Корея. В производстве вычислительной техники (компьютеров и офисного оборудования) лидируют – Китай (свыше 45%), США (около 25%), Япония, о.Тайвань, Сингапур, Корея. По производству радио-, теле- и других средств связи самые высокие показатели отмечены у США (34%), Японии (22%), Китая (более 12%), Республики Корея, ФРГ и о.Тайвань.

Невысоки (а точнее практически незаметны) позиции России и в мировой торговле наукоемкой продукцией. Данные о мировых лидерах и уровне концентрации экспорта и импорта в руках 3-х, 5-ти и 10-ти стран представлены в таблице (табл.4).

Так, только на долю трех стран-лидеров (Китай, США, Япония) в 2005 г. приходилось свыше 40% экспорта наукоемкой продукции, производимой в мире (при этом видно как вырос удельный вес Китая, который ныне вышел на передовые позиции).

Таблица 4.

Доля мировых лидеров по экспорту и импорту наукоемкой продукции (%)

Страны-лидеры	Экспорт, %		Страны-лидеры	Импорт, %	
	1985	2005		1985	2005
Китай	2,57	19,46	Китай	5,71	17,08
США	23,16	11,59	США	20,93	16,84
Япония	21,02	9,05	Германия	8,11	6,44
Германия	11,46	6,94	Япония	4,20	5,30
Тайвань	1,79	6,48	Великобритания	7,32	4,42
Респ. Корея	1,81	5,58	Нидерланды	3,53	3,91
Сингапур	2,39	5,51	Франция	6,20	3,82
Малайзия	1,07	3,91	Сингапур	2,41	3,81
Великобритания	7,90	3,79	Тайвань	1,42	3,37
Франция	5,19	3,70	Респ. Корея	1,87	3,11
Доля 3-х лидеров	46,75	40,11		34,75	40,36
Доля 5-ти лидеров	60,01	53,53		46,26	50,07
Доля 10-ти лидеров	78,37	76,01		61,69	68,09

Рассчитано по: Science and Engineering Indicators, 2008.

Даже среди «стран с переходной экономикой» Центрально-Восточной Европы, у которых за период 1985-2005гг. баланс торговли высокотехнологичной продукцией был отрицательным, Россия не выглядит уж слишком хорошо.

И хотя определяющей чертой развития мировой промышленности является увеличение доли наукоемких производств по изготовлению инновационных видов продукции и торговле этой продукцией, доля России на мировых рынках высокотехнологичной продукции – слишком мала. В стоимостном выражении наша страна вывозит высокотехнологичных товаров в 5 раз меньше, чем Таиланд, в 8 раз меньше, чем Мексика, в 10 раз меньше, чем Китай, в 14 раз меньше, чем Республика Корея. Согласно расчетам экспертов ЮНИДО, Россия отсутствует даже в списке 25 мировых лидеров по экспорту высокотехнологичной промышленной продукции. В силу ориентации на экспорт продукции добывающих отраслей промышленности Россия по показателю экспорта промышленной продукции в расчете на душу населения не просто отстает, а в десятки раз отстает от мировых лидеров [7].

Необходимость изменения модели участия России в глобализирующихся мирохозяйственных связях. На необходимости качественных изменений настаивают многие видные российские ученые, политики, экономисты. Рассматриваются направления укрепления позиций России, в том числе в мировой торговле, анализируются условия наращивания конкурентного потенциала национальных предприятий и отраслей промышленности и т.п. Последние выступления нынешнего Президента В.Путина и Д.Медведева (главного претендента на пост Президента России на выборах в марте 2008 г.) лишь подтверждают данный тезис. Так, Д. Медведев, выступая на Красноярском экономическом форуме (15 февраля 2008 г.), сформулировал четыре основных направления (Программа четырех «и» - институты, инфраструктура, инновации, инвестиции), и семь задач, на которых должна сконцентрироваться Россия на ближайшие годы. Семь задач, которые необходимо решать в названных четырех сферах: преодоление правового нигилизма, радикальное снижение административных барьеров, снижение налогового бремени, превращение рубля в одну из региональных резервных валют, модернизацию транспортной и энергетической инфраструктуры, формирование основ национальной инновационной системы и реализация программы социального развития страны. Кроме того, Д. Медведев заявил о необходимости создать «телекоммуникационную инфраструктуру будущего», а транспортную и энергетическую инфраструктуры модернизировать. В числе других задач он назвал формирование основ национальной инновационной системы и реализацию новой программы политики социального развития.

Без сомнения, проблему повышения конкурентоспособности российской промышленной продукции невозможно решить без последовательного преодоления имеющихся в современной экономике России деформаций. Многие годы говорится о том, что базисными векторами проведения промышленной политики призваны стать: всемерное развитие предпринимательства и

конкурентной среды в экономике для максимизации производства и достижения соответствия его объемно-структурных параметров общественному спросу; последовательная реализация четких мер государства по регулированию реального сектора. Во всех опубликованных официальных документах отмечается, что основной акцент государственной инвестиционной политики должен быть сделан на создании условий для развития высоко конкурентных секторов экономики, создании долгосрочной основы для интенсивного обновления основных фондов и переориентации инвестиционной деятельности на расширение производственного потенциала на базе современных технологий. Однако значительных положительных сдвигов, кроме темпов роста промышленной продукции пока не отмечено.

Таблица 5.

Торговля товарами высокотехнологичной продукции странами ЦВЕ
в 1985-2005 гг., млн. долл. (в ценах 2000 г.)

Страны	1985 г.	1990 г.	1995 г.	2000 г.	2005 г.
Экспорт					
Болгария	97	137	79	153	336
Польша	333	470	726	1 736	3 776
<i>Россия</i>	590	718	556	1 170	4 133
Румыния	38	79	100	642	657
Словакия	172	110	359	558	1 368
Чехия	527	402	818	2 026	8 249
Импорт					
Болгария	238	279	305	575	1 724
Польша	579	1 051	2 832	7 389	12 237
<i>Россия</i>	3 776	4 308	5 176	5 126	15 106
Румыния	170	462	788	1 928	4 432
Словакия	354	377	821	1 406	3 525
Чехия	891	1 182	2 386	5 181	12 078

Составлено по источнику: *Science and Engineering Indicators*, 2008.

Резюмируя вышеизложенное, выделим следующее. Необходимо учитывать российские реалии, понимать, какие механизмы преобразования будут, а какие не будут у нас работать. С одной стороны, российская экономика уже подключилась к таким секторам, как мировые финансы, бизнес-услуги, современные средства связи и информации. Но, с другой стороны, Россия не является участником высокотехнологичной производственной сети глобальной экономики. Отечественную продукцию отличает низкая конкурентоспособность

на внутреннем и на мировом рынке, а российский экспорт состоит, главным образом, из сырьевых товаров.

Стоит в связи с этим вспомнить и о деструктивном воздействии глобализации на экономику России. Потребности мирового рынка в очень высокой степени способствуют трансформации национальной экономики в экспортоориентированный энерго-сырьевой сегмент глобальной экономики. Однако подобного рода модель внешнеэкономических связей, ориентированная лишь на конъюнктуру мирового рынка и удовлетворение текущих потребностей воспроизводственного процесса экономически развитых стран, приведет лишь к консервации имеющейся отраслевой структуры экономики и к ослаблению международных конкурентных позиций РФ. Она неприемлема для нашей страны.

Системная трансформация и структурная перестройка экономики, несомненно, должны быть направлены на изменение современного положения России в системе мирохозяйственных связей и на решение главных задач. Подходы к решению поставленных задач следует искать, учитывая особенности современного состояния экономики России, но в русле основных тенденций постиндустриализма.

Участие России в международном (и транснациональном) разделении труда должно быть связано с диверсификацией "качественного" состава экспорта за счет включения в него широкого ассортимента промышленных капиталов-, техно- и наукоемких товаров. России следует, в первую очередь, сконцентрировать свои ресурсы на НИОКР и высокоточных и уникальных производствах, на развитии именно тех отраслей отечественной обрабатывающей промышленности, которые имеют значительные конкурентные преимущества (аэрокосмическая промышленность, ядерная энергетика, приборостроение, биотехнологии и др.), а также на развитии сферы услуг, систем связи и телекоммуникаций и создании новейших технологий.

При этом российские программы, как в области развития науки, так и в области коммерциализации результатов научных исследований должны быть глубже интегрированы в глобальную экономику.

Создание в России особых экономических зон (ОЭЗ) - промышленно-производственных и технико-внедренческих может явиться одним из механизмов диверсификации экономики и регионального развития. Несомненно, потребуется уделить особое внимание поиску инвесторов, поиску стратегических партнеров, которые могли бы помочь проводить российские проекты в сфере НИОКР от научной лаборатории до рынка; а также поиску покупателей высокотехнологичной продукции. Важным фактором развития промышленности России могут также выступить разного рода формы экономических, политических и социальных связей России со странами СНГ. Не стоит забывать еще об одном из важных факторов - о научном обосновании территориального аспекта стратегии социально-экономического развития России. Это предполагает учет масштабов страны и разнообразия природных, национально-культурных,

социально-экономических условий, для обеспечения развития единого экономического пространства открытого для международного сотрудничества.

16 января 2008 г. в Федеральном агентстве по управлению особыми экономическими зонами (РосОЭЗ) состоялись заседания Консультационного совета по особым *экономическим зонам промышленно-производственного типа* и Экспертного совета по технико-внедренческим особым экономическим зонам. На рассмотрение были представлены 6 бизнес-планов по реализации проектов в ОЭЗ промышленно-производственного типа (ППТ): два проекта ОЭЗ ППТ "Алабуга" (Республика Татарстан) и четыре бизнес-плана ОЭЗ ППТ в Липецкой области. РосОЭЗ рекомендовано заключить соглашения о ведении промышленно-производственной деятельности на территории ОЭЗ. После завершения процедуры получения статуса резидента особой экономической зоны промышленно-производственного типа данными организациями общее число резидентов ОЭЗ ППТ возрастет с 10 в настоящее время до 16.

Экспертный совет по *техничко-внедренческим особым экономическим зонам* рассмотрел 29 бизнес-планов проектов организаций – потенциальных резидентов ОЭЗ, которые будут реализованы в особых экономических зон технико-внедренческого типа (ОЭЗ ТВТ). Принято решение о поддержке 16 представленных бизнес-планов проектов организаций - потенциальных резидентов технико-внедренческих ОЭЗ: ОЭЗ ТВТ "Дубна", ОЭЗ ТВТ в Томской области, ОЭЗ ТВТ в Зеленоградском административном округе г. Москвы. Еще по 13 представленным на рассмотрение Экспертного совета бизнес-планам было принято решение их доработать и представить на последующих заседаниях Экспертного совета по технико-внедренческим ОЭЗ. После завершения процедуры получения статуса резидента ОЭЗ технико-внедренческого типа данными организациями общее число резидентов ОЭЗ ТВТ возрастет с 44 до 60. Таким образом, после завершения процедур получения статуса резидента особой экономической зоны во всех шести ОЭЗ промышленно-производственного и технико-внедренческого типов всего будет зарегистрировано 76 резидентов.

Как сообщает ПРАЙМ-ТАСС, в феврале 2008 г. Минэкономразвития РФ опубликовало условия конкурса по созданию в России портовых особых экономических зон (ОЭЗ). Будет объявлен единый конкурс по созданию аэропортовых, речных и морских ОЭЗ. Оценка и сопоставление заявок на создание портовых ОЭЗ производится отдельно для каждого из следующих морских бассейнов: Азово-Черноморский, Арктический, Балтийский, Дальневосточный и Каспийский.

Возможно ли мировое лидерство России в области нанотехнологий.

Нанотехнологии – это область науки, занимающаяся созданием и использованием объектов размером менее 100 нанометров (1 нанометр равен 10 в минус девятой степени метра). Такие микроскопические продукты создаются путем манипулирования атомами и молекулами. Они позволяют создавать новые материалы, которые активно применяются в самых разных отраслях: авиастроении, медицине, космической технике и даже в производстве товаров

народного потребления. Так, например, изобретенный у нас при помощи нанотехнологий металл, по прочности в два раза превосходящий сталь, по весу легче ее в четыре раза.

Для России возможно завоевание лидирующих позиций на мировых рынках нанотехнологической продукции. На сегодняшний день уже существует проект программы развития nanoиндустрии до 2015 г. По словам Генерального директора Госкорпорации «РоснаноТех», предполагается, что через семь-восемь лет российские предприятия должны произвести нанотоваров на сумму более 4 трлн. руб. и российские предприятия, работающие в сфере nanoпроизводства, могут занять 4% мирового рынка nanoпродукции (как сообщает сайт «Нанометр» со ссылкой на агентство Интерфакс). «РоснаноТех» начнет инвестировать 15-17 млрд руб. в проекты в области нанотехнологий уже во втором полугодии 2008 г. Участники рынка сетуют на отсутствие профильных проектов, считая, что «РоснаноТех» должен инвестировать в фундаментальную науку. Первую прибыль от проектов госкомпания получит не ранее чем через четыре-шесть лет, уверены эксперты.

По оценкам «РоснаноТеха», объем мировой nanoиндустрии в 2008 г. может достигнуть 700 млрд долл. Россия занимает на этом рынке менее 1%. Лидируют на нем США, Япония и Германия, развивающиеся в первую очередь за счет частных капиталовложений. В США в 2006 г. инвестиции частных корпораций в нанотехнологии составили почти 2 млрд долл., в России — не более нескольких десятков миллионов. Но на технологический скачок планируется выделить порядка 8 млрд. долларов в течение пяти лет, то есть примерно 1,6 млрд. в год. Много это или мало? Можно сравнить с другими странами. Так, еще в 2006 г. только частные компании Японии и США (подчеркнем только частные) потратили на те же цели 1,7 и 1,9 млрд. долл. соответственно. Кроме того, две эти страны постоянно увеличивают и государственные ассигнования в сфере высоких технологий. В 2006 г. США больше чем на треть повысили расходы на отрасль, доведя их до 3 млрд. Предполагается, что развитие отрасли в РФ также будет строиться на принципах соинвестирования. Однако удастся ли это сделать, большой вопрос. Для нас это дело новое.

В заключение подчеркнем следующую мысль. Равноправное участие России в МРТ бесспорно должно быть связано развитием индустриального сектора. При этом решение проблемы повышения конкурентоспособности российской промышленности и изменения роли страны в производстве и распределении мирового дохода требует глубоко продуманных подходов. Возможность интегрирования таким путем в постиндустриальную глобальную экономику позволит использовать основной стратегический ресурс российской экономики - научно-технический, который в совокупности с остальными, включая огромный природно-ресурсный и людской потенциал, позволит изменить современную траекторию социально-экономического развития и обрести новый геоэкономический статус страны.

Библиография:

1. Гайдар Е.Т. Современный экономический рост и стратегические перспективы социально-экономического развития России. М., 2003.
2. Баликоев В.З. Экономика России в 90-е годы. Новосибирск: ЮКЕА—Модус, 1999. С. 6.
3. Трейвиш А.И. Промышленность в России за 100 лет //Россия в окружающем мире. Аналитический сборник. /Под общ. ред. В.И. Данилова-Данильяна, С.А. Степанова. М.: Изд. МНЭПУ, 2002. С. 15-16.
4. Болотин Б.М. Мировая экономика за 100 лет //МЭиМО. 2001. № 9. С. 102-105.
5. Шишков Ю.В. Период полураспада СНГ закончился. Что впереди? //Безопасность Евразии. 2002. № 1(7). С. 425.
6. Эльянов А.Я. Россия на пути в техногенную цивилизацию: мирохозяйственный аспект //Мировая экономика и международные отношения. 1996. № 12. С. 52.
7. Industrial Development Report, 2006; Science and Engineering Indicators, 2008.

УПРАВЛЕНИЕ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ НА ОСНОВЕ KNOWLEDGE MANAGEMENT

Ядранский Д. Н.,

к.е.н., доцент,

Криворожский экономический институт

Киевского национального экономического университета,

Вступление. В современном экономическом пространстве, которое характеризуется глобализацией, усилением конкуренции и тенденциями относительно быстрого сокращения жизненного цикла продуктов, гибкость и способность адаптироваться к изменяющимся условиям является одним из первостепенных качеств достижения успеха в бизнесе. Темп изменений условий в деловой среде постоянно увеличивается, в особенности, если речь идет о социальных и экономических изменениях. Все чаще для описания такой среды применяются законы хаоса и теории систем. Степень адаптивности и гибкости зависит от способности, как отдельных людей, так и целых организаций накапливать опыт и учиться на его основе [1]. В таком окружении только те организации, которые учатся наиболее быстро, способные выжить и переиграть своих конкурентов. Данное правило в полной мере справедливо как для коммерческих, так и для государственных предприятий, а так же для аппарата государственно службы. Для представителей государственного аппарата необходимость постоянной адаптации поясняется тем, что задачи, которые стоят перед ними постоянно меняются и трансформируются, что требует адекватной адаптации персонала для эффективного их выполнения. Чем выше темп изменений, тем значительнее потребность в ускорении подготовки, как на уровне отдельного человека, так и на уровне организации.

Государственный аппарат может рассматриваться как определенный элемент предпринимательской инфраструктуры. Исходя из этого тезиса темпы развития характерные для бизнес среды должны адекватно поддерживаться всеми элементами окружения. Система государственного управления (в том числе предпринимательской деятельности) может обеспечивать высокие темпы бизнес среды, исходя из чего уровень квалификации ее работников, должен постоянно отвечать требованиям данной среды. Современная практика государственного управления во многих постсоветских странах и, в частности на Украине, свидетельствует о недостатке квалифицированных кадров, которые способные на современном уровне решать комплекс сложных социально-экономических вопросов, в процессе государственного управления (при полной обеспеченности работниками должностей штатного расписания).

Постановка проблемы. Таким образом, перед современной наукой и практикой государственного управления в Украине возникает проблема

обеспечения высокой эффективности и адаптивности сотрудников аппарата управления к современным темпам экономического развития. Такая проблема может быть разрешена путем создания условий для более полного раскрытия трудового потенциала (знаний, навыков, жизненного опыта и т.п.) работников государственных учреждений. В основе данного процесса должен лежать процесс управления знаниями в организации.

Результаты. Вопрос соответствия уровня знаний и навыков работников состоянию внешней среды организации в современной практике менеджмента решается путем проведения периодической аттестации. Однако периодичность проведения аттестации определена, как правило, не чаще одного раза в год, что в большинстве случаев может не отвечать изменениям состояния внешней среды. Слишком частые проверки (аттестации) отвлекают работника от выполнения непосредственных заданий, что негативно сказывается на конечных результатах.

С целью решения первой проблемы, по нашему мнению, целесообразно рассмотреть возможность нормирования знаний – определения круга знаний необходимых работнику, как на сегодняшний день, так и в перспективе, для эффективного выполнения возложенных на него функций. В качестве нормативов в данном случае может быть использовано количество циркуляров, распоряжений, законом которые работник должен обрабатывать. Так же нормой может выступать характер вопросов, которые решаются (количество ответов, их сложность, обоснованность законодательными актами). Уровень ответственности при решении данных вопросов. Необходимая скорость обработки и т.п.

С целью построения модели управления знаниями целесообразно рассмотреть функции менеджмента применительно к данной проблеме.

Планирование: определение ожидаемых работ (функций) которые будет выполнять работник на протяжении планового периода и определение соответствующего им уровня базовых знаний.

Организация – деятельность по подготовке персонала с целью ликвидации разрыва между имеющимися (приобретенными) знаниями (умениями) и навыками необходимыми для выполнения требований предъявляемых внешней средой.

Мотивация – процесс обеспечения заинтересованности работника в действиях направленных на проведение имеющегося у него уровня знаний к реалиям внешней среды.

Контроль – выявление адекватности имеющихся у него знаний и устранение выявленных пробелов.

Порядок прохождения государственной службы предполагает пять групп должностей в этой сфере. Соответственно этому существует пять категорий требований, любая из которых исходит из определенной сложности выполняемых задач и, требует соответствующей подготовки (подготовительной работы) для приобретения необходимой квалификации.

Проблема отбора государственных служащих на выдвижение должна решаться только путем оценки профессиональной пригодности, квалификации и

личной трудовой отдачи (по принципу профессионального мастерства) на прошлом рабочем месте.

В процессе организации важнейшее место занимает проблема отбора сотрудников. Средством обеспечения профессионализма на рабочем месте является налаженная система подбора и продвижения кадров госаппарата. В работе по формированию кадров корпуса государственного аппарата, по мнению отдельных научных работников [1], возможно руководствоваться триадой: профессионализм - стабильность - лояльность. В таком случае важной задачей системы обеспечения государственного управления есть обеспечение реализации задекларированных принципов.

Как можно определить из рассмотренной функции управления характер обретения знаний для всех работников занятых государственной службой носит циклический характер, вследствие чего, важной задачей является определение продолжительности данного цикла. Однако, решение данной проблемы возможно только в конкретных условиях, с учетом изменений которые происходят в среде объекта управления. По нашему мнению, существует необходимость в использовании в государственном управлении нелинейной модели влияния на профессиональную квалификацию государственных служащих, а также разработке процедуры оценивания адекватности имеющегося (приобретенного) уровня образования. На рис. 1. нами предложена общая модель формирования и развития знаний государственных служащих путем обретения ими явных и неявных знаний и навыков. Однако организация контроля по полученным результатам согласно приведенного рисунку, требует более тщательного анализа. Так, по нашему мнению, проверка результативности приобретенных знаний может быть реализована путем испытания (для неявных), и путем проверки, для явных знаний, а так же параллельно сопоставляя полученные результаты с текущими результатами производственной деятельности.

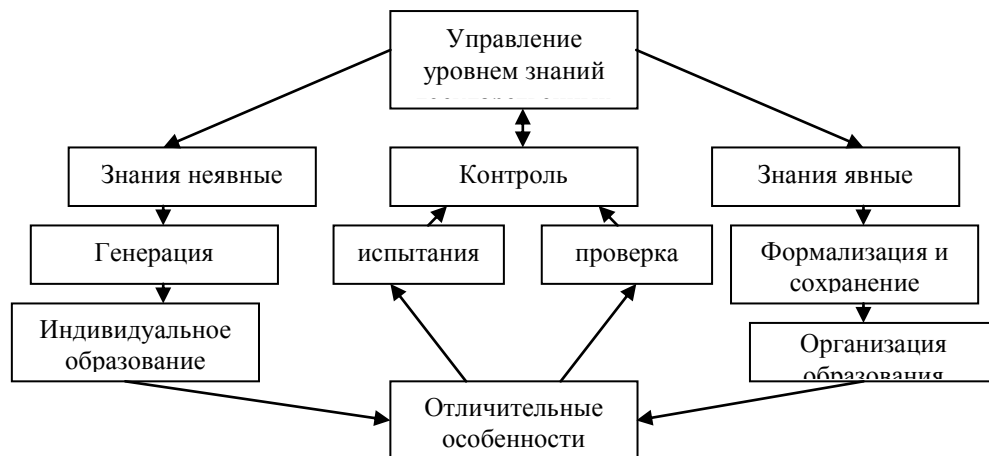

Рис. 1. Общая схема системы управления знаниями

Однако для учреждений государственной службы, равно как и для коммерческих организаций, контроль за уровнем знаний не ограничивается контролем уровня знаний имеющихся сотрудников. Очевидно, что увольнение работника, который имеет высокий уровень квалификации и осведомлен в значительном количестве внутренних процедур является для любого предприятия нежелательным. В случае если освобождается определенное количество работников структур государственного управления это отрицательно влияет не только на эффективность функционирования государственной структуры, но и на хозяйственную систему, которая находится под ее руководством.

В таком случае возникает еще одно вопрос - связанный с организацией распределения знаний и навыков между исполнителями. Обретение работником на государственной службе значительного уровня знаний и навыков создает условия для повышения его конкурентоспособности работника на рынке труда. В современных условиях уровень оплаты труда государственных служащих в Украине, в большинстве не отвечает ожиданиям работников и значительное количество специалистов, приобретая определенный уровень знаний и практического опыта, переходит в коммерческий сектор (с намного более высоким уровнем доходов). Государство (учреждения государственной службы) вынуждены в таком случае готовить специалиста снова, что требует дополнительных затрат средств и приводит к потере определенного времени.

Исходя из этого нерационально, по нашему мнению, повышение общеобразовательного, и научного уровня работников государственного аппарата за счет средства государственного бюджета. По нашему мнению, предоставления оплачиваемых отпусков для продолжения работниками получения образования (даже за собственный счет) также не всегда является оправданным. В большинстве случаев, это позволяет работнику принципиально повысить не столько уровень продуктивности при выполнении должностных обязанностей, сколько уровень конкурентоспособности на рынке труда. Следует отметить, что последнее высказывание вступает в противоречий с существующей нормативной базой и не может быть эффективно решено на отдельном на предприятии.

На основании сказанного в современной практике государственного управления существует принципиальная потребность в разработке четких рекомендаций для любой должности относительно минимального, необходимого, желательного и перспективного уровня знаний которыми может владеть специалист или претендент который на данную должность претендует.

Для того, чтобы на научной основе сформулировать подходы и требования к уровню знаний существует необходимость в выделении элементов должностной деятельности. К основным таким элементам по нашему мнению можно отнести: содержание деятельности; права и полномочия; ответственность; самостоятельность; уровень управления; осведомленность в государственных тайнах; возможный круг обязанностей, которые приходится выполнять (при

замещении временно отсутствующего работника). При разработке требований по любому из элементов необходимо учитывать определенные принципы, в частности:

- принцип соответствия - установленный объем работы должен отвечать физическим возможностям человека;
- принцип надлежащей детализации - должна быть определена степень детализации круга задач и обязанностей;
- принцип показателей - показатели должны характеризовать результаты, которые зависят от самого работника;
- принцип значимости поручений - в перечне следует определить вес и значение каждого поручения, которое входит в круг обязанностей работника;
- принцип равномерности стимулов и санкций - чем конкретнее задача и яснее показатель, тем легче любому, и, прежде всего руководителю, заметить наименьший недосмотр;
- принцип самовыражения - каждый человек имеет определенные способности, увлечение и страсти; хочет чем-то выделиться, свернуть на себя внимание окружающих, пользоваться уважением коллектива и ощущать общественную полезность своей работы;
- принцип повышения квалификации - этот принцип должен учитываться при определении задач и обязанностей; необходимо периодически пересматривать состав задач и функций для постоянного развития и профессионального роста работников;
- принцип автоматического замещения отсутствующих - в аппарате управления проблема замещения отсутствующих работников должна рассматриваться в системе профессионального соответствия.

Нами предлагается следующая модель определения необходимого уровня образования и квалификации для отдельного работника. Так в табл. 1 приведены равные элементы должностной деятельности любой из которых характеризуется определенным набором качественных показателей (например 1 уровень содержания деятельности характеризует работы связанные с выполнением простых постоянно повторяемых операций (копировальщик), 2 уровень - деятельность связанная с выполнением простых операций периодичность и характер которых постоянно изменяются (курьер, секретарь-машинист).

Как можно видеть в табл. 1, любой из элементов должностной деятельности при максимальной сложности равняется 1. Нами дано определение характеристик, которые отвечают каждому элементу сложности для государственного служащего. В частности ниже приводится описание характеристик сложности выполняемых работ для отнесения ее к определенному уровню (категории) сложности.

Дифференциацию сложности по признаку "Содержание деятельности" предлагается осуществлять на основании анализа должностных функций отдельных работников (категорий персонала). Нами был использован экспертный и аналитический метод оценки искомого показателя.

Таблица 1

Сводная таблица сложности элементов выполняемой деятельности

№	Наименование элемента должностной деятельности	уровень сложности элементов должностной деятельности									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Содержание деятельности	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0
2	Права и полномочия	0,2	0,4	0,6	0,8	1,0					
3	Ответственность	0,2	0,4	0,5	0,8	1,0					
4	Самостоятельность	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0
5	Уровень управления	0,2	0,4	0,6	0,8	1,0					
6	Осведомленность в государственных тайнах	0,15	0,30	0,45	0,60	0,75	0,9	1,0			
7	Возможный круг обязанностей	0,2	0,4	0,6	0,8	1,0					

При расчете как базовые величины принимаются работы с максимальной и минимальной трудоемкостью которые, выполняются в исследуемой структуре государственного управления. В нашем случае анализ проводился на примере районной государственной администрации. Показатель максимального количества баллов был избран эмпирически с учетом разработок, которые проводилось ранее [2]. При выборе значения показателя для отдельного периода было использовано предположение о равенстве периодов путем деления предельного количества баллов на количество периодов. На основании градации сложности так же можно установить размер доплат, пропорционально количеству баллов показателя сложности.

Для уменьшения влияния экспертной оценки на исследуемую модель по каждому оценочному признаку необходимо установить количественные показатели, обусловленные качественными расхождениями в работе, а также критерии отнесения к ним отдельных работ. При этом определенным уровням сложности работ должны соответствовать характеристики, которые рассматриваются в порядке постепенного усложнения характера деятельности. Тем самым создаются предпосылки для сопоставления деятельности по сложности, а также анализа процесса перехода от более простой работы к сложной. Проблематичность дифференциации разных характеристик трудовых функций по сложности приводит к необходимости использования довольно большого числа оценочных категорий. Характеристики работы по признаку содержание деятельности (работы) приведены в табл. 2.

Показатели оценки элементов сложности связанные с определением прав и полномочий работника состоят из 5 уровней (категорий), критерии отнесения к определенному уровню приведен в табл. 3. Указанная таблица может составляться в отдельности для учреждения труд работников в которой

анализируется, поскольку существуют существенные различия для отдельных работников относительно осведомленности и уровня сложности выполняемой работы для одних и тех же должностей в различных организациях.

Таблица 2

Характеристика работ по показателю содержание труда

Уровень сложности	Характеристика работ	Пример должности
1	Работы, связанные с выполнением простых постоянно повторяемых операций	Копировальщик
2	деятельность связана с выполнением простых операций, периодичность и характер которых постоянно изменяются	курьер, секретарь-машинист
3	деятельность связана с выполнением функций, которые требуют наличия базового уровня специальных знаний, однако носят типичный повторяемый характер	Оператор отдела компьютеризации
4	Деятельность связана с выполнением функций основанных на базовому равные просвещения, которые носят характер стандартизированных процессов	Бухгалтер
5	Деятельность которая требует предшествующей подготовки (введение в посада), однако носит характер стандартизированных, повторяемых процессов	Специалист отдела
6	Деятельность которая требует наличия базового уровня знаний и предшествующей подготовки и носит повторяемый характер, однако процессы имеют принципиально разную сложность	Ведущий специалист отдела
7	Деятельность которая требует базового уровня знаний и предшествующей подготовки носит разнообразный характер связан с решением вопросов однородного характера (социальных, экономических)	Заместитель начальника отдела
8	Деятельность которая требует высокого уровня знаний и предшествующей подготовки, носит разнообразный характер связан с решением вопросов, которые носят однородный характер (социальный, экономический)	Начальник отдела
9	Деятельность которая требует высокого уровня знаний и предшествующей подготовки, носит разнообразный характер связан с решением вопросов, которые носят комплексный характер (социально-экономический) и т.п.	Заместитель председателя райгосадминистрации
10	Деятельность которая требует наличия уникальных знаний и специального опыта и носит комплексный характер	Председатель райгосадминистрации

Таблица 3

Характеристики элементов сложности прав и полномочий работника

Уровень сложности	Характеристика работ	Пример должности
1	Права и полномочия рабочих связанные с выполнением должностных обязанностей	секретари, операторы
2	Права рабочих разрешают ознакомляться с общим характером деятельности подраздела, полномочие связанные с выполнением функций предусмотренных должностной инструкцией	Специалист отдела, бухгалтер
3	Права рабочих разрешают ознакомляться с общим характером деятельности органа государственного управления в целом, полномочия предусматривают выдачу распоряжений организациям которые находятся в подчинении государственного учреждения	Заместитель начальника отдела, старший специалист
4	Права рабочих разрешают принимать участие в формировании распоряжений для органов которые подчиненные определенному учреждению, полномочие выдавать распоряжение работникам государственного учреждения (подчиненным) в границах компетенции предусмотренной должностной инструкцией	Руководитель отдела, заместитель председателя администрации
5	Права рабочих разрешают представлять государственное учреждение в вышестоящих учреждениях, полномочие - выдавать распоряжение относительно осуществления определенных направлений деятельности	Председатель администрации

Анализируя ответственность работников следует отметить, что ответственность в значительной мере зависит от того уровня должности который будет занимать определенный работник, однако вывод этого показателя в качестве отдельного, является, по нашему мнению, оправданным тем, что работники которые занимают разные должности имеют разный характер ответственности (например, руководитель отдела по делам семьи и молодежи и руководитель отдела экономического развития). Качественные характеристики показателей сложности элементов выполняемых работ, которые характеризуют ответственность приведена в табл. 4.

Если рассматривать равные сложности элемента должностной деятельности "самостоятельность", необходимо учитывать, что в разной степени все работы связанные с государственной службой носят не в полной мере самостоятельный характер. Соответственно измерять приходится степень "несамостоятельности", где минимальному коэффициенту будет отвечать максимальная самостоятельность. С другой стороны характер самостоятельности работ определяют на основании установления уровня иерархии (вертикали руководства) каждой конкретной должности и количества

заместителей для каждого специалиста или руководителя. Например, для районного исполнительного комитета данная цепочка будет иметь вид: председатель администрации, заместитель (заместители) председателя - руководитель отдела - заместитель руководителя отдела - исполнитель (специалист отдела). Однако председатель районной администрации сам имеет подчинение руководителю городской администрации - губернатору и премьер-министру (президенту). Для других лиц в зависимости от положения в "иерархической цепочке" количество категорий данного признака зависит от уровня госслужащего.

Таблица 4

Характеристика показателей ответственности выполняемых работ

Уровень сложности	Характеристика работ	Пример должности
1	Ответственность, которая носит моральный характер	Секретарь, оператор
2	Ответственность, которая носит моральный и в отдельных случаях административный характер	Специалист отдела, бухгалтер
3	Права рабочих разрешают ознакомляться с общим характером деятельности органа государственного управления в целом, полномочия предусматривают выдачу распоряжений организациям которые находятся в подчинении государственного учреждения	Заместитель начальника отдела, старший специалист
4	Права рабочих разрешают принимать участие в формировании распоряжений для органов которые подчиненные определенному учреждению, полномочие выдавать распоряжение работникам государственного учреждения (подчиненным) в границах компетенции предусмотренной должностной инструкцией	Начальник отдела, заместитель руководителя администрации
5	Права рабочих разрешают представлять государственное учреждение в вышестоящих учреждениях, полномочие - выдавать распоряжение относительно осуществления определенных направлений деятельности	Глава администрации

Показатель "осведомленность в государственных тайнах" может быть определена исходя из того вреда, который может нанести разглашение тайны, а может быть определен спецификой отдельной должности согласно должностной инструкции. На уровне районной администрации по нашему мнению можно выделить уровни, приведенные в табл. 5.

Показатель "возможный круг дополнительных обязанностей" которые может выполнять работник в случае необходимости замещение зависит от ряда факторов. Основными, в данном случае, является его квалификация, стаж работы и должность которую работник занимает в данный момент.

Таблица 5

Характеристика показателей осведомленности в государственных тайнах

Уровень сложности	Характеристика работ	Пример должности
1	Работники не осведомлены в тайнах	Секретари, операторы
2	Работники которые осведомленные в процедурах, которые представляют собою информацию для внутреннего пользования	Специалист отдела, бухгалтер
3	Работники которые имеют доступ к документации которая носит закрытый характер	Заместитель руководителя отдела, старший специалист отдела
4	Работники работа которых связанная с работой с документацией которая носит закрытый характер	Руководитель отдела, заместитель (заместители) председателя администрации
5	Работники которые имеют доступ к закрытой информации, а также сам создают определенные процедуры предназначены для внутреннего пользования	Председатель администрации

Выводы. На основании разработанного нами подхода становится возможной определить необходимый для определенной должности набор знаний и навыков, способный дать возможность работникам выполнять работу, в соответствии с определенными заданными параметрами сложности. Указанный механизм позволяет также получить определенную гарантию обеспечения государственной (коммерческой) тайны, поскольку работник не имеющий достаточного уровня знаний в определенном направлении является более нейтральным к информации, относительно которой он не имеет необходимого уровня знаний.

В таком случае предоставления (обретение) знаний превращается из неконтролируемого хаотичного процесса в прогнозируемый и управляемый процесс, который несет непосредственную экономическую эффективность для предприятия. Бесспорно, количественно измерять эффективность таких мероприятий довольно сложно, ведь указанный процесс позволяет количественно сократить затраты на образование работников, а также сократить затраты на отпуска которые предоставляются работникам на время сессии.

Обеспечение, на основании данного подхода, эффективных темпов развития трудового потенциала с целью его соответствия как текущим так и стратегическим планам организации нуждается в улучшение мониторинга не только аспектов деятельности связанных с персоналом, указанный подход также требует эффективных методов прогнозирования состояния внешней среды (в частности рынка работы, государственной политики, изменений в научно-техническом прогрессе).

Продолжение научных исследований в данном направлении целесообразно в направлении усовершенствования оценки знаний работников (в том числе рабочих) предприятий производственного профиля. По нашему мнению такое распространение процесса управления знаниями позволит более рационально использовать трудовые ресурсы общества, недостаток которых Украина в последние годы ощущает все острее.

Литература:

1. www.allpravo.ru/diploma/doc10p0/instrum3020/print3023.html
2. www.management.com
3. Методические рекомендации по оценке сложности и качества работы специалистов (для установления квалификационных категорий и дифференциации должностных окладов) / НИИТруда Госкомтруда СССР. – М.: Экономика, 1989. – 268 с.
4. Дзюба С.Г., Гайдай І.Ю. Нормування праці в вітчизняній та міжнародній економіці. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 172 с.
5. Багрова І.В. Нормування праці: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 212 с.